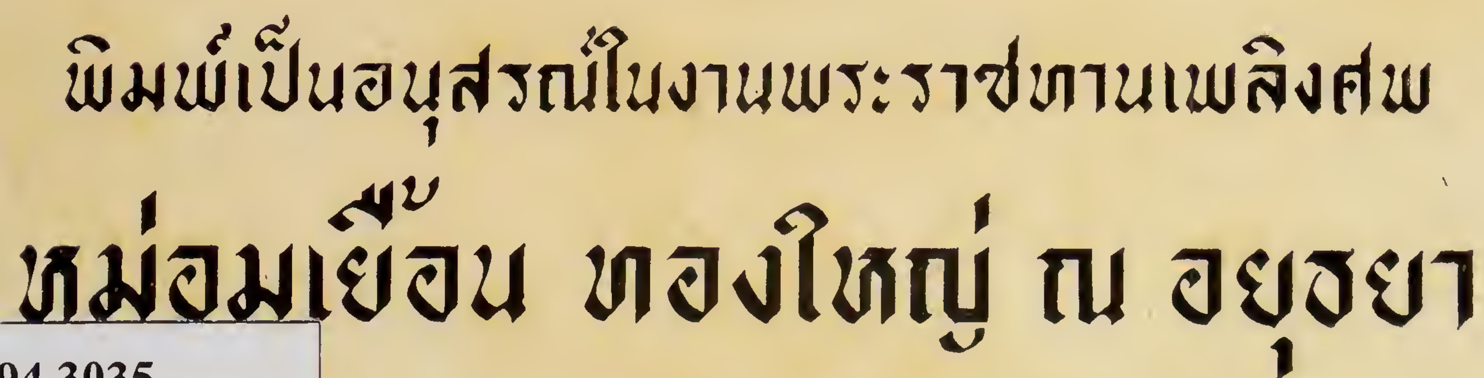

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๙
(ปราบเงี้ยว ตอนที่ ๑)

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หม่อมเยื้อน ทองใหญ่ ณ อยุธยา

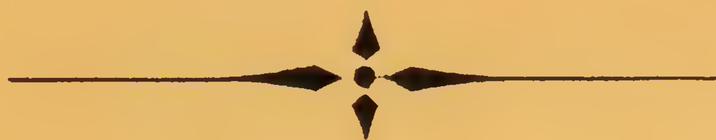
ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๑๔ ธันวาคม ๒๕๐๒

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๙
(ปราบเงี้ยว ตอนที่ ๑)

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หม่อมเยื้อน ทองใหญ่ ณ อยุธยา

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๑๔ ธันวาคม ๒๕๐๒

ชาตะ ๒๕ สิงหาคม ๒๔๓๑

มรณะ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๐๒

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเยื้อน ทองใหญ่ ณ อยุธยา ใน ม.จ. ทองอนุวัติ ทองใหญ่ กำหนดงานวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม หม่อมราชวงศ์ มาพักสุวรรณ ทองใหญ่ ได้เป็นผู้แทนเจ้าภาพมาแจ้งแก่เจ้าหน้าที่แผนกค้นคว้า กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ว่าประสงค์จะพิมพ์หนังสือเรื่องที่เกี่ยวกับการปราบเงี้ยวก่อการจลาจล แจกเป็นที่ระลึกในงานนี้ เพราะขณะเมื่อผู้วายชนม์มีอายุ ๑๒ ปี ได้เคยเกี่ยวข้องประสบความยุ่งยากเพราะเงี้ยวเป็นจลาจลครั้งนั้นด้วย เจ้าหน้าที่จึงได้เลือกเรื่องเกี่ยวกับการปราบเงี้ยวซึ่งมีต้นฉบับเก็บรักษาไว้ที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ และยังไม่เคยจัดพิมพ์เลย แบ่งออกให้พิมพ์แจกในงานนี้เป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๕ (ปราบเงี้ยวตอนที่ ๑) ส่วนที่เหลือถ้ามีโอกาสก็จะจัดพิมพ์ต่อไป

หนังสือเรื่องปราบเงี้ยวซึ่งตีพิมพ์ในเล่มนี้ เป็นเพียงจดหมายและโทรเลขจากผู้ที่ไปปราบปราม และเจ้าพนักงานที่ ปฏิบัติราชการ อยู่ทางแถบเมืองแพร่และเมืองใกล้เคียงซึ่งเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้นทั้งนั้น ต้นเหตุที่จะเกิดขบถเงี้ยวนี้ ม.จ. พูนพิศสมัย ดิศกุล ได้ทรงไว้ในหนังสือ แพร่–น่าน ว่า "ส่วนต้นเหตุของเรื่องนี้ ข้าพเจ้าเคยได้ยินจากเสด็จพ่อว่าเรื่องเดิมนั้น พกาหม่องเป็นลูกหนี้เจ้านางแว่นทิพย์น้องพระเจ้าเชียงตุงอยู่ ๔,๐๐๐ บาท ไม่มีจะใช้ก็หนีมาอาศัยพวกพ้องอยู่ในเมืองแพร่ วันหนึ่งเห็นเขาขน

เงินส่วยเข้าไปที่ศาลากลาง ก็นึกขึ้นว่าถ้าได้เงินนี้ไปใช้หนี้ก็จะกลับไปบ้านได้ แล้วพกาหม่องก็รวบรวมพวกพ้องยกเข้าปล้นตามที่เล่ามานี้ เผอิญทำได้โดยสะดวก จึงเลยคิดการใหญ่ขึ้นจนเลยกลายเป็นขบถไป"

อนึ่งบรรดาจดหมายหรือโทรเลขเหล่านี้ ข้อความยังกระจัดกระจาย และการเรียงลำดับยังลักลั่นกันอยู่ ทั้งนี้เนื่องจากเรื่องราวไม่สู้จะติดต่อกัน และเนื่องจากการจัดพิมพ์หนังสือนี้มีเวลาจำกัดรีบด่วนมาก จึงอาจจะมีข้อบกพร่องบ้าง แต่เห็นว่าควรจะได้รวบรวมพิมพ์ขึ้นไว้เพื่อประโยชน์ในการสอบสวนต่อไป

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทาน ที่เจ้าภาพได้บำเพ็ญและได้จัดพิมพ์หนังสือแจกจ่ายเป็นสาธารณประโยชน์ ขอจงเป็นปัจจัยดลบันดาลให้ท่านผู้วายชนม์ได้ประสบอิฐคุณมนุญผลในสัมปรายภพตามควรแก่ฐานะทุกประการ.

กรมศิลปากร

๗ ธันวาคม ๒๕๐๒

อุบาสิกา ผู้น่าอาลัย

หม่อมเยื้อน ทองใหญ่ ณ อยุธยา เป็นอุบาสิกาวัดมกุฎฯ มานาน ท่านเข้าวัดรักษาศีล ฟังธรรม ในวันพระสม่ำเสมอ และได้เกื้อกูลแก่พระสงฆ์ แก่วัดด้วยจตุปัจจัยตามกำลัง บุตรชายของท่าน คือ ม.ร.ว. มาฟักสุวรรณ ทองใหญ่ ก็ได้อุปสมบทในวัดมกุฎฯ จึงเป็นปัจจัยให้เกิดความคุ้นเคยเป็นกันเองมากขึ้น เป็นเหตุให้ได้ใกล้ชิดกัน ช่วยให้รู้จักอัธยาศัยของท่านว่า มีจิตใจเต็มเปี่ยมด้วยเมตตาแก่บุตรธิดา ตั้งอยู่ในความยุติธรรมสม่ำเสมอ จึงเป็นที่เคารพนับถือของบุตรธิดาอย่างยิ่ง ท่านเป็นผู้เลี้ยงง่าย ไม่เป็นคนจู้จี้อย่างคนแก่บางคน ซึ่งบุตรธิดาระอาใจเพราะจู้จี้ขี้บ่น ท่านมีน้ำใจโอบอ้อมเผื่อแผ่ทั่วไปแก่ญาติมิตร และมีน้ำจิตกรุณาปรานีแก่บริวารชน เมื่อท่านมาถึงแก่กรรมไปโดยปัจจุบันไม่ทันได้เยียวยาแก้ไข จึงเป็นเหตุให้เกิดความอาลัยเสียดายอย่างยิ่งแก่บรรดาบุตรธิดา และหลาน นับว่าขาดพระพรหมในบ้านซึ่งเป็นที่เคารพบูชาไปเสีย ทำให้เกิดความว้าเหว่ขาดเครื่องอุ่นใจของบุตรหลาน ในด้านวัดย่อมขาดอุบาสิกาผู้มีศรัทธาสูงน่านับถือไปเสียผู้หนึ่ง ซึ่งทำให้ขาดความอุ่นหนาฝาคั่งไป

ท่านเป็นมารดาที่ทรงคุณธรรมน่าเคารพนับถือ เพราะชักนำบุตรธิดาไปทางดี คือทางบุญกุศล บุตรธิดาของท่านจึงเจริญ ตั้งตัวได้เป็นหลักฐาน นำความปลื้มใจมาให้ท่าน ความได้มารดาที่ดีย่อมเป็นเหตุแห่งความ

เจริญสุขสวัสดิแก่บุตรธิดา ท่านจึงเป็นมารดาตัวอย่างในทางดีที่น่าเคารพบูชาของบุตรธิดา ใครได้มารดาผู้ทรงคุณธรรมอย่างนี้ ก็นับว่าเป็นโชคลาภอันประเสริฐ แต่เกิดกับตายเป็นของคู่กัน ชีวิตของเราทุกคนย่อมมีความตายเป็นที่สุดทั้งนั้น จะต่างกันก็แต่เร็วหรือช้า และที่ต่างกันอีกอย่างหนึ่งก็คือ ที่ตายดีเป็นที่อาลัยเสียดายของชนเป็นอันมาก เพราะมีความดีมากที่ได้ทำไว้เป็นประโยชน์แก่ชนชั้นหลัง แม้ตายแล้วก็ยังมีผู้ระลึกถึงคุณและอาลัยเสียดายไม่รู้หายก็มี ที่ตายไม่ดีเพราะไร้คุณความดีที่เป็นคุณประโยชน์แก่ชนชั้นหลัง จึงไม่เป็นที่อาลัยเสียดายของใคร ๆ เพราะไม่มีดีให้เขานึกถึงก็มี เพราะฉะนั้น ความดีจึงเป็นสิ่งสำคัญเหนือชีวิต เพราะปรุงแต่งชีวิตให้มีค่าสูง ควรแก่ความนับถือ และความอาลัยเสียดายของชนทั้งหลาย และเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักตายด้วย

ขอกุศลบุญราศีที่หม่อมเยื่อน ทองใหญ่ ณ อยุธยา ได้ก่อสร้างบำเพ็ญไว้ จงเป็นพลวะปัจจัยอำนวยอิฏฐวิบากสมบัติมนูญผล โดยควรแก่คติของท่าน ในสัมปรายภพทุกประการ.

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์

วัดมกุฏกษัตริยาราม

๖ ธันวาคม ๒๕๐๒

หม่อมแม่

หม่อมเยื้อน ทองใหญ่ ณ อยุธยา เกิดปีชวด วันเสาร์ แรม ๓ ค่ำ เดือน ๙ ตรงกับวันที่ ๒๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๓๑ เป็นธิดาของพระยาบรรหารทัณฑกิจ (ลำใย โรจนวิภาต) และคุณหญิงจีบ โรจนวิภาต ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนเสาวภา พระนคร ได้สมรสกับ ม.จ. ทองอนุวัติ ทองใหญ่ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๒ และมีบุตรธิดารวม ๖ คน คือ

๑. ม.ร.ว. สุพรรณพิมพ์ วาศภูติ
๒. ม.ร.ว. มาฬกสุวรรณ ทองใหญ่
๓. ม.ร.ว. กัญจนากร เจริญไชย
๔. ม.ร.ว. สุภรณ์นพคุณ สาครบุตร
๕. ม.ร.ว. อดุลยนพมาศ ศิริสุทธิ์
๖. ม.ร.ว. ทองรุ่งราษี ทองใหญ่

หม่อมแม่เป็นพรหมของลูกโดยแท้ เพราะประกอบไปด้วยพรหมวิหารธรรมได้เลี้ยงดู อบรมสั่งสอนลูกทุกคนมาด้วยความสุดรักสุดถนอมอย่างใกล้ชิด มีน้ำใจโอบอ้อมอารีแก่บุคคลทั่วไป โดยเฉพาะเป็นผู้ที่มีความเมตตากรุณาแก่ผู้น้อยและผู้ที่อยู่ในปกครองเป็นพิเศษ ท่านเป็นผู้มีความเสียสละเพื่อลูกหลาน แม้ว่าจะเป็นที่ลำบากเดือดร้อนแก่ตัวท่านเอง หรือ

มีอุปสรรคประการใด ก็มิได้ทอดทิ้ง ฉะนั้น จึงเป็นที่เคารพบูชาของลูก และญาติพี่น้องตลอดจนเป็นที่รัก และนับถือของบุคคล ทั้งหลายที่ได้ รู้จักคุ้นเคยด้วย

หม่อมแม่เป็นผู้มีใจบุญสุนทร์ทาน มั่นคงในพระบวรพุทธศาสนา ท่านรับอุโบสถศีลมาตั้งแต่เยาว์วัยตลอดจนกระทั่งวันมรณะ และได้ประกอบกิจในด้านการทำนุบำรุงพระศาสนาอย่างสม่ำเสมอตลอดมาตามกำลังความสามารถของท่านที่จะกระทำได้

ตามปรกติ หม่อมแม่เป็นผู้ที่แข็งแรง และมีกำลังใจดี ท่านได้จากเราไปอย่าง รวดเร็วกระทันหัน แต่ด้วยอาการอันสงบ เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๐๒ ศิริรวมอายุได้ ๗๑ ปี โดยที่ท่านมีความรักความกังวล ความปรารถนาดีต่อลูกและญาติพี่น้อง อันทำให้ท่านเป็นที่รักและเคารพอย่างยิ่งของเราดังกล่าวแล้ว การจากไปของท่านจึงยังความวิปโยคอย่างสุดซึ้งแก่ลูก ๆ หลาน ๆ และญาติพี่น้องทุกคน นับว่าเป็นการสูญเสียอย่างใหญ่หลวง ถ้าหากหม่อมแม่สามารถจะหยั่งรู้ ได้ด้วยญาณวิถีใด ก็คงจะทราบถึงความทุกข์ระทมของลูกทุกคน และความอาลัยของญาติพี่น้องทั้งหลายอย่างหาที่เปรียบมิได้

ในสมัยที่หม่อมแม่ยังมีชีวิตอยู่ ท่านได้เคยติดตามท่านบิดา คือ เจ้าคุณบรรหารฑัณฑกิจ ซึ่งไปรับราชการที่จังหวัดเชียงใหม่ จึงได้ผ่าน

ประสพการณ์ตอนที่มีพวกเงี้ยวเข้ามารบกวนพระราชอาณาจักร ฉะนั้น ในโอกาสที่มีการพระราชทานเพลิงศพของท่าน ลูก ๆ จึงได้นำเอาประวัติศาสตร์ตอนนี้มาพิมพ์ไว้เป็นที่ระลึกด้วย

ขออำนาจแห่งบุญกุศล ตลอดจนความดีงาม ที่หม่อมแม่ได้เพียรบำเพ็ญไว้ และอำนาจแห่งกุศลบุญราศีทักษิณานุประทาน ซึ่งท่านที่เคารพนับถือทั้งหลาย พร้อมทั้งที่ลูกๆ ได้บำเพ็ญให้แก่หม่อมแม่ จงรวมกันเป็นปัจจัย ให้หม่อมแม่ประสบแต่อิฏฐวิบูลย์ มนุญผล ในสัมปรายภพจงทุกประการเทอญ.

ลูก ๆ ของแม่

จดหมายเหตุปราบเงี้ยว

Prince Damrong, Bangkok

Lakon now in danger. Please wire to chief Lakon at once to stand by me to the last. Also inform in that should Lakon be attacked and saved by his dependent to protect Lampoon and Chiengmai, high reward will be at his hand. Send troop via Raheng immediately.

Phra Montri

คำแปล

โทรเลขฉบับลงวันที่ ๒๘ มีนาคม ๑๒๑ เวลา ๕ ทุ่ม ๒๐ นาที

กราบทูลกรมหลวงดำรง ฯ[๑] กรุงเทพ

ขณะนี้เมืองลำปางกำลังอยู่ในระหว่างอันตราย ได้โปรดโทรเลขโดยด่วนสั่งเจ้าเมืองลำปางให้อยู่ช่วยเกล้า ฯ จนถึงวาระสุดท้าย และโปรดแจ้งไปว่า ถ้าหากเมืองลำปางถูกโจมตีและคนของเจ้าเมืองช่วยให้ปลอดภัยไปได้ อันเป็นการป้องกันเมืองลำพูนและเชียงใหม่ไว้ เขาจะได้รับรางวัลอย่างสูง ขอให้ส่งกองทหารไปยังเมืองระแหงทันที

พระมนตรี [๒]

---

(๑) คือสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

(๒) พระมนตรีพจนกิจ ข้าหลวงประจำนครลำปางในขณะนั้น

Prince Damrong, Bangkok

Please wire order Muang Pechai and Swankaloke march on to Phrae at once. Lakon is almost in danger. Robbers are advancing towards Lakon. Our outposts are weak for want of men. Fear attack will be made on Lakon. Chief commisioner and troops Chiengmai not yet arrived.

Phra Montri

Telegram of Phra Montri deposited at Lampang to Prince Damrong, Bangkok, July 29 th 1902 at 9.20 a.m. Received at the Interior Department on the 29 th of July 1902 at 5.55 p.m.

คำแปล

โทรเลข จากพระมนตรี แจ้งเรื่องผู้ร้ายตีเมืองแพร่ วันที่ ๒๙ มีนาคม ๑๒๑
เวลา ๕ โมง ๔๕ นาที

กราบทูลกรมหลวงดำรงฯ กรุงเทพ

ได้โปรดโทรเลขสั่งเมืองพิชัย และสวรรคโลกให้ออกเดินทางไปแพร่โดยด่วน ลำปางใกล้จะเป็นอันตราย พวกผู้ร้ายกำลังมุ่งหน้ามาทางลำปางแล้ว ด่านหน้าของเราอ่อนกำลังและต้องการคน เกรงว่าเทศาฯ เมืองลำปางจะถูกโจมตี กองทหารจากเชียงใหม่ก็ยังมาไม่ถึง

พระมนตรี

Prince Damrong, B'pain

I have to report for Your Royal Highness information that Messrs. Kellett and Huffman left for Prae on the morning of the 29 July without in any way informing me, the chief, or any local officials of their intention. I am also informed that Mr. Leonowens advised Mr. Kellett to stay at home, as Mr. Kellett and Mr. Huffman were aware of the nature of the disturbance that had occurred at Phrae and took this step without informing any officials. Whatsoever I respectfully beg to submit to Your Royal Highness that no responsibility can rest with me.

Phra Montri

คำแปล

โทรเลขจากพระมนตรี ลงวันที่ ๑๕

กราบทูลกรมหลวงดำรงฯ กรุงเทพ

เกล้าฯ จำเป็นต้องกราบทูลให้ทรงทราบว่า มร. เกลเลต และ มร. ฮัฟแมน ได้ออกเดินทางไปจังหวัดแพร่ในตอนเช้าวันที่ ๒๙ กรกฎาคม โดยมิได้บอกกล่าวให้เกล้าฯ หัวหน้า หรือข้าราชการในจังหวัดคนใดทราบเลย เกล้าฯ ยังได้รับแจ้งอีกว่า มร. เลียวโนเวนส์ ได้แนะนำอย่างแข็งขันให้ มร. เกลเลต และ มร. ฮัฟแมน คงอยู่ที่บ้านไปก่อน แต่เนื่องจาก มร. เกลเลต และ มร. ฮัฟแมน มีความหวั่นเกรงต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ที่เมืองแพร่ จึ่งได้กระทำเช่นนี้ โดยมิได้บอกเล่าให้ข้าราชการผู้ใดทราบเลย การจะเป็นอย่างไรต่อไปเกล้า ฯ ขอกราบทูลมาให้ทรงทราย ยัดนี้เกล้า ฯ ไม่มีความรับผิดชอบใด ๆ ในเรื่องนี้อีกแล้ว

พระมนตรี

Prince Damrong, B'pain

Received information on oath today that Salathoonlah British subject now in Lampang is acting as agent for the men who attacked Phrae. Kindly take necessary steps to cause British authorities Bangkok immediately wire instructing British consul, Chiengmai, to wire Lampang to recall Salathoonlah to Chiengmai under arrest for investigation. In absence of Salathoonlah from Lampang, the plot intended carried out in Lampang will be weakened, and most probably withdrawn the sooner Salathoonlah be sent to Chiengmai the better prospect will be in Lampang.

Phra Montri

Telegram from Phra Montri to Prince Damrong, deposited at Lampang on the 1st. of August, 1902 at 11.10 a.m. Received at Bangpain on the same day.

คำแปล

โทรเลขจากพระมนตรี ถึงสมเด็จกรมพระยาดำรงฯ โทร. ที่ลำปางวันที่ ๑ ส.ค. ๑๙๐๒   ๑๑.๑๐ น. เลขที่ ๕๔ (รับที่บางปะอิน ในวันเดียวกัน)

กราบทูลกรมหลวงดำรงฯ

เกล้าฯ ได้รับข่าวอย่างแน่นอนในวันนี้เองว่า ขณะนี้สาลาทูนลาห์ คนในบังคับอังกฤษ กำลังปฏิบัติงานเป็นสายลับของพวกผู้ร้ายที่เข้าปล้นเมืองแพร่ ขอได้โปรดฯ ปฏิบัติการตามที่จำเป็นด้วยการสั่งให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายอังกฤษในกรุงเทพฯ โทรเลขแจ้งไปยังกงสุลอังกฤษที่เชียงใหม่โดยด่วน ให้เรียกตัว สาลาทูนลาห์ ไปเชียงใหม่และจับกุมตัวไว้สอบสวน ในระหว่างที่ สาลาทูนลาห์ ไม่อยู่ในเมืองลำปาง แผนการณ์ที่เตรียมไว้ดำเนินการในลำปางก็จะเซาลง การเรียกตัว สาลาทูนลาห์ ไปเชียงใหม่นั้น ยิ่งทำเร็วได้เท่าไร เหตุการณ์ในเมืองลำปางจะยิ่งดีขึ้นเพียงนั้น

พระมนตรี

Prince Damrong, B'pain

I beg to submit telegram of Kellett to American Minister, Bangkok, as follows: American Minister, Bangkok. "Please present following to British representative. I have the honor in the

absence of any other person who is in touch with the people involved and who known their position to address you on behalf of your innocent Shan subjects at Phrae, who feel that they may be made to bear punishment alike with the guilty. August 11th I returned from Phrae where I had been since July 31st. Every day that I was there I saw your British headman and a number of prominent Shans resident in and about Phrae. These men are among the best people in northern Siam. The rebellious Shans during this time were in complete control at Phrae. They dictated letters written by the chief and the local Chows who did their bidding. The peaceful Shans were given to understand that if they did not move in accordance with the rebel leaders they would be beheaded. Eight of us Europeans who were in Phrae advised the friendly Shans that it was best to do the bidding of the rebels, who were in possession of the government at Phrae. Each day the prominent friendly Shans came to us, several Europeans, on their knees, protesting that they were loyal to Siamese government, and that if defence could be made against leaders of rebellion they would prove they were not conspirators. The rebels were so entirely masters of the situation that no European in Phrae for one moment embraced the idea of opposing them. Proposals to such effect came from the chief and his Chows, but we Europeans considered it hopeless to

help against the rebels. It appears that there were about forty bad Shans at the start interested as prime movers in this rebellion on their way to Phrae before the attack on that town. They were joined probably by one hundred more in Phrae. They were probably joined by from 50 to 100 after they took possession of Phrae. Some five or six hundred Shans were in town. A few nonserious characters sympathized with the rebels each day. When there I saw the most prominent peaceful Shans all of them were heart-broken. They begged us to bring their consul to them. In business I am entirely independent of the Shan-ngios I have not one cent involved with any of them. I write this prompted by motivatively of deep desire to see innocent Shans saved from unwarranted hardships. The innocent Shans at Phrae swore allegiance to the rebel leaders under compulsion and they recognized that so far as the Siamese are concerned they are criminals. but they did every thing possible in behalf of law and order. I write this as an entriely impartial person but my heart bleeds for the people for whom they beg of you and I of you as a representative of Christian civilization that representations will be made to the Siamese government and that H.B. nis representative will insist that the British Shans-ngios of the north will not be treated as criminals without trial according to law and that a very distinct

line be drawn between those who really are decoils and those who apparently gave their support to the anti-Siamese movement because the government under which they were living failed to give them proper protection. I trust that anything I have said above will not be construed as a plea for the decoils who have murdered and robbed. E.R. Kellett in this telegram I consider that there is no truth in it as those innocent Shans in Phrae should remain in their places to distinct from these bad ones; and since all Siamese innocent in Phrae had been but only murdered it is not possible to judge one from the others.

Phra Montri

คำแปล

กราบทูลกรมหลวงดำรงฯ บางปะอิน

เกล้าฯ ขอถวายโทรเลขของ มร. เกลเลต ซึ่งมีมาถึงบาทหลวงอเมริกันในกรุงเทพฯ ดังข้อความต่อไปนี้ บาทหลวงอเมริกัน กรุงเทพฯ ได้โปรดส่งข้อความต่อไปนี้ยังผู้แทนฝ่ายอังกฤษด้วย ข้าพเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติงานแทนผู้อื่นซึ่งทำการติดต่อเกี่ยวข้องอยู่ในเรื่องนี้และคนเหล่านั้นซึ่งรู้หน้าที่ของตนเองได้ให้ข้าพเจ้าติดต่อถึงท่านในนามของคนบังคับอังกฤษชาวเงี้ยวซึ่งไม่รู้เห็นในเรื่องใดๆ ที่แพร่และรู้ตัวว่าอาจจะต้องถูกลง

โทษอย่างผู้กระทำผิด เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม ข้าพเจ้ากลับจากเมืองแพร่ ซึ่งข้าพเจ้าไปอยู่ตั้งแต่วันที่ ๑๑ กรกฎาคม ทุก ๆ วันระหว่างที่ข้าพเจ้าอยู่ที่นั่น ข้าพเจ้าพบหัวหน้าที่เป็นชาวอังกฤษและชาวเงี้ยวผู้มีชื่อจำนวนมากพำนักอยู่ทั่ว ๆ ไป ในเมืองแพร่นั้น บุคคลเหล่านี้เป็นชนชั้นสูงสุดในสยามภาคเหนือ ส่วนพวกเงี้ยวที่เป็นกบฏนั้นระหว่างนี้ถูกควบคุมตัวไว้ทั้งสิ้นที่แพร่ พวกเหล่านี้เป็นผู้ยงการให้หัวหน้ากับพวกเจ้า พื้นเมืองเขียนใบบอกเป็นคำสั่งของตน ชาวเงี้ยวที่รักสงบได้รับแจ้งให้ทราบว่าถ้าไม่อพยพตามคำสั่งของหัวหน้าพวกกบฏแล้ว ก็จะต้องถูกตัดหัว พวกเราที่เป็นชาวยุโรป ๘ คน ด้วยกันที่อยู่ในเมืองแพร่ได้แนะนำชาวเงี้ยวที่ เป็นมิตรว่า เป็นการดีที่สุดที่จะปฏิบัติตามคำสั่งของพวกกบฏ ซึ่งเข้ายึดอำนาจการปกครองเมืองแพร่ไว้ได้ ทุกวันชาวเงี้ยว ผู้มีชื่อที่เป็นมิตรได้มาหาเราที่เป็น ชาวยุโรปหลายคนคุกเข่าลงและโต้แย้งว่าพวกตนมีความจงรักภักดีต่อรัฐบาลสยาม และว่าถ้าหากจะมีการต่อต้านหัวหน้าพวกกบฏกันแล้ว พวกเขาจะพิสูจน์ให้เห็นว่า พวกเขามิ ได้ร่วม สมคบก่อการด้วยเลย พวกกบฏนั้นเข้าควบคุมสถานการณ์ไว้หมดสิ้น จนกระทั่งไม่มีชาวยุโรปคนใดในเมือง แพร่มี โอกาสสักขณะเดียวที่จะออกความคิด และร่วมมือ กันเข้า ต้านทานได้เลย ข้อเสนอที่จะให้ดำเนินการนี้ก็มาจาก หัวหน้า และบรรดา เจ้าต่าง ๆ แต่ พวกเราชาวยุโรป พิเคราะห์ดูแล้วเห็นว่าหมดหวังที่จะช่วยเหลือต่อต้านพวกกบฏ ทั้ง

ปรากฏว่ามีชาวเงี้ยวเลว ๆ สนใจ ที่จะก่อการร้ายในตอนเริ่มแรก เพียงประมาณ ๔๐ คน ระหว่างทางไปสู่เมืองแพร่ก่อนจะเข้าตีเอาเมือง ต่อมามีพรรคพวกร่วมสมทบในเมืองแพร่อีกรวมเป็นจำนวนประมาณ ๑๐๐ คนซึ่งอาจจะเป็นพวกสมทบใหม่ประมาณ ๕๐–๑๐๐ คนก็ได้ ภายหลังที่เข้ายึดครองเมืองแพร่ได้แล้วสักหน่อย มีชาวเงี้ยวอยู่ในเมืองนั้น ๕๐๐–๖๐๐ คนทุก ๆ วัน มีชาวเงี้ยวที่มีอุปนิสัยไม่รุนแรงนักจำนวนไม่กี่คนมาเข้าสมทบกับพวกกบฏด้วย ระหว่างที่ข้าพเจ้าอยู่ที่นั่นก็ได้เห็นชาวเงี้ยวผู้มีชื่อที่รักความสงบเป็นชีวิตจิตใจประสบความทุกข์ทรมานใจอย่างยิ่ง เขาเหล่านั้นได้ขอร้องพวกเราให้ช่วยพากงสุลไปหาเขา ในด้านธุรกิจนั้นข้าพเจ้าปลีกตนออกโดยเด็ดขาด และมิได้เคยร่วมลงทุนในธุรกิจกับชาวเงี้ยวคนใดในพวกนี้เลยแม้แต่สตางค์แดงเดียว ที่ข้าพเจ้าเขียนมานี้ก็เนื่องจากมีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะได้เห็นชาวเงี้ยวผู้ปราศจากมลทินได้รอดพ้นจากความเดือดร้อนทุกข์ยากที่หาหลักประกันมิได้นี้ ชาวเงี้ยวผู้ปราศจากมลทินที่เมืองแพร่ได้ถูกบังคับให้ถือสัตย์ปฏิญาณต่อหัวหน้าพวกกบฏ และพวกนี้ยังระลึกอยู่เสมอว่าตราบใดที่ชาวสยามเข้ามาเกี่ยวข้อง พวกตนก็ต้องตกเป็นอาชญากร แต่เขาเหล่านั้นก็ได้ทำทุกสิ่งทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ เพื่อเห็นแก่กฎหมายข้อบังคับของบ้านเมือง ข้าพเจ้าเขียนข้อความนี้ ในฐานะที่มิได้มีส่วนเกี่ยวข้องแต่ใด ๆ เลย แต่หัวใจของข้าพเจ้าต้องหลั่งโลหิตให้แก่คนที่ข้าพเจ้าตั้งใจจะช่วยเหลือ เขาเหล่านั้นร้องขอมายังท่าน และข้าพเจ้าก็วิงวอนมา

ยังท่านในฐานะที่เป็นผู้แทนแห่งอารยธรรมคริสเตียน ซึ่งจะทำการตกลงรับรองต่อรัฐบาลสยามได้ และข้าพเจ้าใคร่ขอร้องให้ท่านเป็นผู้แทนยืนยันไปว่าชาวเงี้ยวภาคเหนือในบังคับอังกฤษจะต้องไม่ถูกกระทำทารุณกรรมเช่นกับอาชญากรโดยปราศจาก การสอบสวน ตามข้อกฎหมายเสียก่อน กับใคร่จะขอร้องให้มีการขีดเส้นคั่นระหว่าง ชาวเงี้ยวผู้เป็นตัวการ อันแท้จริงกับผู้ที่มิทีท่าสนับสนุนการเคลื่อนไหวเพื่อแข็งข้อต่อรัฐบาลสยาม ทั้งนี้เพราะว่ารัฐบาลสยาม ซึ่งปกครองชนพวกนี้อยู่มิให้ความพิทักษ์คุ้มครองโดยเหมาะสม ข้าพเจ้าเชื่อว่าข้อความที่ข้าพเจ้ากล่าวมาข้างต้นนี้คงจะไม่ทำให้เข้าใจว่าเป็นการยื่นอุทธรณ์ให้แก่ผู้ร้ายชาวเงี้ยวซึ่งกระทำการปล้นและฆาตกรรม

อี.อาร์. เกลเลต (*E.R. Kellett*)

□ □ □

Prince Damrong, Bangkok

I have seen Leonowens arranged that 50 elephants are placed at the disposal of Phra Anuxit to come up to Lampang Leonowens has ordered his agent Thern to do so at any moment notice Phra Surarit 500 regulars expect here 21 instant. They shall be received by officials Chows into town as directed.

Phra Montri

คำแปล

ในโทรเลขฉบับนี้ เกล้า ฯ พิเคราะห์ เห็นว่า ไม่มีความจริง อยู่เลย เพราะว่าชาวเงี้ยวผู้ปราศจากมลทินในเมืองแพร่เหล่านั้น ควรจะอยู่ ในที่เดิมของตนไปก่อน เพื่อเป็นทางสังเกตความแตกต่างกับผู้ร้ายเหล่านั้น และเนื่องจาก ชาวสยาม ผู้ปราศ จากมลทินในเมืองแพร่ ถูกฆาตกรรม อย่างโหดร้ายหมดสิ้น ย่อมยากที่จะตัดสินว่าใครดีใครชั่วได้

ที่ ๑๒๒ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ได้รับโทรเลขพระยาพิชัยที่ ๑๐ ว่า เวลานี้เช้าสี่โมงวันนี้ ได้รับจดหมายมิสเตอร์รายผู้ช่วยกงซูลอังกฤษ ลงวันที่ ๔ เดือนนี้ถลาโกไทยเงี้ยวคุมพวกเงี้ยวเข้ารบฆ่าพันข้าหลวงฝ่ายสยามซึ่งรักษาราชการเมืองแพร่ ยกไปกักด่านทางเมืองนครลำพูนแห่งหนึ่ง ด่านทางอุตรดิตถ์แห่งหนึ่งได้รบกับฝ่ายสยาม มิสเตอร์รายได้มาถึงเมืองแพร่ได้พร้อมด้วยเจ้านายเมืองแพร่ให้กองทัพฝ่าย สยามพักไว้ แลตั้งอยู่ ให้ห่างกอง เพื่อเขาจะ ได้ชี้แจง กับพวกถลาโกไทยเงี้ยวให้ระงับการไว้ ให้เรียบร้อย แลว่ากงซูลเมืองเชียงใหม่ ได้ไปชี้แจงกับพวกเงี้ยว ซึ่งตั้งอยู่ลำพูนแล้วการอย่างใดเขาได้รับจดหมายกงซูลเชียงใหม่แล้วเขาจะแจ้งมาให้ทราบ แลมีข้อความอีกหลายประการกับมิสเตอร์ราย ได้สำเนาจดหมาย ซึ่งมีเรียกพวก ถลาโกไทย ที่เขาพึ่งส่งมา

ฉบับหนึ่ง ใจความว่าพวกฉลาโกไทยมาตั้งรบกับพวกอุตรดิตถ์ เวลานี้จะจะเป็นการฆ่าฟันกันตายทั้งสองฝ่าย มิสเตอร์รายจะพูดกับฝ่ายสยามให้เรียบร้อย พวกเงี้ยวได้ทำลายสายโทรเลขให้ชำรุดเสียจึ่งต้องช้า ให้ฉลาโกไทยจัดทนายเข้าไปหามิสเตอร์รายที่เมืองแพร่ ๕ คน ๖ คน จะพูดชี้แจงให้เข้าใจกับเดินความตามฉลาโกไทยได้มีหนังสือถึงมิสเตอร์ราย ถึงเจ้าแพร่ว่าได้รบกับพวกฝ่ายสยาม แลพวกฝ่ายสยาม ได้ยกกำลังมาเพิ่มเติมหลายประการ มิสเตอร์รายได้โทรเลขไปถึงกุงซูลอังกฤษกรุงเทพอีกฉบับหนึ่งชี้แจงในการที่เกิดเหตุส่งโทรเลขที่อุตรดิตถ์ ในการที่มิสเตอร์รายมีจดหมายมานี้ พระยาพิชัยมิได้ไว้วางใจตั้งมั่นรักษาอยู่เป็นการกวดขัน จะได้รับอนุญาตแลตามโทรเลขพระยาพิชัยดังนี้ เห็นด้วยเกล้าว่าเกรงจะเป็นกลจะควรประการใดแล้วแต่จะโปรด.

พระยาเทพาธิบดี แทน.

ที่ ๑๑๔ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

เห็นด้วยเกล้าว่าเป็นฤดูฝน พลไพร่ที่เดินทางและเดินยามจะมีความลำบากเมื่อฝนตก จึ่งได้สั่งให้เมืองพิชัยจัดซื้อยอดลานสองพันยอดเย็บเป็นเครื่องกันฝนจากพลไพร่พอกันความลำบากจะได้มากให้เท่าไร จะกราบทูลมาครั้งหลัง.

พระยาเทพาธิบดี แทน.

ที่ ๑๑๑/๖๘๒ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

๑. ได้รับโทรเลขพระเสนาราชที่ ๙ ว่า ได้รับรายงานนายอำเภอเมืองตั้งที่กักด่านทางให้ห้องต่อเขตเมืองลองว่าเวลานี้เงี้ยว มาจากเมืองลองแจ้งว่าเงี้ยวพบไทยแล้วไล่ฟันฆ่าแลกักด่านทาง ๔ ตำบล คือ ที่คอยลองมาเขตลำปางหนึ่งต่อเขตเมืองแพร่หนึ่ง พงอ้อเขตอุตรดิตถ์หนึ่งทั้งบ่อแก้วต่อเขตสวรรคโลกหนึ่ง เงี้ยวลูกมาสี่สิบคนที่เมืองลองเข้าสมทบด้วยแลเงี้ยวเชียงตุงหนุนมาเสมอคนในเมืองลองอยู่ในอำนาจเงี้ยว ทั้งสิ้น ๒. มองหยุ่นพม่าซึ่งได้ภรรยาอยู่ที่สวรรคโลกมาแจ้งว่าเมื่อเดือนสิบศกก่อน มองหยุ่นกับภรรยาแลลูกจ้างขึ้นไปทวงลูกหนี้ที่บ้านน่าพวง ครั้นเดือนหกขึ้นเก้าค่ำศกนี้ มองหยุ่นกลับมาถึงลำน้ำแม่จ่างกลางย่า พบเงี้ยว สองคน มาจาก ๙๔๙๑ (หลวงพระบาง) มองหยุ่นกับเงี้ยวได้พูดจากันแล้วเห็นหนังสืออยู่ในย่ามหนึ่งซอง มองหยุ่นจึงขอดูเห็นสวรรคโลกหลังซองว่าถึง ๒๒๒๙ (เจ้า) ๗๙๐๑ (เมือง) ๙๖๒๐ (ลำ) ๕๖๑๑ (ปาง) ๗๙๐๑ (เมือง) ๖๘๙๐ (แพร่) เขิน ๑๑๘๓๐ (อักษร) ๖๓๕๓ (ฝรั่ง) บรร (๔๑๒๔) (ทัด) ๑๑๘๓๐ (อักษร) ๖๔๙๘ (พม่า) บรร ๔๑๒๔ (ทัด) หนึ่ง แลเงี้ยวสองแจ้งว่าศกนี้จะทำมาหากินยาก เพราะ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๗๙๐๑ (เมือง) ๙๖๒๐ (ลำ) ๕๖๑๑ (ปาง) ๗๙๐๑ (เมือง) ๖๘๙๐ (แพร่) คบคิดกับ ๖๓๕๕ (ฝรั่งเศส) เอาใจ ๑๒๒๘๖ (ออก) หาก ๓๕๗ (กรุง) ๑๐๔๑๒ (สยาม) มองหยุ่นจึงพูดห้ามว่าจะคบคิดฆ่าเจ้า

ทำไม เงี้ยวว่าได้รับหนังสือมาแล้วต้องเอาไปให้ถึงแลว่าควรเข้าด้วยก็เข้า ไม่ควรก็ไม่เข้าแล้วเงี้ยวสองคนก็นำหนังสือไป ๗๙๐๑ (เมือง) ๙๖๒๐ (ลำ) ๕๖๑๑ (ปาง) ครั้นมองหยุ่นมาพักอยู่ที่บ้านปลัดอำเภอดังได้สี่ห้าคืนก็ทราบว่าเงี้ยวฆ่าข้าหลวงเมืองแพร่ตาย ได้แต่งให้หลวงไชยเสนาไปสอดแนมที่เมืองลองเพื่อสืบเอาความจริงแจ้งในโทรเลขนั้นแล้ว ๓. เมื่อได้ทราบความอย่างไรจะกราบทูลให้ทรงทรายครั้งหลัง

พระยาเทพาธิบดี แทน.

ที่ ๑๐๓ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ได้รับโทรเลขเมืองพิชัยว่า นายถมยา พนักงานโทรเลขเมืองพิชัยว่านายถมยาพนักงานโทรเลขนายบุญธรรม นายเต็กพนักงานป่าไม้เล็ดรอดมาแจ้งความมีความแปลกไปบ้างว่า วันที่ ๒๕ ผู้ร้ายที่เมืองแพร่แล้วเลยไปตีนายจันทร์ในแขวงเมืองสอง คนไทยตายหลายคน ครั้นที่ ๒๖ พวกเงี้ยวจับนายแฝงผู้พิพากษาหนึ่ง นายแม้นอัยการหนึ่ง ยกกระบัตรศาลหนึ่งฆ่าเสีย แต่หลวงวิมณ ข้าหลวงผู้ช่วยหนีไปอาศัยอยู่ห้างบมเปและนายห้างไม่อยู่น่ากลัวจะไม่มีใครช่วย แลเวลาปล้นมีพวกเงี้ยวในพื้นเมืองบ้างมาแต่อื่นบ้างประมาณพันคนแล้วเจ้าแพร่เรียกนายแขวงแก่บ้านให้เตรียมอาวุธปืนกระสุนดินดำไว้ต่อสู้กับพวกไทยแลนั่งกักทาง แต่นายถมยา นายบุญธรรม

นายเต็ก ที่หนีมาได้นั้น หนีไปทางอำเภอท่าปลา นายจิตร์พุกได้ให้เงินคนละสิบบาทแลจัดส่งมาถึงพิชัย เรื่องนี้ต่อไปได้ความประการใดจะกราบทูลมาให้ทรงทราบครั้งหลัง

พระยาเทพาธิบดี แทน.

ที่ ๘๘ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ได้รับโทรเลขพระเสนาราชที่ ๓ ว่า นายร้อยตรี แสด กับพลตำรวจ ๑๑ คนหนีกลับมาได้แจ้งว่าได้ไปตรวจพร้อมด้วยนายร้อยตรี ตาด รวมตัวนายกับพลตำรวจสิบคนไปถึงบ่อแก้ว เห็นเรือนเงี้ยวทิ้งได้ประมาณแปดสิบหลัง ตรวจได้ปี่ศตันสิบห้านัด คนไม่ซองร้อยแล้วเลยไปตรวจถึงบ้านแดนใจ เมื่อวันที่ ๒๕ พบเงี้ยวสี่คนเข้าต่อสู้จึงยิงตายสามคนหนีได้หนึ่งคน แล้วนายร้อยตรีตาดกับพลตำรวจไปบอกอำเภอเมืองแพร่ตรวจศพจนเวลาบ่ายไม่กลับมาจึ่งเลยไปตามถึงบ้านสุเมน เห็นพวกเงี้ยวยืนอยู่บนสนามเพลาะประมาณร้อยห้าสิบคน สนามเพลาะยาวประมาณแปดสิบวาเศษได้ยิงต่อสู้กัน พลตำรวจน้อยตัวต่างหนีไป พวกเงี้ยวก็ไล่ตามยิงจึ่งพากันหนีมาได้สิบสองคนหายไปห้าคน เข้าไปในเมืองแพร่สามคน ถ้าต่อไปได้ความอย่างไร จึ่งจะบอกมาให้ทราบครั้งหลัง.

พระยาเทพาธิบดี แทน.

ที่ ๔๘ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ได้รับโทรเลขพิชัยว่าเมื่อวันที่ ๓ เดือนนี้ เวลาโมงเช้าพวกเงี้ยวซึ่งตั้งอยู่บนเขาประมาณ ๒๐ คน อ้อมเขาหลังค่ายตีค่าย พระยาพิชัยต่อสู้กัน พระยาพิชัยฆ่าเงี้ยวตาย ๒ คน ตัดเศียรไว้ที่ค่ายพวกเงี้ยวตาย เงี้ยวแตกหนีไป ต่อไปได้ความประการใดจะโทรเลขกราบทูลครั้งหลัง.

พระยาเทพาธิบดี แทน.

ที่ ๔๙ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ได้รับโทรเลขพระยาพิชัยได้แต่งคนไปสืบข่าว ๔ พวก กลับมาได้พวกหนึ่ง ว่าพอขึ้นไปถึงเขาพลึงพอถึงต้อง. . . . เส้นไปศาลเจ้าพวกเงี้ยวก็ตรูตระแข้าไล่ฟัน คนที่ไปสืบก็หนีลงจากเขาได้สองคนสามคนเตรียมจะไปทางไหนไม่ทราย พวกเงี้ยวเวลานี้ยังตั้งอยู่บนเขาพลึงแต่จะมากน้อยเท่าใดประมาณไม่ถูก เห็นแต่วิ่งสับสนอยู่มาก เรื่องนี้เกล้าฯ จะให้มีโทรเลขสั่งเตือนไปทุกกอง ถ้าจะแต่งคนเดินไปสืบข่าวคราวอย่าได้เดินทางหลวงเป็นอันขาด แลซึ่แจงไปต่าง ๆ ตามควร เมื่อได้ความอย่างไรจะบอกทีหลัง.

พระยาเทพาธิบดี แทน.

ที่ ៩๒ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ได้รับโทรเลขพระเสนาราชตีมาจากที่พักเมืองสวรรคโลก ว่าได้ทราบความจากหลวงชะนะ ซึ่งผู้ว่าราชการเมืองสวรรคโลกให้ไปสืบ ที่เมืองลองว่าพลตำรวจ ๑๑ คน กับคนหาย ๗ คน ไปถึงตำบลแดนแขวงเมืองแพร่เวลาพลบค่ำพบเงี้ยว ๓ คนนอนอยู่ในกระท่อม พลตำรวจถามไม่พูดแล้วพวกเงี้ยวตรงเข้าฟันพลตำรวจถูกแขนสองแผล พลตำรวจเอาปืนยิงพวกเงี้ยวตายทั้ง ๓ คน แล้วว่าที่ร้อยตรีแสดช่วงให้พลตำรวจถือหนังสือไปแจ้งต่อข้าหลวงผู้ว่าราชการเมืองแพร่ก็หายไป นายแสดจึงยกข้ามไปถึงบ้านลองเกรียงแขวงเมืองแพร่เวลา ๑ ทุ่ม พบพวกเงี้ยวประมาณร้อยคนมีอาวุธพร้อมเดินสวนทางมาแล้วพวกเงี้ยวก็พากันล้อมจับพลตำรวจ ต่างต่อสู้ยิงกันประมาณครู่หนึ่ง พวกเงี้ยวฟันพลตำรวจตายหนึ่งคน ๆ หายของถูกปืนหนึ่งคนแต่ไม่ตาย พวกพลตำรวจแตกหนีไปไม่ทราบว่าไปทางไหน อนึ่งทราบความจากขุนแผลงกรมการเมืองลับแลกับพวกรวมสี่คนมาแจ้งความว่าได้หนีจากพวกเงี้ยวข้าศึกมาว่า เวลาพวกเงี้ยวเข้าปล้นเมืองแพร่นั้นพวก ๔ คนอยู่ในเมืองแพร่นั้นเข้าปล้นเวลาย่ำรุ่ง แลเป็นพวกเงี้ยวเมืองแพร่นั้นเองเป็นตัวปล้นพระยาไชยบูรณ์และครอบครัวหนีมา ถึงห้องกาย ตามจับได้ทั้งครอบครัวแล้ว เอาไปฆ่าที่สละ ห้องเก่าตาย ทั้งหมดครอบครัว แลคนไทย ที่อยู่ในเมืองแพร่ฆ่าตายบ้าง หนีไปได้บ้าง ที่หนีนั้นทราบว่าไปทางเมืองลำปางพอฆ่าคน ๆ ไทยตายแล้วมันไป พากำปั่น ที่ว่าการ เอาเงินออกแล้ว เชิญเจ้า

แพร่มามอบเงินให้ที่ศาลาว่าการแลเก็บเข้าของไทยถึงสองวันจึงเสร็จ แล้วไล่ฆ่าคุณแผลงกับพวกรวมสี่คนนี้จึงหนีมาทางเมืองลอง แต่พลตำรวจเมืองสวรรคโลกอุตรดิตถ์ที่ไปตรวจจับนั้นฆ่าตายหมด พระเสนาราชได้สั่งให้ผู้ว่าราชการเมืองสวรรคโลกจดถ้อยคำไว้แล้ว และถามข่าวถึงเมืองลองยังไม่ตอบแลพระเสนาราชกำลังจัดพลเปนกอง ๆ ที่จะยกไปเมืองลอง เมื่อยกเวลาใดจะบอกมาให้ทราบ ข้าพระพุทธเจ้าได้สั่งให้รีบยกไปโดยเร็ว.

พระยาเทพาธิบดี แทน.

ที่ ๙๒/๕๘๖ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ได้รับโทรเลขเมืองพิชัยที่ ๙๓ ลงวันที่ ๒ เดือนนี้ว่า หลวงจำ ณ นายสิลาหนีกลับมาจากเมืองแพร่แจ้งความต้องกันว่า ๑. เกิดเหตุที่เมือง แพร่ ครั้งนี้ หัวหน้า พวก เงี้ยว คือ ปะกามงขี้ สังหลวง เงี้ยว ๔๗๒๗ (หนาน) ๑๐๙๒๕ (เสนา) ๙๑๑๑ (ลาว) เมืองแพร่ซึ่งเปนนักโทษหนีคุกนครแพร่อีกคนหนึ่งคุมพรรคพวกประมาณสามร้อยคนเข้าตีปล้นเมืองแพร่ ๒. ในเวลาที่เหตุเกิดนายสิลาได้หนีไปซุ่มอยู่ที่เรือนนายร้อยจองแสงเงี้ยวจนเวลาเย็นเห็นพวกเงี้ยวสี่คนมาที่บ้านร้อยจองแสง แล้วแบ่งเงินที่ตีปล้นได้ให้ร้อยจองแสงสามสิบบาท ๓. แล้วพวกเงี้ยวสี่คนแจ้งความกับร้อยจองแสงว่าพากันตีปล้นได้ที่เค้าสนามหลวงแบ่งให้ ๒๒๒๕ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) สี่หมื่นบาท ๒๒๒๙ (เจ้า) ๕๒๑๕ (บู)

๘๖๐๖ (ริ) หนึ่งถุง ๖๕๒๐ (พระ) ๗๘๐๑ (เมือง) ใจ่หนึ่งถุง ๒๒๒๙ (เจ้า) น้อย ๑๑๑๑๖ (สวน) ๖๑๘๐ (ผู้) ๖๗๒๕ (พิ) ๗๒๖๔ (พาก) ๑๐๖๒ (ยา) หนึ่งถุง ๒๒๒๙ (เจ้า) ๘๕๖๓ (ราชบุตร) หนึ่งถุง ๒๒๒๙ (เจ้า) ๘๕๗๗ (ราชวงศ์) หนึ่งถุง ๔. แล้วพวกเงี้ยวได้กรา ๔๔๗๑ (ทำ) ๑๐๖๐๒ (สัตย์) ๑๐๖๒๒ (สา) ๕๑๔๓ (บาน) ๓๗๙๒ (ตัว) ๓๗๕๘ (ต่อ) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) แล ๒๒๒๙ (เจ้า) ๔๗๓๐ (นาย) ทั้งหลายที่พักพระยาไชยบูรณ์ว่าถ้า ๕๓๓ (กองทัพ) ๔๔๕๕ (ไทย) ๘๑๑ (ขึ้นไป) ๓๕๖๖ (ตี) ๗๐๒๘ (พวก) เงี้ยวๆ ๑๘๕๔ (จะ) ๕๗๙๔ (เปิ่น) ๕๓๓ (กอง) ๔๖๙๓ (หน้า) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) แล ๒๒๒๙ (เจ้า) ๔๗๓๐ (นาย).

ที่ ๘๕ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ตามโทรเลขที่ ๘๔ เรื่องพระยาพิชัยแต่งคนออกไปสืบเหตุการณ์นั้น บัดนี้ได้รับโทรเลขว่าได้แต่งคนขึ้นไปตรวจบนเขาพลึงพบหนังสือที่ยึดไว้ต้นไม้ฉบับหนึ่ง พอคนสืบเขาจับหนังสือดูได้ยินเสียงแก๊บแตก ๓ นัด แต่ไม่ออกได้ตรวจดูได้หนังสือว่า การที่พวกเงี้ยวปล้นครั้งนี้ โดยความเดือดร้อนด้วย พระยาไชยบูรณ์ไม่ให้พวกเงี้ยว ทำไร่นา ปลูกเรือน และจะต้องประสงค์เงินทองจึ่งได้จับพระยาไชยบูรณ์มาฆ่าเสีย กับได้จับคนลาวเดิน

ปลอมเข้ามาที่เขาพลึง ๑ คน ถามได้ความว่าเป็นคนเจ้าสุริยะเมืองแพร่ เข้าใจว่าลาวคนนี้มาเที่ยวสืบความต่อไป เมื่อได้ความอย่างใดจะตอบให้ทราบครั้งหลัง.

พระยาเทพาธิบดี แทน.

ที่ ๘๘ **เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน**

ตามโทรเลขที่พระยาพิชัยแต่งคนออกไปสืบที่เขาพลึงนั้น บัดนี้ได้ความว่าตำรวจภูธรพอไปถึงปางคา พบพวกเงี้ยวยิง ๑ นัด พลตำรวจได้ต่อสู้ยิงพวกเงี้ยวหนีแตกกลับไปแลได้ยินเสียงพวกเงี้ยวอยู่บนเขาพลึงมาก จึงได้ตั้งมั่นอยู่ปองอ้อต่อไป เมื่อได้ความอย่างไรจะบอกให้ทราบภายหลัง.

พระยาเทพาธิบดี แทน.

ที่ ๘๙ **เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน**

วันนี้ได้ถามไปทางโทรศัพท์ทราบว่า พระบริรักษ์ยกกำลังถึงอุตรดิตถ์ เวลาบ่าย ๔ โมง เกล้าฯได้โทรเลขเร่งให้พระบริรักษ์รีบยกไปช่วยพระยาพิชัยให้ทันที่เขาพลึงโดยเร็ว.

พระยาเทพาธิบดี แทน.

ที่ ๑๒๑ กราบทูล กรมหลวงดำรงฯ กรุงเทพ ฯ

วันที่ ๔ เวลาบ่าย ๓ โมง ได้รับโทรเลขพระยาบรม มีบอกว่า โทรเลขที่ลับเบ็ดของบรมบอกมาเป็นความจริงหมด เพราะเสมียนแขวงขุนยวมมาถึงน่านชี้แจงว่าการที่ ๖๑๔ (เกิด) นั้นเสมียนแขวงเห็นด้วยตาตนเอง บรมจะขอ ๖๖๗ (กำลัง) ขึ้นไป ๒๖๙๖ (ช่วย) โดยเร็ว แจ้งอยู่ในคำที่บรมบอกไปกระทรวงแล้ว การที่จะส่ง ๖๖๗ (กำลัง) เกล้าฯ ได้จัดการเสร็จแล้วจะออกจากแพร่วันที่ ๑๑๓๕๒ (ห้า) เกล้าฯ จะสั่งไปที่นริศรจัด ๔๐๘๘ (ทหาร) ๘๒๒๓ (ยก) ขึ้นไป ๒๖๙๖ (ช่วย) อีกทางหนึ่ง แต่ ๔๐๘๘ (ทหาร) ประจำอยู่ที่แพร่เวลานี้ก็ ๔๙๕๑ (น้อย) เมื่อจะมี ๑๑๔๙๑ (เหตุ) ๖๖๕ (กำเริบ) ๓๐๒๙ (ใหญ่) ขึ้น เกล้าฯ จะ ๘๒๒๓ (ยก) ๔๘๔๙ (หนุน) ขึ้นไป ๒๖๙๖ (ช่วย) ก็ยาก เพราะแพร่เวลานี้ยัง ๕๙๔๒ (นั่นป่วน) อยู่ ๑๗๘๕ (เงี่ยว) ก็ยังมีมากเห็นด้วยเกล้าฯ ลำปางเวลานี้ไม่สำคัญอันใดนัก ได้ให้ ๗๗๔๑ (แม่ทัพ) ๑๑๗๒๘ (อนุชิต) ๑๒๘๐ (คุม) ๔๐๘๘ (ทหาร) ขึ้นไปรักษา ๒๗๑๙ (เชียงใหม่) ให้ ๖๕๒๐ (พระ) ๑๐๘๔๘ (สุรา) ๘๕๙๙ (ฤทธิ) ยกขึ้นไปทั้ง ๔๓๐ (กอง) ๖๕๘๗ (พัน) จะเป็นประโยชน์ ๖๖๗ (กำลัง) พาหนะเชียงใหม่ก็ยังบริบูรณ์จะจัดส่ง ๕๓๐ (กอง) ๖๕๘๗ (พัน) ขึ้นไปได้โดยเร็ว กำลัง ๖๘๙๑ (แพร่) เวลานี้ทั้งช้างโคต่างแลคนก็ได้ ๑๑๘๕ (ความ) ๕๓๔๐ (บอบช้ำ) มาก คำที่

กราบทูลนี้ ถ้าทรงเห็นด้วย ก็ขอให้รับสั่งบังคับ ๑๑๗๒๘ (อนุชิต) ๗๗๔๑ (แม่ทัพ) ขึ้นไปโดยเร็วในทันใดที่ได้รับ โทรเลขเจ้าน่านขอให้ยกกองทหารขึ้นไป ๓๕๖๖ (ตี) ๑๗๘๕ (เงี้ยว) ที่ ๒๗๐๗ (เชียง) ๑๕๓๕ (คำ) ทีเดียว เกล้าฯ เห็นชอบด้วยได้เปลี่ยนคำสั่งที่เมืองสองให้มีทหารอยู่ ๑๑๐๖๘ (สอง) ๙๔๐๗ (โหล) ที่สะเอียบให้มีทหารอีก ๑๑๐๖๘ (สอง) ๙๔๑๗ (โหล) คอยเหตุการ ให้พระยาศักรคุม ๕๓๐ (กอง) ๖๕๘๗ (พัน) เลยไป ๓๕๖๖ (ตี) ๑๗๘๕ (เงี้ยว) ที่ ๒๗๐๗ (เชียง) ๑๕๓๕ (คำ) ๕๗๔๖ (ปืนเมาเซอ) ๘๘๐๔ (ร้อย) บอกให้พระยาศักรเอาขึ้นไปด้วย เกล้าฯ จะสั่งให้เมืองน่านจัดคน ๘๘๐๔ (ร้อย) หนึ่งส่งไปให้พระยาศักรฝึกหัด ถ้าเห็นการเล็กน้อยให้มอบปืนกลับมารักษาเมือง ถ้าเป็นการใหญ่ก็ให้ ๑๑๐๑๖ (สมทบ) เข้าเป็น ๖๖๗ (กำลัง) ๕๓๐ (กอง) ๖๕๘๗ (พัน) ยกไป เห็นด้วยเกล้าฯ ว่ากองพระยาศักรขึ้นไปข้าง ๒๗๐๗ (เชียง) ๑๕๓๕ (คำ) กองพระสุรฤทธิ์ยกขึ้นไปทาง ๒๗๑๙ (เชียงใหม่) ต่าง ๓๕๖๖ (ตี) ขนาบเข้ามากวาดเงี้ยวคนร้ายเสียสักพักก็เห็นจะสงบลงได้.

สุรศักดิ์.

ที่ ๙๘ กราบทูล กรมหลวงดำรง ฯ กรุงเทพ ฯ

วันนี้เกล้าฯ ได้เรียก ๖๕๕๒ (พระยา) ๑๐๑๙ (เขื่อน) นาย

แควันเก่าเมืองซองมาถามปากคำ ๖๕๕๒ (พระยา) ๑๐๑๙ (เขื่อน) คนนี้ เป็นคนที่ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) นับถือไว้วางใจ สังเกตกิริยาเป็นผู้ใหญ่แลหน้าตาก็เป็นคนซื่อ พระยาพิชัยได้ชี้แจงแล้วถามปากคำ ๖๕๕๒ (พระยา) ๑๐๑๙ (เขื่อน) ได้ให้การโดยองอาจฉาดฉานแจ้งอยู่ในคำ ๖๕๕๒ (พระยา) ๑๐๑๙ (เขื่อน) แล้วคำที่เกล้าฯ กล่าวว่าได้ทราบก่อนหน้าที่เกิดเหตุในเดือนหนึ่งใกล้กับคำให้การอ้ายส้าง การซึ่งเกล้าฯ ได้คัดส่งมาถวายต่อไปนี้ ๖๕๕๒ (พระยา) ๑๐๑๙ (เขื่อน) ครั้นให้การว่าเดิม ๕๓๘ (ก่อน) เงี้ยวเข้าตีเมืองแพร่สักเดือนเศษ ข้าพเจ้าเข้าไปในคุ้ม ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) ได้ซื้อยามาให้ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) เป็นราคาเงินยี่สิบบาท ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) ได้พูดให้ข้าพเจ้าฟังว่า ๖๕๕๒ (พระยา) ๑๐๑๙ (เขื่อน) ' รู้ไหมว่า ๖๘๙๐ (เมืองแพร่) ต่อไปจะไม่เป็น ๙๖๙ (ของ) ๔๔๕๕ (ไทย) นานเท่าใด จะต้องเป็นเมือง ๙๖๙ (ของ) ๑๗๘๕ (เงี้ยว) ข้าพเจ้าตอบว่าข้าพเจ้าไม่รู้ แล้ว ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) ได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังต่อไปว่า ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) จะคิดให้ ๖๔๘๑ (พะ) ๒๔๘ (กา) ๗๘๓๑ (มอง) ๑๐๑๙๓ (สะ) ๙๐๘๖ (ลา) ๕๘๗๖ (โป) ๓๕๔๘ (ไชย) ซึ่งเป็นหัวหน้าเงี้ยว ๕๓๑๘ (บ่อ) ๔๕๖ (แก้ว) เข้ามาตีปล้นนครแพร่ พวกเงี้ยวคงจะจับ ๑๓๔๐ (คน) ๔๔๕๕ (ไทย) ฆ่าเสียหมด คงจะไม่เหลือเลย แต่ ๖๔๘๑ (พะ) ๒๔๘ (กา) ๗๘๓๑ (มอง)

๑๐๑๙๓ (สะ) ๙๐๘๖ (ลา) ๕๘๗๖ (โป) ๒๕๔๘ (ไชย) ๑๘๘๘ (จะยก) ๑๐๕๖ (เข้า) ๓๕๖๖ (ตี) ๗๙๐๑ (เมือง) ๖๘๙๐ (แพร่) เมื่อใดยังไม่มีกำหนด ถ้าจะให้ ๖๔๘๑ (พะ) ๒๔๘ (กา) ๗๘๓๑ (มอง) ๑๐๑๙๓ (สะ) ๙๐๘๖ (ลา) ๕๘๗๖ (โป) ๒๕๔๘ (ไชย) ยกเข้าตีเมืองแพร่วันใด จะได้มีหนังสือไปนัด ๖๔๘๑ (พะ) ๒๔๘ (กา) ๗๘๓๑ (มอง) ๑๐๑๙๓ (สะ) ๙๐๘๖ (ลา) ๕๘๖๗ (โป) ๒๕๔๘ (ไชย) ให้ทราบแล้ว ๒๒๒๙ (เจ้า) ๑๘๙๐ (แพร่) ได้สั่งข้าพเจ้าว่า เมื่อออก ๔๙๕๗ (นอก) ๘๕๕๔ (ราชการ) แล้ว ๘๐๑๒ (อย่า) ๗๔๕๕ (มา) เที่ยวเกะกะวุ่นวาย ทำราชการกับ ๔๔๕๕ (ไทย) เมื่อเงี้ยวมัน ๑๐๕๖ (เข้า) ๓๕๖๖ (ตี) บางทีจะถูกปืนเข้าจะตาย ๑๑๑๔๗ (เสีย) ๖๐๔๖ (เปล่า) ผู้ที่ ๘๘๔๒ (ร่วมคิด) ให้เงี้ยว ๑๐๕๖ (เข้า) ๓๕๖๖ (ตี) ๕๘๕๖ (ปล้น) เมืองแพร่ คราวนี้ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๘๔๙๐ (หลวง) บอกกับข้าพเจ้าว่า ๖๕๕๒ (พระยา) ๘๕๖๓ (ราชบุตร) ๖๕๒๐ (พระ) ๒๗๖๒ (ไชย) ๑๐๙๗๔ (สงคราม) ๖๕๒๐ (พระ) ๗๙๐๑ (เมือง) ๘๔๙๘ (ราชา) เป็นผู้ร่วมคิดด้วย เมื่อข้าพเจ้าไปหา ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) ข้าพเจ้าเห็น ๖๕๒๐ (พระ) ๒๗๖๒ (ไชย) ๑๐๙๗๔ (สงคราม) ๖๕๒๐ (พระ) ๑๕๓๕ (คำ) ๙๑๗๖ (ลือ) นั่งอยู่กับ

๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) ที่นั้นด้วย แต่ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) ได้พูดกับข้าพเจ้าสักสองสองสามคำ ๖๕๒๐ (พระ) ๒๗๖๒ (ไชย) ๑๐๙๗๔ (สงคราม) ๖๕๒๐ (พระ) ๑๕๓๕ (คำ) ๙๑๗๖ (ลือ) ก็ลุกไปเสีย แล้ว ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) ได้กำชับข้าพเจ้าว่า ๘๐๙๒ (อย่า) ให้พูดให้ผู้ใดรู้ ให้ ๕๘๖๒ (ปก) ๕๖๗๖ (ปิด) ความเสีย แล้วข้าพเจ้าได้ลา ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) ออกมาจาก ๕๑๖๔ (บ้าน) แวะขึ้นไปหา ๑๕๕๒ (พระยา) ๘๕๖๓ (ราชบุตร) ที่บ้าน ๖๕๕๒ (พระยา) ๘๕๖๓ (ราชบุตร) ๖๕๕๒ (พระยา) ๘๕๖๓ (ราชบุตร) เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่าเมืองแพร่นี้ ๗๙๒๙ (ไม่) ๒๕๑๗ (ช้า) นัก คงจะเป็น ๗๙๐๑ (เมือง) ๙๖๕ (ของ) ๑๗๘๕ (เงี้ยว) เพราะพวกเงี้ยวจะยกเข้ามาตี ข้าพเจ้าจึงถาม ๖๕๕๒ (พระยา) ๘๕๖๓ (ราชบุตร) ว่าพวกเงี้ยวจะยกเข้ามาตีเมื่อใด ๖๕๕๒ (พระยา) ๘๕๖๓ (ราชบุตร) ตอบข้าพเจ้าว่าไม่ช้านักในแล้งนี้หรือแล้งหน้า ถ้าเงี้ยวจะ ๘๒๒๓ (ยก) ๑๐๖๕ (เข้ามา) ๓๕๖๖ (ตี) เมืองแพร่เมื่อใดจึ่งค่อยรู้เถิด แล้วข้าพเจ้าก็ลา ๖๕๒๒ (พระยา) ๘๕๖๓ (ราชบุตร) กลับไปบ้านข้าพเจ้า ครั้นต่อมาเมื่อวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ศก ๑๒๑ ตรงกับวันแรมเจ็ดค่ำ เดือนสิบเหนือ เวลาเย็นจวนจะพลบค่ำ ข้าพเจ้ากำลังลงไปมัดม้าที่ใต้ถุนเรือนข้าพเจ้า ในทันใดนั้นข้าพเจ้าได้ยินเสียงปืนดังขึ้นสองนัด ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นเสียงประทัด ข้าพเจ้านึก

ในใจว่าห้ามไม่ให้จุดประทัดแล้วใครยังอาจมาจุด อีกสักครู่หนึ่งได้ยินเสียงปืนดังอีกหลายนัด ข้าพเจ้าเห็นชาวบ้านแตกตื่นมาทางบ้านข้าพเจ้า ๆ จึงถามว่าพากันแตกตื่นคะไรกัน พวกชาวบ้านบอกข้าพเจ้าว่า พวกเงี้ยวเข้ามาตีปล้นที่ว่าการแขวงเมืองซอง สักครู่หนึ่งพวกเงี้ยวก็ขึ้นไปบนเรือนข้าพเจ้าสามคน ข้าพเจ้าไม่รู้จักชื่อแลจำหน้าก็ไม่ได้ แล้วเงี้ยวสามคนมันพูดว่าได้ตีปล้นที่ว่าการ แขวงสนุกแท้ ๆ คนไทย มันหนีไปไหน เสียหมดข้าพเจ้าตอบว่าไม่ทราบว่าหนีไป ทางไหนเพราะ ด้วยข้าพเจ้า ได้ลาออกนอกราชการเสียแล้ว เงี้ยวสามคนมันพูดกับข้าพเจ้าว่าขอเงิน ๑๕ บาทจะให้ไหม ข้าพเจ้าตอบว่าได้ แล้วข้าพเจ้าก็หยิบเอาเงิน ๑๕ บาทมาให้ พวกเงี้ยวสามคนก็ลงจากเรือนข้าพเจ้าไป แล้วพวกผู้ร้ายเงี้ยวได้ร้องเรียกนายแคว้นแก่บ้านประชุมที่วัดเสียว ได้ใช้ให้ ๔๙๕๑ (น้อย) ๑๑๖๙๐ (อะ) ๗๒๗๐ (ภิ) ๙๙๙๕ (วงษ์) กับ ๑๑๙๖๓ (อ้าย) ๕๕๕๓ (ปั๋น) นายแคว้นมาขอยืมม้าข้าพเจ้าๆก็ให้ไปแล้วข้าพเจ้าได้ตาม ๔๙๕๑ (น้อย) ๑๑๖๙๐ (อะ) ๗๒๗๐ (ภิ) ๙๙๙๕ (วงษ์) กับ ๑๑๙๖๓ (อ้าย) ๕๕๕๓ (ปั๋น) ไปที่วัดเสียว เห็นเงี้ยวแลนายแคว้นแก่บ้านประชุมกันเป็นอันมาก ในทันใดนั้น ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) ได้ถามแสนพรมนายแคว้นบ้านกลางว่าคนไทยได้หนีไปซ่อนอยู่บ้านแสนพรมไม่ใช่หรือแสนพรมตอบว่าไม่มี ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) เงี้ยวได้ถามแสนพรมต่อไปว่า แสนพรมจะเป็นพวกเงี้ยวหรือพวกไทย แสนพรมตอบว่า

จะเป็นพวกเงี้ยวหรือพวกไทย บอกยังไม่ได้ เพราะยังไม่ได้เห็น ๑๑๘๘๗ (อาญา) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๙๔๙๐ (หลวง) ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) พูดว่ากูนี่และเป็น ๒๒๒๙ (เจ้า) ๙๔๙๐ (หลวง) เพราะ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๙๔๙๐ (หลวง) กับ ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) ได้ทำ ๔๖๓๕ (หนังสือ) ๑๐๕๔๔ (สัญญา) ๓๗๕๘ (ต่อ) กันไว้แล้ว ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) จึงสั่งให้แสนพรมนำทางไปหาคนไทย แสนพรมก็นำ ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) แลพวกไป พอถึงหน้าประตูวัด ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) ก็เอาปืนยิงแสนพรมทีหนึ่ง แสนพรมล้มลง พวกเงี้ยวก็ช่วยกันฟันแสนพรมขาดใจตาย แล้ว ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) ก็กลับเข้ามาในวัดพูดว่าเที่ยวหาคนไทยไม่ได้ ฆ่าคนเมืองเอาฤกษ์เสียคนหนึ่ง พวกเงี้ยวก็ได้เกรียวกราวออกจากวัดไป ข้าพเจ้าประมาณดูพวกเงี้ยวสักสามสิบหกสามสิบเจ็ดคน ภายหลังอยู่ประมาณสักสี่วัน ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) ๒๓๐ (กับ) เงี้ยวสามคนได้ไปที่บ้านข้าพเจ้าถามข้าพเจ้าว่านายแคว้นนายหลักไปไหนหมด ข้าพเจ้าตอบว่านายแคว้นนายหลักอยู่บ้านเขาทั้งนั้น ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) สั่งข้าพเจ้าไปเรียกนายหลักนายแคว้นมาประชุมกันที่นี่ ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) ได้ ๓๙๔๖ (ถือ) ๑๑๘๘๗ (อาญา) ๗๔๕๕ (มา) ถ้าผู้ใดขัดขืนก็จะฆ่าเสีย ข้าพเจ้าตอบ ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) ว่า อย่ามาประชุมกันที่บ้านข้าพเจ้าเลย

เพราะข้าพเจ้าไม่ใช่เป็นนายแคว้นหรือนายหลัก ถ้าให้ดีไปประชุมกันที่ว่าการแขวงเห็นจะดีกว่า ในทันใดนั้น ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐៩๕๔ (แสง) ก็ลุกจากเรือนข้าพเจ้า ไปอยู่ที่โรงพัก ตำรวจภูธร แล้วข้าพเจ้า ใช้ให้ ๑๑៩๖๓ (อ้าย) ๖៩๓๕ (พรมมา) ๑๐๖๕๒ (สำรวด) ไปบอกนายแคว้นแลนายหลักตามคำ ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐៩๕๔ (แสง) สั่ง ข้าพเจ้าก็ไปที่โรงพักพลตำรวจภูธรพร้อมด้วยนายแคว้นแลนายหลัก ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐៩๕๔ (แสง) ได้พูดว่า ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐៩๕๔ (แสง) ได้รับ ๑๖๒๘ (คำสั่ง) ๒๒๒៩ (เจ้า) ๖๑๘๐ (ผู้) ๑๔๑๐ (ครอง) ๔๕៩๗ (นคร) ๖๘៩๑ (แพร่) นอกจาก ๑๑๘๘๗ (อาญา) ว่าให้นายแคว้นแลนายหลัก ๘๑๖๖ (อยู่) ๕๐๒๐ (ใน) บังคับ ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐៩๕๔ (แสง) ถ้าผู้ใดไม่พึ่งบังคับบัญชา ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐៩๕๔ (แสง) ก็ให้ ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐៩๕๔ (แสง) ฆ่าเสียแล้ว ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐៩๕๔ (แสง) ก็ส่ง ๑๑๘๘๗ (อาญา) ๒๒๒៩ (เจ้า) ๖๑๘๐ (ผู้) ๑๔๑๐ (ครอง) ๔๕៩๗ (นคร) ๖๘៩๑ (แพร่) ให้ข้าพเจ้าดู ครั้นข้าพเจ้าเห็นแล้วก็เก็บรักษาไว้ แล้ว ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐៩๕๔ (แสง) ได้สั่งข้าพเจ้าแลนายแคว้นนายหลักว่า เวลานี้ค่ำเสียแล้วจะไปเที่ยวสืบเสาะหาคนไทยไปฆ่าเห็นจะไม่ทันต่อเวลา พรุ่งนี้กินข้าวแล้วให้พากันมาที่โรงพัก ตำรวจใหม่จะได้พากันไปเที่ยวสืบเสาะหาคนไทย ข้าพเจ้านายแคว้นแลนายหลักก็พากันกลับมาบ้าน ครั้น รุ่งเช้ากินข้าว

แล้วก็ชวนกันมาหา ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) อีกตามคำสั่ง ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) เพราะเกรง ๑๑๘๘๗ (อาญา) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๙๔๙๐ (หลวง) ครั้นพากันมาหาพร้อมแล้ว ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) สั่งว่าให้ข้าพเจ้าไปด้วย ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) ข้าพเจ้าตอบว่าเห็นจะไปไม่ได้ เพราะแก่เถ้าแล้วขอให้คนอื่นที่เขาหนุ่มไปเถิด ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) จึงได้เรียก ๔๙๕๑ (น้อย) ๑๑๖๙๐ (อะ) ๖๖๕๑ (ภิ) ๙๙๙๕ (วงษ์) นายหลักกับ ๔๗๒๗ (หนาน) ๗๓๙๙ (มลิ) ๙๖๗๒ (วัน) นายหลักลูกบ้านประมาณสี่สิบห้าสิบคนไปด้วย ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) ทางบ้านเตาปูน ครั้นเวลาได้ห้าโมงก็พากันกลับมาบอกข้าพเจ้าว่าไปเที่ยวหาคนไทยไม่พบ พรุ่งนี้จะไปเที่ยวหาใหม่ ครั้นรุ่งเช้าพวกนายหลักแลแก่บ้านก็พากันไปด้วย ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) อีก เดินจากโรงพักประมาณยี่สิบวาเศษ ข้าพเจ้าเห็น ๑๑๙๖๓ (อ้าย) ๓๔๗๓ (ตัน) ๓๐๗๗ (ด้าน) ๑๑๙๖๓ (อ้าย) ๓๙๐๓ (ถา) นักโทษเก่าได้มานำ ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) ไปเที่ยวสืบหาคนไทยทางลำแม่น้ำยม รวมทั้งนายหลักแลลูกบ้านประมาณสักห้าสิบหกสิบคน ครั้นเวลาบ่ายประมาณสักห้าโมงเศษ ข้าพเจ้าเห็น ๑๒๓๙๐ (อำแดง) ๑๑๕๖๓ (หอม) ๗๒๒๕ (เพิ่น) ๔๗๓๐ (นาย) ๑๙๐๘ (จัน) ผู้แทนนายแคว้นเดินตาม ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) มาถึงหน้าบ้าน

ข้าพเจ้า ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) ร้องบอกข้าพเจ้าว่าจีบ ๔๗๓๐ (นาย) ๑๙๐๘ (จัน) ได้ฆ่าเสียแล้วที่ริมแม่น้ำ ๘๒๒๒ (ยม) รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) กับนายหลักลูกบ้าน พากันไปเที่ยวหา ๑๓๔๐ (คน) ๔๔๕๕ (ไทย) อีก พอเวลาบ่าย ประมาณสัก ๔ โมงเย็น ข้าพเจ้าเห็น ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) ๑๙๔๐ (จับ) ๔๗๓๐ (นาย) ๔๔๑๙ (เที่ยง) ซึ่งอยู่ด้วยกันกับ ๔๗๓๐ (นาย) ๑๙๐๘ (จัน) ผู้แทนนายแควันมาถึงหน้าบ้านข้าพเจ้า ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) สั่งให้เอา ๔๗๓๐ (นาย) ๔๔๑๙ (เที่ยง) ไปฆ่าเสีย ข้าพเจ้าพูดว่าอย่าฆ่าเลย เพราะยังเป็นเด็กอยู่ไม่รู้จักอะไร ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) ตอบว่า ถ้าข้าพเจ้าขอแล้วจะยกให้จะเอาไปไว้ใช้ที่บ้าน ครั้นรุ่งขึ้น ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) กับพวกเงี้ยวก็พากันกลับมาเมืองแพร่ พวกเงี้ยวที่ไปตีปล้นเมืองซองข้าพเจ้ารู้จักชื่อแต่ ๒๑๖๔ (จอง) ๑๐๙๕๔ (แสง) ผู้เดียว นอกจากนั้นข้าพเจ้าไม่รู้จักชื่อแต่จำหน้าได้ ต่อมาข้าพเจ้าได้เกณฑ์เอา ๑๐๗๒ (ข้าวสาร) ๕๑๔๖ (บ้าน) ๘๙๙๖ (ละ) ๗๖๔๐ (หมื่น) ตามหนังสือ ๑๑๘๘๗ (อาญา) รวมข้าวสารได้สองล้านเจ็ดแสนหกหมื่นแปดพัน ข้าพเจ้าได้เกณฑ์ลูกบ้านมาส่งยัง ๕๑๔๖ (บ้าน) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๔๕๙๗ (นคร) ๖๘๙๐ (แพร่) ตั้งแต่เงี้ยวเข้าตีปล้นเมืองแพร่ ข้าพเจ้าไม่ได้เข้ามาเมืองแพร่เลยเป็นความสัตย์จริงดังนี้ เซ็น ๖๔๘๑ (พะ)

๕๐๐๖ (ญา) ๑๐๑๙ (**เขื่อน**) ตอบคำถามต่อไปว่าปิ่นหลวงห้ากระบอก กับลูกปิ่นแปดสิบตับ ม้า ๔๗๓๐ (นาย) ๑๙๐๙ (จัน) หนึ่งม้า ข้าพเจ้าได้ฝาก ๖๕๕๒ (พระยา) ๘๕๗๗ (**ราชวงษ์**) มาส่งที่ ๕๑๔๖ (**บ้าน**) ๙๔๙๐ (**หลวง**) ๗๙๘๘ (**เมื่อ**) ๖๕๕๒ (**พระยา**) ๘๕๗๗ (**ราชวงษ์**) กลับมาจากป่าไม้พร้อมกับมิสเตอร์ Fenger สำเนาอาตญาที่คุ้มหลวง วันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๑๒๑ ๑๑๘๙๗ (**อาญา**) ๖๙๘๙ (**พ่อ**) ๒๒๒๙ (**เจ้า**) กรุณาไปถึง ๖๕๕๒ (**พระยา**) ๑๐๑๙ (เขื่อน) ขันเมืองซอง ถ้าหัน ๑๑๘๙๗ (**อาญา**) พระองค์เราแล้วให้ ๖๕๕๒ (**พระยา**) ๑๐๑๙ (**เขื่อน**) ได้เรียกร้องพวกราษฎรที่ตื่นแตกหนีไปจากบ้านช่องนั้น ให้กลับคืนมาอยู่บ้านตามเดิม แลให้ไปส่งนายร้อย ๒๑๖๔ (**จอง**) ๑๐๙๔๕ (**แสง**) (๒๑๖๔ (**จอง**) ๑๐๙๕๔) (**แสง**) จะไปทางใดให้ไปส่งอย่าได้ ขัดขืนกับอนึ่งให้เกณฑ์ทุกหลักทุกแคว้นให้ตำข้าวสารตกเอาเรือนไหน หมื่นหนึ่งให้ ๖๕๕๒ (**พระยา**) ๑๐๑๙ (**เขื่อน**) เกณฑ์คนหาบขนแลนาย คุมๆ เอามาส่งที่เวียงอย่าให้พ้นเดือนนี้ดับเย็นอันขาดแลให้คนทั้งหลายทำไร่นาไปเถิด อย่าตื่นตกใจ ๓๖๘๘ (**แต่**) ๖๑๘๐ (**ผู้**) ๑๘๕๔ (**จะ**) ๕๐๓๑ (**ทำ**) นายร้อย ๒๑๖๔ (**จอง**) ๑๐๙๕๔ (**แสง**) นั้นให้ผู้หนึ่งผู้ใดนำไปก็ได้ ส่วนตัว ๖๕๕๒ (พระยา) ๑๐๑๙ (เขื่อน) ให้ได้เร่งกับเข้ามาให้เร็วๆ ได้เซ็นชื่อประทับตรามาเป็นสำคัญ ๖๖๘๙ (**พิริย**) ๔๒๙๘ (**เทพ**) ๙๙๙๕ (**วงษ์**) แลมีสลักหลังว่าด้วย ๕๓๒๒ (**ปิ่น**)

๙๔๙๐ (หลวง) นั้น ใครเก็บไปที่ไหนให้ ๖๕๕๒ (พระยา) ๑๐๑๙ (เขื่อน) เก็บเอามาส่งทั้ง ๙๒๒๑ (ลูก) ๕๓๒๒ (ปื่น) ก็ให้เอามาเสี่ยง.

สุรศักดิ์.

ที่ ๑๒๕ กราบทูล กรมหลวงดำรง ฯ กรุงเทพ ฯ

โทรเลขที่ ๑๐๑ รับแล้ว เรื่องผู้ร้ายเงี้ยวนี้ เกล้า ฯ ได้รู้สึกตั้งแต่ขึ้นมาถึงเมืองแพร่แล้ว เห็นว่ายังจะต้องปราบปรามอยู่ช้านาน เพราะความคิดเงี้ยวที่เกิดขึ้นนี้ ไม่ใช่แต่วันหนึ่งสองวัน คิดมาตั้งปีแล้ว เงี้ยวที่หนีไปเวลานี้เกล้าฯ ก็คิดว่าจะเข้าไปตั้งมั่วสุมอยู่ในเขต ๖๓๕๕ (ฝรั่งเศส) เพราะ ๖๓๕๕ (ฝรั่งเศส) เป็นเพื่อนกับเงี้ยว แลพึ่งบุญเงี้ยว ในส่วนเมืองน่านนั้น เกล้าฯ ก็ได้กำชับพระยาบรมไว้แข็งแรงแล้ว เวลานี้เจ้านครน่านมีความเสียใจมาก เพราะรักษาพระราชอาณาเขตให้สงบไม่ได้ทั้ง ๕๒๐๘ (บุตร) ๑๐๒๗ (เขย) ๑๗๙๕ (เงี้ยว) ก็ ๑๖๔๖ (ฆ่า) ๓๙๓๒ (ตาย) บุตรตัว ๑๗๙๕ (เงี้ยว) ก็ ๑๙๔๐ (จับ) ๖๐๑๙ (ไป) เวลาบ่ายหนึ่งโมง วันนี้พระยาดัศกรได้ยกออกจากเมืองแพร่ เกล้า ฯ ได้มีคำสั่งให้ยกตรงไป ๒๗๐๗ (เชียง) ๑๕๓๕ (คำ) ทีเดียว ให้จัดทหาร ๑๑๐๖๘ (สอง) ๙๔๐๗ (โหล) คุมปืน ๘๙๐๔ (ร้อย) ยกไปส่งให้เมืองน่าน ทหารที่คุมปืนให้อยู่รักษาเมืองน่าน แลฝึกหัดคนที่ถือปืนด้วย.

สุรศักดิ์.

ที่ ๑๓๓ กราบทูล กรมหลวงดำรง ฯ กรุงเทพ ฯ

วันที่ ๗ บ่าย ๕ โมง เกล้าได้รับบอกพระยาบรมความว่า รองแขวงหนีมาจากเชียงคำ แต่นายแขวงจะเป็นประการใดไม่ทราย แลว่า ๑๗๘๕ (เงี้ยว) มาจาก ๒๗๐๙ (เชียงของ) มีกำลังประมาณ ๑๐๘๑๓ (สี่) ๑๑๓๕๒ (ห้า) ๘๘๑๔ (ร้อย) คน เป็นพวกเงี้ยวหนีไปจากแพร่ ลำปาง แลทั้งเงี้ยว ๖๓๕๕ (ฝรั่งเศส) ประสมที่ ๒๗๐๙ (เชียงของ) มีค่าย ๖๓๕๕ (ฝรั่งเศส) ตั้งอยู่หน้า ๒๗๐๙ (เชียงของ) เลี้ยงเงี้ยว ๑๐๘๑๓ (สี่) ๑๑๓๕๒ (ห้า) ๘๘๐๔ (ร้อย) สำหรับเที่ยวตีปล้น ๕๑๓๖ (บางยม) ฝ่ายเหนือ ๑๐๘๐๗ (สิบสองปันนา) ในเหตุครั้งนี้กลัว ๕๓๕๕ (ฝรั่งเศส) จะเป็นกำลังแลหัวเมืองฝ่ายเหนือใน ๘๐๙๕ (ยี่สิบ) ๑๑๓๕๒ (ห้า) ๑๒๓๕ (คื) โล่แล่เตอมาพวกเงี้ยวเป็นใจทั้งนั้น บรมจัดเจ้าราชวงศ์เป็นแม่กองปรายปรามพวกผู้ร้ายอีกทางหนึ่งขึ้นทาง ๓๒๕๖ (ดอย) ๔๐๘ (ภู) กว่าการจะระเบียบได้เห็นจะนาน เกรงพวกเงี้ยวจะขึ้น ๒๗๐๙ (เชียงของ) อีกต่อไป ถ้าไม่กองทหารประจำรักษาการ การร้ายแรงเช่นนี้คงจะไม่หยุด เพราะฉะนั้นขออนุญาตให้กองทหารจัดการสงบแล้วให้อยู่ประจำรักษาราชการก่อนกว่านครน่านจะจัดให้กำลังขึ้นไปรักษาราชการต่อไป เช่นบรมบาทเรื่อง ๖๓๕๕ (ฝรั่งเศส) ที่เข้ามาเกี่ยว เกล้าได้กราบทูลความเห็นในฉบับที่ ๑๓๒ แล้วเมื่อวานนี้ น้อยโล่เป็นพ่อค้าไม้อยู่กับน้อยบุญลงเมืองต่ำ ได้มาให้การว่าเมื่อก่อนหน้าเงี้ยวเข้าตีเมืองแพร่สี่ห้าวัน

น้อยโล่ได้พบกับทร่างอ่อนที่วัดน้อยเมืองสวรรคโลก ทร่างอ่อนว่า ๒๒๒๙ (เจ้า) ๗๖๙๔ (เหม่ง) ๓๖๑ (กุน) ได้มีหนังสือมาแล้ว แลว่า ๒๒๒๙ (เจ้า) ๗๖๙๔ (เหม่ง) ๓๖๑ (กุน) กับ ๔๖๔ (กงสุล) ๖๓๕๕ (ฝรั่งเศส) แต่ไม่ทราบว่า ๔๖๔ (กงสุล) ไหน เพราะไม่ได้ซักถามต่อไปเมื่อเกล้าได้ยินดังนั้นก็มีความสะดุ้งใจเกรงว่า ๖๓๕๕ (ฝรั่งเศส) คงจะเอา ๗๖๙๔ (เหม่ง) ๓๖๑ (กุน) ซึ่งมาซ่อนไว้ในเขต ๙๔๙๑ (เมืองหลวงพระบาง) พวกเหล่าร้ายจึงกำเริบขึ้นดังนี้ ถ้า ๗๖๙๔ (เหม่ง) ๓๖๑ (กุน) ยังจะอยู่ที่ ๓๐๐๘ (เมืองไซ่ง่อน) ที่ไหนพวกพกามองจะรบทำการรุกรานจนเป็นเหตุขึ้น แลคำเจ้าบัวหลายมีอีกคำหนึ่งว่า ๗๖๙๔ (เหม่ง) ๓๖๑ (กุน) อยู่ ๓๐๐๘ (เมืองไซ่ง่อน) ได้มีม่านเงี้ยว ประมาณสามร้อยคน ฝึกหัดเป็นทหารอยู่ที่ ๓๐๐๘ (เมืองไซ่ง่อน) ครั้นได้รับบอกพระยาบรมฉบับนี้ก็ว่า ๖๓๕๕ (ฝรั่งเศส) ตั้งค่ายอยู่หน้า ๒๗๐๙ (เชียงของ) ได้เกลี้ยกล่อมพวกเงี้ยวเป็นทหารประมาณสี่ร้อยห้าร้อยคนอยู่ในค่ายนั้น เห็นด้วยเกล้าว่าบางที ๗๖๙๔ (เหม่ง) ๓๖๑ (กุน) จะอยู่ในค่ายนั้นด้วย เมื่อก่อนหน้าเงี้ยวเข้าตีแพร่สักสี่วัน ๙๒๑๗ (สุง) ๕๓๐ (กอง) ได้ขึ้นมาพักอยู่เมืองแพร่แลข่าวว่าได้ไปเที่ยวที่บ้านวังหงสร้างเป็นบ้านเงี้ยวอยู่มากแลไปหลายแห่ง เรื่องนี้ยังสืบความไม่ได้ชัด เมื่อยังอยู่เมืองแพร่กระทำการสิ่งใดก็ดูร้อนรน เมื่อจะกลับให้รีอทานนจ้างช้างส่ง ค่าจ้างช้างธรรมดาเสียแต่หกบาทขึ้นให้เป็นแปด เมื่อช้างกลับ

ทางแพร่ แพร่แตกเสียก่อนแล้ว คำเจ้าชื่นเมียราชวงศ์ให้การมาเมื่อแพร่แตกได้สองวัน มีหัวหน้าขมุมาเรียกให้ไปประชุมพร้อมกันที่ห้วยอ้อยทุกคน เรียกกลางวันให้ได้กลางวัน กลางคืนให้ได้กลางคืน แลชื่นว่าจะเรียกขมุนั้นให้มาถามคำให้การรุ่งขึ้นชื่นกินยาตาย เกล้ากำลังสืบขมุที่เป็นคนมาแจ้งความกับชื่น เมื่อได้ตัวแล้วจึงจะถามความต่อไปในเหตุที่ได้รับ วันนี้เกล้ามี ๑๑๘๕ (ความ) ๑๘๒๒ (**เงินแดง**) เพราะมณฑลพายัพใหญ่กว้างมากกองทหารต้องแยกย้ายออกไปหลายทาง การรักษาในเมืองก็ถึง ๕ เมือง กำลังที่แยกออกไปก็ไม่เป็นกองใหญ่ได้สักแห่ง ถ้าจะมีเหตุใหญ่เกิดขึ้นเกล้าเห็นลำบากที่จะไปมาถึงกันก็ไม่ใกล้ทางตั้งแต่ห้าวันหกวันขึ้นไป ถ้ามีเหตุเหลือกำลังจะช่วยกันก็ยาก ม้าที่จะใช้เดินข่าวคราวก็ไม่มีการที่ส่งเสบียงอาหารในทางไกลดังนี้ก็แสนยากขอให้ทรงพระดำริจะให้เกล้าจัดการอย่างไร แต่ส่วนเกล้านั้นขอให้ทรงไว้พระทัยว่าถ้ามี ๑๑๔๙๑ (**เหตุ**) ๓๐๒๙ (**ใหญ่**) เหลือกำลังเกล้าก็จะทิ้ง ๒๕๓๘ (**ช้างเผือก**) ไว้ในมณฑลพายัพ การจะควรจัดการอย่างไรแลจะหากำลังเพิ่มเติมเมื่อ ๖๑๗ (**เกิดเหตุ**) จะใช้กำลังที่ใดขอให้รับสั่ง เวลานี้เมืองน่านกำลังต้องการขึ้นถ้าโปรดให้ส่งโดยเร็วจะเป็นประโยชน์ แต่เหตุที่เกิดดังกราบทูลมานี้ บางทีจะเป็น ๑๑๔๙๑ (**เหตุ**) ๓๐๒๙ (**ใหญ่**) ได้ ควรจะปรึกษากับ ๔๒๗๘ (**ทูต**) ๑๑๘๐๐ (**อังกฤษ**) เห็นด้วยเกล้าดังนี้ จะควรอย่างไรแล้วแต่จะโปรด.

สุรศักดิ์.

ที่ ๑๗๒ กราบทูล กรมหลวงดำรง ฯ กรุงเทพ ฯ

โทรเลขฉบับใดไม่สำคัญเกล้าก็ยังไม่ได้ทูลตอบ ต่อการที่สำคัญต้องทำก่อน ในเวลานี้เกล้าก็ไม่สู้สบายด้วย เกล้าฯ จะกราบทูลตอบโทรเลขที่ยังค้างอยู่ต่อไปที่ ๑๒๗ เรื่องรัฐบาล ฝรั่งเศส กับไทย ได้เซ็นสัญญา แล้ว เกล้าฯ มีความยินดีหาที่สุดมิได้ ถ้าแม้ ratify แล้ว ๘๕๕๔ (ราชการ) ก็จะ ๑๔๔๑ (ค่อย) ๑๐๗๒๔ (สบาย) ไปอีก ๙๑๘๘ (หลาย) ๕๖๘๗ (ปี) แต่เห็นด้วยเกล้าว่า เวลานี้ควรจะจัดขยายการทหารให้ใหญ่ออกไปดัง.หตุที่เกิด ทั้งนี้เป็นพยานอยู่แล้ว ดังคำโบราณ กล่าว เสียน้อยเสียยาก เสียมากเสียง่าย ดังนี้ ที่ ๑๒๘ รับแล้วทหารสองกองพันที่จะส่งไปแพร่เวลานี้เกล้าฯ กำลังจัดที่พักทหาร ที่จะส่งขึ้นไป ที่ ๑๒๙ รับแล้วตำบลบ่อแก้ว เกล้าฯ ก็คอยฟังเหตุอยู่เมื่อมีเหตุเกล้าฯ เคยซึ่แจงไปที่ลำปาง ตรวจทางบ่อแก้วเมื่อสัก ๑๐ วันมานี้ ไลล์พาเงี้ยวมาร้องว่าทำไร่ไว้ที่บ่อแก้ว ไลล์จะขอหนังสือให้เงี้ยวผู้นี้ไปเก็บเกี่ยวข้าว เกล้าฯ ให้หลวงนิติธรรมถามให้การเงี้ยว เงี้ยวได้ให้การว่าได้เกิดในเมืองขึ้นของเชียงใหม่ เกล้าฯ ทราบดังนั้น เกล้าฯ จึงมีหนังสือถึงไลล์ว่าคนนี้เป็นคนสยาม ไลล์จะเกี่ยวข้องไม่ได้ ไลล์ได้ตอบมาว่าชื่อเมืองที่เงี้ยวเกิดนั้นผิด เงี้ยวคนนี้ได้เกิดในเขตพม่าของอังกฤษ เกล้าฯ ได้ตอบไปว่าขอให้ส่งหลักฐานมาให้ตรวจ ไลล์ว่าจะส่งหนังสือทะเบียนมาให้ตรวจก็ยังไม่ได้ส่งมา การนี้ยังสงบอยู่ เกล้าฯ ได้โทรเลขถึงลำปางขอให้จัดคนกับแคว่นออกสำรวจข้าวที่

ตำบลบ่อแก้ว ให้รู้ว่าผู้ใดเป็นเจ้าของ ถ้าเป็นของผู้ร้ายก็ให้เก็บเกี่ยวไว้เป็นของหลวง ถ้าเป็นของคนดีก็ให้อนุญาตเจ้าของเก็บเกี่ยวเอาไป แต่ที่ไม่ให้คนออกไปตรวจนั้น เกล้าฯ เข้าใจว่าเป็นที่ของลำปาง เมื่อต่อไปทหารขึ้นมาถึง เกล้าฯ จึงจะจัดให้ไปตั้งเป็นกองค่าน อยู่ที่บ่อแก้ว ๑๓๐ ได้รับแล้วเรื่องที่จะยกทหารเข้าไปใน ๒๕ กิโลได้สั่ง พระยาบรมตามรับสั่งแล้ว ที่ ๑๓๔ เรื่องจะตั้งโรงพยาบาลสัตว์ เกล้าฯ ได้เตรียมที่ไว้แล้วคอยแต่ยากับเครื่องมือจัดการ ที่ ๑๓๖ ได้รับแล้ว กระแสพระบรมราชโองการได้ทราบเกล้าฯ ซัดเจนแล้ว ที่ ๑๓๗ รับแล้วเรื่องคนอุตรดิตถ์เดิมเกล้าฯ หาทราบในพระดำริที่จะจัดเป็นกองตำรวจไม่ เกล้าฯ เข้าใจว่าเป็นแต่คนเกณฑ์เตรียมไว้เพื่อมีเหตุใหญ่จะได้เรียกขึ้นไปช่วยเมืองแพร่ ที่ขอเสื้อทหารนั้นเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าทหารที่เมืองแพร่ ๗๖๐๙ (มี) ๔๙๕๑ (น้อย) จะจัดเอาพวกนี้เข้าสมทบ แต่ถึงอย่างไรก็ดีเมื่อพวกนี้ฝึกหัดสมทบกับกองทหารใช้ราชการครั้งนี้ เมื่อการเรียบร้อยจะโปรดให้เปลี่ยนเป็นตำรวจก็ได้ ปืนนั้นควรจะใช้เมาเซอร์เป็นปืนดีเหมือนกัน ขอประทานสำหรับตัวคนห้าร้อยขึ้นไปทีเดียวแลนายร้อยตำรวจก็ควรจะส่งขึ้นไป เพราะนายร้อยทหารบก ๖๐๓ (เกือบ) ๗๗๘๖ (หมด) ๓๗๕๒ (ตัว) ๙๓๑๓ (แล้ว) ที่เมืองแพร่ ที่ ๑๔๐ รับแล้ว บอกพระยาศักรนั้นเกล้าฯ ได้รับก็ได้ส่งมาถวายแล้ว และจะส่งถวายเป็นลำดับต่อไป ที่ ๑๔๑ รับแล้ว ถ้าพระยาบรมจะได้ออกตรวจเมื่อใด เกล้าฯ จะจัดให้ ๕๔๕๐

(หลวง) ๘๒๓๔ (โยธา) ณตี ๒๗๘ (การ) ๘๑๑ (ขึ้นไป) เมืองน่าน เพื่อจะได้เปนที่ ๕๗๑๖ (ปรึกษา) ของ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๔๗๒๖ (น่าน) ในระหว่างบรม ๗๙๑๙ (ไม่) ๘๑๖๖ (อยู่) ที่ ๑๔๒ รับแล้ว เรื่องนี้ เกล้า ฯ ได้ทราบแล้ว ได้สั่งไปยังดิศกรว่าถ้ากำลังผู้ร้ายมาก ควรจะรวมกันเปนกองเดียวก็ให้รวม ถ้ากำลังน้อยอย่ารวมตามแต่ดิศกรจะเห็นควร โทรเลขนี้ส่งวันที่ ๑๘/๗/๑๒๑ เวลาบ่าย ๕ โมง.

สุรศักดิ์.

ที่ ๑๘๗ กราบทูล กรมหลวงดำรง ฯ กรุงเทพ ฯ

โทรเลขที่ ๑๔๘ ส่งวันที่ ๒๐ รับอ่านที่ ๒๑ เวลา ๒ ทุ่มทราบแล้ว เรื่องบ่อแก้ว เกล้าฯ ได้สั่งไปลำปางก่อนโปรดเกล้า แบ่งเขตบังคับการ เมื่อเกล้าฯ ได้ทราบเหตุแล้ว ได้แต่งให้พวกพระยาสุพันผู้สวามิภักดิ์ออกไปสืบราชการ ตั้งแต่แพร่ไปถึงบ่อแก้ว ว่าเงี้ยวตั้งอยู่ในที่ใดเท่าใด แลมีเหตุการณ์อย่างใด คนที่ไปสืบกลับมาถึงในสองวัน ได้แจ้งความว่าเงี้ยวในทางที่ไปถึงบ่อแก้วก็ไม่มีแล้ว ข้าวรายที่บ่อแก้วกำลังจะสุกเก็บเกี่ยวได้ เกล้าฯ จึงจัดให้ร้อยตรี หม่อมราชวงศ์ เนิน คุมทหาร ๖ คน ราษฎรพวกพระยาสุพันอีก ๓๐ พระยาสุพันให้น้อยเทพผู้น้องคุมไป เมื่อถึงบ่อแก้วแล้วให้พวกนี้เก็บเกี่ยวข้าวรวมไว้ให้สิ้น หม่อมราชวงศ์ เนิน จะทำแผนที่แต่แพร่ถึงบ่อแก้ว และจะเปนผู้คุมราษฎรออกไปเกี่ยวข้าวด้วย กำหนด

ออกจากแพร่วันที่ ๒๓ และจะให้รับประกาศออกไปยึดไม่ให้ผู้ใดเข้าตั้งต่อไป โทรเลขฉบับนี้ ส่งวันที่ ๒๑ เวลา ๒ ทุ่ม

สุรศักดิ์.

กราบทูล กรมหลวงดำรง ฯ บางปะอิน

วันที่ ๒๕ เดือนนี้ ได้รับรายงานหลวงจิตรจำนงวานิชว่า จะลงมาทางพิชัยก็ขัดด้วยพาหนะเพราะรีบมาจากเมืองแพร่ ด้วยพวกกบฏทำการรุกรานต่าง ๆ ดังแจ้งในรายงานนี้ การที่เกิดครั้งนี้ ๗๙๐๑ (เมือง) ๖๘๙๐ (แพร่) ๒๓๐ (กับ) ๗๙๑๑ (เมือง) ๔๖๑๒ (นครลำปาง) ๓๑๕ (ได้) ๑๑๐๐๑ (สม) ๘๖๖๒ (รู้) ๘๘๔๒ (ร่วมคิด) เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเขามีความเห็น ขอกราบเรียนว่าเกล้าผมได้ชำนาญการเที่ยวคุ้นเคยกับเจ้านายมณฑลพายัพทุกเมือง ก็เมือง ๔๖๑๒ (นครลำปาง) ๕๗๙๔ (เป็น) ๖๘๗ (ขบถ) ๕๔๐๑ (ขึ้น) ๙๓๑๓ (แล้ว) ถ้าข้าหลวงหรือกองทัพไป ๑๒๘๐ (คุม) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๒๗๑๙ (เชียงใหม่) ๑๐๐๖๒ (ไว้) อย่าให้ถือหนังสือไปมาถึงกัน ๒๓๐ (กับ) ๔๖๑๒ (นครลำปาง) ๓๓๑๕ (ได้) ๙๓๑๓ (แล้ว) เห็นการจะไม่ยากนัก ถ้าไม่คุมเชิงไว้เมืองนครลำปางมีหนังสือไปมาถึงกันได้ หน้าที่จะแปรปรวนไป ๖๙๗๘ (เพราะ) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๒๗๑๙ (เชียงใหม่) เป็นคนหูเบา หนึ่งเห็นว่ากองทัพที่จะยกไปทางลำปางต้องไปมากหน่อยเพราะเงี้ยวอยู่ตามเชียง

ใหม่ใกล้เมืองมีประมาณ ๓,๐๐๐ เศย ถ้าเงี้ยวยกพวกมา ๕๗๙๗ (เป็น) ๖๖๗ (กำลัง) ๔๖๑๒ (นครลำปาง) ก็จะเป็นการหนักรัยไม่อยู่ ทรัพย์สมบัติของผมอยู่ในมณฑลพายัพทุก ๆ เมืองเป็นต้น บ้าน ช้าง ม้า ประมาณเป็นราคาประมาณ ๖,๐๐๐,๐๐๐ รูปี ทรัพย์สมบัติจะไม่เป็นอันตรายก็เพราะบารมีเป็นส่วนเดียว เกรงอยู่ว่าเมื่อกองทัพหลวงมีชัยชนะอ้ายพวกเงี้ยวทุจริต จะริบเอาอ้างว่าเป็นคนใช้ถึงยังไรก็ดีเงี้ยวคนใช้รักษาทรัพย์ของเกล้าผมมีหนังสือสัญญาทุกคน การเกิดจลาจลครั้งนี้ อ้ายพกามองเป็นหัวหน้าคุมพวกเงี้ยวปล้นคนตำรวจพื้นตำรวจป่วย ๔ คน เก็บปืนไปหมด เข้าปล้นที่พักข้าหลวงความในตอนนี้ ๖๕๒๐ (พระ) ๒๗๖๒ (ไชย) ๑๖๙๗๔ (สงคราม) แจ้งว่า ๖๕๕๒ (พระยา) ๘๕๕๓ (ราช) ๘๖๐๐ (ฤทธา) ๔๘๙๘ (นนท์) หนีพวกเงี้ยวไปหา ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) ว่าให้ช่วยกันกำจัดเงี้ยว ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) ว่าจะช่วยอย่างไรได้ปืนไม่มี ฉันก็จะหนีเหมือนกัน ๖๕๕๒ (พระยา) ๘๕๕๓ (ราช) ๘๖๐๐ (ฤทธา) ๔๘๙๘ (นนท์) ๙๗๓๖ (ว่า) ๓๙๐๘ (ถ้า) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๔๘๑๖ (หนี) จะให้ฉันทำยังไรถ้าฉันหนีก็พ้นความตาย ฉันคงไม่กลับมา ๗๙๑๐ (เหมือน) ข้าหลวงอื่น ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) ก็นิ่งเสีย ข้าหลวงก็เลยหนีต่อไป ส่วน ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) นั้นหาได้หนีไม่ พวกเงี้ยวก็เลยไปปล้นที่ว่าการ เก็บเอาเงินหลวงไป แล้วพังตั้ง ปล่อยนักโทษ

ออกจากเรือนจำแล้วตรงเข้าปล้นบ้านนายเพื่องผู้พิพากษา นายเพื่องนี้เป็นที่บ้านข้าพเจ้าแล้วหลบหนีต่อไปอีกทางไหนไม่ทราบ ในวันเดียวนั้นพวกเงี้ยวค้นจับตัวนายอ่วม ตำรวจไปเกาะสีชุมในเวลาเมื่อปล้นนั้น พวกผู้ร้ายฆ่าภรรยานายร้อยตรีตาด ๑ อิ่นมคนใช้ ๑ จินติดผู้ชายคนขายของพระยาราชฤทธานนท์ ๑ แล้วพวกเงี้ยว ๓๓๑๕ (ได้) ๑๑๓๓๗ (หา) ๓๗๙๒ (ตัว) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) ๖๕๒๐ (พระ) ๒๗๖๒ (ไชย) ๑๐๙๗๔ (สงคราม) หนึ่ง ๒๒๒๙ (เจ้า) ๘๕๖๓ (ราชบุตร) หนึ่ง ๒๒๒๙ (เจ้า) ๕๗๙๒ (เปง) หนึ่ง ๖๕๒๐ (พระ) ๑๖๕๒ (วัง) ซ้าย หนึ่ง ๖๕๒๐ (พระ) ๑๕๓๕ (คำ) ๙๑๗๖ (ลือ) หนึ่ง ๖๕๒๐ (พระ) ๗๙๐๑ (เมือง) ๒๒๑๙ (ใจ) หนึ่ง น้อย ๑๑๑๑๖ (สวน) หนึ่ง ๖๕๒๐ (พระ) ที่ ๙๘๑๘ (วิไชย) ๘๔๙๘ (ราชา) หนึ่ง รวม ๙ คน ๗๔๕๕ (มา) ๕๔๗๔ (ประชุม) ๑๖๘ (กัน) ๒๓๐ (กับ) พกามองแลพวกเงี้ยวพร้อมกันหน้าที่ว่าการข้าหลวงเจ้าราชวงศ์ไปป่าหาอยู่ไม่ ในเวลากำลังเงี้ยวแลเจ้านายประชุมกันนั้น ข้าพเจ้าแต่งให้ Charlay นายทิงปลอมไปฟัง ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) ๖๘๕๘ (พูด) ในที่ประชุมว่า ๑๘๓๖ (เงินหลวง) ๔๘๑๕ (นี้) ๑๘๕๔ (จะ) ๕๒๔๕ (แบ่ง) ๓๔๓ (กึ่ง) หรือจะพาสามยังไร พวกเงี้ยวว่ายังแบ่งไม่ได้ จะเอาไว้เป็นกำลังกองสำหรับจ่ายใช้ในการศึกต่อไป ๙๓๑๓ (แล้ว) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) ๖๘๕๘ (พูด) ในที่ประชุมว่าการก็ได้ทำเลยมาถึงเพียงนี้แล้ว ถ้ากองทัพ

ไทยยกมาจะทำประการใด พวกเงี้ยวว่าถ้ายกมาจะช่วยเป็นกำลัง ถ้ากำลังเงี้ยวไม่พอ ๒๒๔๐ (เจ้านาย) ๒๗๔๐ (   ) ๔๒๗๖ (   ) ๖๖๗ (กำลัง) ๒๖๙๖ (ช่วย) แล้วจัดเสบียงอาหารส่งพวกเงี้ยวว่าถ้าฉะนั้น ๓๗๗๐ (ต้อง) ๔๔๗๑ (ทำ) ๑๐๕๔๔ (สัญญา) ๑๐๖๒ (ไว้) ๒๗๕๙ (ต่อกัน) ๑๗๘๕ (เงี้ยว) ๒๒๐ (กับ) ๖๓๙๔ (ฝ่าย) ๒๒๔๐ (เจ้านาย) ๓๓๑๕ (ได้) ๔๔๗๑ (ทำ) ๑๐๕๔๔ (สัญญา) ๑๐๐๖๒ (ไว้) ๓๗๕๙ (ต่อกัน) คนละฉบับมีใจความต้องกันว่า ตั้งแต่ปี ๑๑๘ พระยาราชมาจัดการเมืองแพร่ราษฎรพม่าเงี้ยวได้รับความกดขี่มาก พกามองจึงได้กำจัดเสีย ถ้าเงี้ยวข้าศึกเมืองต้ายยกมา ๒๒๔๐ (เจ้านาย) ๔๒๐ (ที่) ๗๖๐๙ (มี) ๒๕๘๘ (ชื่อ) แล้วนถ้าพวก ๑๗๘๕ (เงี้ยว) ๓๗๗๐ (ต้อง) ๒๖๙๖ (ช่วย) ๑๖๘ (กัน) ๘๗๓๐ (รบ) จนหมดกำลังแล้วได้พร้อมกัน ๙๓๓ (เซ็น) ๒๕๘๘ (ชื่อ) ประทับตราให้ไว้ต่อกันสาม ครั้นเมื่อวันที่ ๒๖ กรกฎาคม พวกเงี้ยวสืบจับได้ตัวพระยาราชฤทธานนท์ นายร้อยตรีตาด ๑ นาย เพื่อง ๑ พลตำรวจอุตรดิตถ์ ๓ คน ฆ่าตายในวันนี้ ส่วนพระยาราชฤทธานนท์นั้นได้ความว่าเมื่อวันแรก หนีไปซุ่มอยู่ที่ริมเมืองถึงเวลากลางคืนกลับเข้ามาเที่ยวด้อมมองดูตามเมือง พวกสามเณรในวัดส่วนเห็นรู้จักแล้วหนีไปอยู่ทุ่งฝ่าแม่ เงี้ยวรู้ให้นักโทษไปติดตามก็ไม่พบพระยาราชฤทธานนท์ หนีเลยไปถึงบ้านห้องกาศแลขออาหารชาวบ้านรับประทาน ชาวบ้านจับส่งพวกเงี้ยวนั้นถึงบ้านห้องกวางเดา

พระยาราชฤทธานนท์ก็ไม่ยอมว่าให้เอาหัวไป พวกเงี้ยวจึงฆ่าตัดหัวทิ้งไว้ที่ห้องกวางค่าจ้างกับเลย มนิงไปสืบข่าวตามพวกพกามองชังจาสืบได้ความว่า ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) ได้มีหนังสือ ๓๙๓๕ (ถึง) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๔๖๐๒ (นครลำปาง) ใจความว่า ๑๒๒๐ (ที่) ๗๙๐๑ (เมือง) ๖๘๙๑ (แพร่) ได้คิดการสำเร็จตั้งแต่วันที่ ๒๕ แล้ว ๔๒๒๐ (ที่) ๔๖๑๒ (นครลำปาง) ทำยังไรถ้าคิดไม่ตลอดให้มีหนังสือตอบมา จะยกไปช่วย และในเวลาวันนี้เวลาย่ายประมาณ ๑ โมง ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) ใช้ให้ ๖๕๒๐ (พระ) ๒๘๖๐ (ไชย) ๑๐๙๗๕ (สงคราม) ๒๗๖๒ (ไชย) ๑๐๙๗๔ (สงคราม) มาตามตัวไปที่คุ้มข้าหลวง ครั้นข้าพเจ้าไปถึงแล้วแลเห็นเงี้ยวกับ ๒๒๔๐ (เจ้านาย) ๕๔๗๔ (ประชุม) กันอยู่ประมาณ ๕๐ เศษ พวกเงี้ยวมีอาวุธครบมือกันกับเห็นขันเงินเงี้ยวโตประมาณ ๓ กำ ตั้งอยู่ที่กลางประชุมพอข้าพเจ้านั่งลง ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) ก็บอกให้ข้าพเจ้า ๓๒๑ (กิน) ๕๐๓๗ (น้ำ) ๑๐๖๐๓ (สัตยา) ๓๘๓๘ (นุ) ๑๐๖๐๒ (สัตย์) ข้าพเจ้าตอบว่าจะให้กินด้วยเหตุใด ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) ๙๗๓๖ (ว่า) จะได้ช่วยกันคิดการ ข้าพเจ้าจะให้ช่วยอย่างไร มีแต่ตัวคนเดียว นอกนั้นก็มีแต่เงี้ยวแลขมุลูกจ้างทั้งสิ้น ไม่มีลูกน้องเหมือนพวก ๒๒๔๐ (เจ้านาย) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) ว่าถึงนั้นก็ต้อง ๓๒๑ (กิน) ๑๕๔ (จะ) ๓๓๑๕ (ได้) เป็นพวกเดียวกัน ข้าพเจ้าตอบว่าก็เป็นพวกเดียวกันแล้วจะต้อง ๓๒๑ (กิน) ๔๔๘๑ (ทำไม)

๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) ว่าอย่างไรก็ต้อง ๓๒๑ (กิน) ๑๑๖๔๕ (ให้) ๓๓๑๕ (ได้) ข้าพเจ้าแลดูเห็น ๆ เงี้ยวถือตาบนั่งคุมเชิงอยู่รอบข้าง มีความกลัวเป็นที่สุด ข้าพเจ้าจับจอกทำอุบายขอดก้นขัน แล้ว ๘๒๒๓ (ยก) ๘๐๘ (ขึ้น) ๒๐๔๖ (ดื่ม) แต่จอกเปล่า ๆ แล้วเอาสัญญาที่เขาทำกันไว้ ๗๔๕๕ (มา) ๑๑๖๔๕ (ให้) ๙๓๓๓ (ลง) ๒๘๘ (ชื่อ) เป็นพยานซานเจ้า ๗๙๒๙ (ไม่) ๙๓๓๓ (ลง) ๒๕๘๘ (ชื่อ) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) ไม่ยอมข้าพเจ้าต้อง ๙๓๓๓ (ลง) ๕๘๘ (ชื่อ) แต่แกล้งเขียนให้เพี้ยนจากลายมือตนแล้ว ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) ว่าต้องเอา ๓๕๐๐ (ตรา) ๗๔๕๕ (มา) ๕๕๐๓ (ประทับ) ข้าพเจ้าว่าข้าพเจ้าป่วยเป็นไข้ใครอยากประทับก็ตามใจ ใครเถิดแล ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) ใช้ให้คนใช้มาเอา ๓๕๐๐ (ตรา) ที่บ้านได้ไปแต่ ๓๕๐๐ (ตรา) เก่าที่ทิ้งไว้ที่ออฟฟิศทำการส่วนข้าพเจ้าก็กลับมาบ้านพวกเขาจึงแรง ๕๕๐๒ (ประทับ) ๓๕๐๐ (ตรา) ๑๖๘ (กัน) ๑๓๑๓๑ (เอง) แลได้ทราบความว่า ๕๐๓๗ (น้ำ) ๑๐๖๐๓ (สัตยา) ๔๘๓๘ (นุ) ๑๐๖๐๓ (สัตย์) ของเขานั้นได้นิมนต์พระภิกษุชาวเมืองมา ๓๔๕๕ (ตั้ง) ๕๐๓๗ (น้ำ) ๔๔๗๑ (ทำ) ๖๖๖๕ (พิธี) คล้าย ๘๔๖๔ (รับพระราชทาน) ๖๕๕๕ (น้ำสัตยานุสัตย์) ในวันที่พวกเงี้ยว จับเอาตัวหลวงศรีพิไนย ๑ พระเสนามาตย์ ๑ รวม ๒ เอาตัวไปตัดหัวที่ประตูมานแลในวันนี้เมื่อเวลาเช้าประมาณ ๒ โมง ๖๕๒๐ (พระ) ๒๗๖๒ (ไชย) ๑๐๙๗๔

(สงคราม) ไปที่บ้านข้าพเจ้าแจ้งแก่ข้าพเจ้าว่า เมื่อที่ ๒๔ กรกฎาคม เวลากลางคืนประมาณ ๓ ทุ่มเศษ พวกเงี้ยวมีหนังสือมาบอก ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) ๙๗๓๐ (ว่า) ถ้าในกลางคืนวันนี้ไม่ทันยกก็จะยกเข้าปล้นเวลาเช้ามืด เมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พวกราษฎรชาวบ้านช่อแฮได้จับเอาหลวงวิมณเอามาส่งให้เงี้ยวถามว่ามึงทำไมขึ้นมาจัดราชการให้ราษฎรได้ความเดือดร้อน หลวงวิมณตอบว่าข้าไม่ได้ทำโดยอำนาจของข้า ๆ ทำโดยอำนาจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหาทำนอกจากข้อบังคับไม่ หลวงวิมณว่าไหนจะฆ่าก็เอาข้าวมาให้กิน ที่มัดหลวงวิมณไว้นั้น ที่หน้าว่าการห่างจากบ้านข้าพเจ้าประมาณเส้นเศษ ข้าพเจ้าเอากล้องส่องดูเห็นเขี่ยอาหารคำโต ๆ กินข้าวแล้วขอสูบยาบุหรี่ สูบเข้าสักครึ่งมวนพวกเงี้ยวก็ตามตัวไปตัดหัวที่ประตูมาน แลในวันนี้ข้าพเจ้าได้ให้คนใช้ไปบอกประกามองว่าจะมาดูทรัพย์สมบัติที่เมืองนครลำปาง ด้วยความหวังใจว่าจะล่องนำเอาเนื้อความลงไปกราบทูลเสนาบดี กรุงเทพฯ ทรงทราบแต่แกล้งบอกว่าจะไปเมืองนครลำปาง ประกามองให้คนไปบอก ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) ว่าให้ไปไม่ได้ แล้วประกามองใช้ Headman ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) ใช้ให้ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๕๑๙๒ (บุรี) มาห้ามไม่ให้ไป แต่ข้าพเจ้าสืบได้ความต่อไป ๙๗๓๖ (ว่า) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) ๙๗๓๖ (ว่า) อ้ายคนนี้ให้มันไปไม่ได้ ถ้ามันไปมันคงไปฟ้อง ถ้ามันจะไปแท้ต้องกำจัดเสียวันที่ ๒๙

กรกฎาคม ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) ให้คนใช้มาตามตัวที่คุ้มหลวง ที่เจ้าพนักงานป่าไม้เมืองแพร่ ๑ ห้างกัปตัน Guldberg (กุลเบิก) คน ๑ หมอ Mistionary (มิชชันรี) คนประกูยกันอยู่ที่คุณหลวงจะร่างหนังสือมาส่งให้ดู มีใจความว่าเจ้าพนักงานป่าไม้แลห้างกัปตัน Guldberg แลห้าง Bombay (บอมเบ) Burmah (เบอร์ม่า) หมออเมริกัน ห้างกิมเซ่งหลี พร้อมกันขอเชิญท่าน Mr. Beckett (มิสเตอเบเกต) Consul (กงซุล) อังกฤษเมืองเชียงใหม่มายังเมืองแพร่ด้วย พระยาราชฤทธานนท์ขึ้นมาจัดราชการ ทำให้ราษฎรเดือดร้อนแล้วยกกำลังรบกวน ด้วยเงี้ยวบ่อแก้วมีความเจ็บใจจึงได้ช่วยกันกำจัดข้าหลวงเสีย เพื่อให้ราษฎรได้ความสุข เพราะฉะนั้นจึงขอเชิญ Mr. Beckett มาเพื่อว่ากองทัพไทยยกขึ้นมาได้ห้ามปรามไม่ไปรบกวนกับบ้านเมืองให้ราษฎรเดือดร้อน จะให้ข้าพเจ้าลงชื่อ ข้าพเจ้าบอกป่วยว่าเป็นไข้จะนั่งอยู่ไม่ได้จะต้องไปนอน ต่อมาข้าพเจ้าก็หาได้ลงชื่อไม่ วันที่ ๓๑ กรกฎาคม คนถือหนังสือตอบ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๔๖๑๒ (นครลำปาง) มาให้ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) เวลาเมื่อเปิดหนังสือ ๒๒๔๐ (เจ้านาย) แลเงี้ยวเข้าไปประชุมฟังหนังสือ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๔๖๑๒ (นครลำปาง) กัน นายคุ้มหลวงข้าพเจ้าให้ซาเลมานิ่งแลซั่งจะไปเที่ยวสืบแลเข้าไปฟังอ่านหนังสือได้ความว่า ทั้ง ๒ คนต้องคำกัน ๙๗๓๖ (ว่า) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๔๖๑๒ (นครลำปาง) นัดให้ยกไปให้ถึงนครลำปางในวันที่ ๒ สิงหาคม แลในวันนี้ข้าพเจ้าใช้ไปให้ซาเลนำไปบอก

แก่ประกามองว่าประกามองจะยกไป ๔๖๑๒ (**นครลำปาง**) ฉันก็จะต้องไป ๔๖๑๒ (**นครลำปาง**) เพราะทรัพย์สมบัติของฉันอยู่เมืองนครลำปางมาก มากจะต้องไปรักษา วันที่ ๑ สิงหาคม ประกามองคุมพวกเงี้ยวและคนชาคชาวเมืองประมาณ ๒๐๐ เศษ ล่องไปตีเมืองนครลำปาง ๙๒๙๗ (**แล**) ๒๒๒๙ (**เจ้า**) ๖๘๙๑ (**แพร่**) เกณฑ์คนแลเสบียงเพิ่มเติมให้ประกามอง ๑๑๑๒๒ (**ส่วน**) ๗๙๐๑ (**เมือง**) ๖๘๙๑ (**แพร่**) นั้น ข้างบน Phetmaen ได้เป็นผู้ตรวจตราดูแลแทนประกามอง วันที่ ๒ สิงหาคม จองเชิญมาแจ้งความแก่ข้าพเจ้าว่าเมื่อก่อนหน้านี้ ๒-๓ วัน จองเชิญเป็นหัวหน้าพวกเงี้ยวแลชาวเมือง ออกไปเที่ยวสืบเสาะพวกในแขวงเมือง ส่งกลับเข้ามาแจ้งความกับ ๒๒๒๙ (**เจ้า**) ๖๘๙๑ (**แพร่**) ว่าไม่พบ ๒๒๒๙ (**เจ้า**) ๖๘๙๑(**แพร่**) บังคับให้กลับไปเที่ยวสืบเสาะ ติดตามเอาตัวมา ฆ่าเสียให้ได้ จะปล่อยให้มันไปทำไม คนใช้ออกไปอีกจับได้ตัวนายขันในแขวงได้แล้วก็ฆ่าเสีย วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๒๒๙ (**เจ้า**) ๖๘๙๑ (**แพร่**) ๒๗๘๗ (**ใช้ให้**) ๒๒๒๙ (**เจ้า**) ๘๕๖๓ (**ราชบุตร**) ๒๓๐ (**กับ**) ๖๕๒๐ **พระ** ๒๗๖๒ (**ไชย**) ๑๐๙๗๔ (**สงคราม**) ขี่ม้าไปห้ามเงี้ยวที่ตั้งอยู่ที่เขาพลึงให้ยกล่องเลยพักเขาพลึงมาเป็นอันขาด วันที่ ๔ สิงหาคม ข้าพเจ้าได้จับช้าง แลพาหนะบ่าวไพร่บอกว่าจะรีบยกไปรักษาทรัพย์สมบัติเมืองนครลำปาง เดินทางตั้งหน้าจะไปเมืองนครลำปาง ไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดรู้ว่าข้าพเจ้าจะล่วงมาถึงเมืองสวรรคโลกสักคน ครั้นเดินมาทางที่จะไปเมืองนครลำปางเลยแวะเข้าไปทางเมืองลอง

เมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม ถึงเมืองลองลงมาตามลำน้ำทราบความจากชาวบ้าน เล่ากันว่า กะเหรี่ยงที่ต้องโทษจำคุกอยู่ที่เมืองนครลำปางมีกำหนด ๒๐ ปีนั้น กลับมาบ้านได้คนหนึ่ง เมื่อการเป็นดังนี้ข้าพเจ้าไม่มีความหวังใจว่าเมือง นคร ลำปางเห็น จะแตกพวก เงี้ยวแล้ว จะพังคุกคน โทษ จึงกลับ มาบ้าน แล้ว ข้าพเจ้าได้เลยล่องลงมาเมืองสวรรคโลก เวลาเกิดวุ่นวายข้าพเจ้าอยู่ใน เมืองแพร่นั้น ข้าพเจ้าเห็นเงี้ยวนี้ข้ำ ก็เก็บเอาสิ่งของข้าราชการแลพวกชาว เมืองก็พากันเก็บทรัพย์สิ่งของของข้าราชการเหมือนกัน แลแสดงความ ชื่นชมยินดีตาม ที่เงี้ยว ตีเมืองแตกแทบ ทุกทั่วหน้า แลวันว่าวุ่นวายนั้น ๖๕๓๐ ( ) ๗๙๐๑ ( ) ๒๓๑๙ ( ) ได้มาพบ ข้าพเจ้าแล้วพูดว่า นายพุ่มต้องเข้ากับเขาดูอาการกิริยามีความชื่นชมแล รื่นเริงมากแล้วได้ทราบความว่าเงี้ยวอยู่ที่เมืองแพร่ ๕๐ เศษ แล้วมาตั้งอยู่ ที่เขาพลึง ๕๐ เศษตามที่ ข้าพเจ้าทราบ ความต่าง ๆ รอมา เพราะตั้งใจสืบ เพื่อประโยชน์ทางราชการ

อนึ่ง จนสู้ตนอยู่จนได้ความตลอด ถ้าจะเล็ดรอดมาในวันวุ่นวาย ก็อาจมาได้ โดยง่าย เพราะเงี้ยวกำลังประชุมกันอยู่ ในเมืองแพร่ยังหาได้ ยกไปสกัดตามทางไม่ เรื่องนี้พระยาวิชิตรได้บอกมาแล้ว เกล้าฯ เกรงว่า จะช้า จึงได้โทรเลขมา.

สุรศักดิ์.

ที่ ๑๗ กราบทูล กรมหลวงดำรงฯ กรุงเทพฯ

ได้ส่งหนังสือพวกเงี้ยวหนึ่งฉบับ คนต่างประเทศในเมืองแพร่หนึ่งฉบับ รวม ๒ ฉบับ ซึ่งมีถึงมิสเตอร์ไลยเมืองน่านมาถวายดังต่อไปนี้ หนังสือมิสเตอร์พิงเคอร ทอมมัส เมเวิด ยื่นต่อมิสเตอร์ไลย ดังต่อไปนี้ วันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๑๒๐ แจ้งความมายังท่านนายกงซุลมิสเตอร์ไลย นครน่านทราบ ข้อ ๑ เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ศกนี้ เวลาเช้า ๑ โมง เงี้ยวพม่าต้องสู้ได้มาเมืองแพร่แลข้าหลวงกรมการไทยเป็นอันตรายเสียแล้วหลายคนแลหลบตัวหนีรอดไปก็มีบ้าง แต่เจ้าหลวงนครเมืองแพร่แลนายกรมการราษฎรแลห้างกิมเซ่งหลีเจ้าพนักงานป่าไม้แลพ่อเลียงหมอ แลห้างเอเซียติกห้างบอมเบไม่เป็นอันตรายสักคน ข้อ ๒ ด้วยวันที่พวกเงี้ยว ต้องสู้ พม่าไปเชิญเรามาประชุมกันแลได้อธิบายเหตุการณ์ที่เป็นแล้วไปนั้นในรายเงี้ยวต้องสู้ พม่าด้วย เดิมเหตุเกิดขึ้นที่บ้านบ่อแก้ว กำลังเมืองนครลำปางได้แต่งให้ทหารประมาณ ๕๐ คน กับพวกชาวเมืองประมาณ ๒๐๐ จะไปจับพวกเงี้ยว ต้องสู้ พม่า ที่บ้านบ่อแก้ว เพราะฉะนั้นพวกเงี้ยว ต้องสู้ พม่า จึงได้พร้อมกันรบพวกทหารเมืองลำปางป้องกันชีวิตพวกทหารก็แตกหนีไป ข้อ ๓ พวกเงี้ยว ต้องสู้ พม่า จึงได้ไว้ที่เข้ามานครเมืองแพร่เหตุได้ตระเตรียมพวกทหารไว้จะยกไปตีพวกเงี้ยว ต้องสู้ พม่า เหมือนเช่นกับเมืองนครลำปางเหตุฉะนั้นต้องสู้ พม่า จึงได้พร้อมใจกันยกเข้ามาตีพวกข้าหลวงแลกรมการไทยเมืองแพร่ ข้อ ๔ บัดนี้ก็เป็นที่สงบไปบ้างแล้ว

แลนายร้อยพวกเงี้ยวทั้งหลาย ได้มีประกาศพวกราษฎร ไม่ให้มีความเกรงกลัวให้พากันทำไร่นาไปตามสะดวก ข้อ ๕ บัดนี้นายร้อยทั้งหลายเกรงพวกไทยจะขึ้นมารบบ้านเมือง และจะเป็นอันตรายไปต่าง ๆ เขามีความร้อนใจอยากจะให้เป็นที่แล้ว ไม่ให้มีเหตุเกิดขึ้นต่อไป แต่กลัวว่าฝ่ายไทยจะไม่ยอม ข้อ ๖ เพราะฉะนั้นนายร้อยทั้งหลายก็เชิญไปเมืองแพร่ช่วยชี้แจงให้ตกลงกันกับพวกไทยให้เป็นไปได้แล้ว ก็จะมีความยินดีเป็นอันมาก ข้อ ๗ ในเวลานี้พวกเงี้ยว ต้องสู้ พม่า ประชุมกันอยู่ในเมืองแพร่ประมาณ ๔๐๐ คนเศษ กับพวกที่จะขึ้นมาเขาว่าต่อสู้เอาเป็นแน่ ถ้าแม้ว่านายกงซุลจะรีบลงไป นายร้อยทั้งหลายว่าจะพึ่งกับกงซุลการจะขอให้ท่านช่วยชี้แจงให้เป็นที่ตกลงกับพวกไทย จะมิให้เป็นการเดือดร้อน กับการเมืองแลราษฎรต่อไป จะยอมพึ่ง ดังบังคับของท่านทุกอย่าง หนังสือ ทางต้นนี้เขียนเป็นภาษาลาว พวกพลเมืองได้กระทำโดยความเต็มใจแลขออนุญาตของพวกข้าพเจ้า รับพวกข้าพเจ้าหาได้รับความรบกวนได้เซ็นเฟนเยอร์ทอมแมศเมดเวด หนังสือมองจินนาเฮดเมน เงี้ยวยื่นต่อมิสเตอร์ไลยคอนซุลดังต่อไปนี้ วันที่ ๒๙ กรกฎาคม ศก ๑๒๑ ข้าพเจ้ามองจินนาเฮดเมนเมืองแพร่ เรียนท่านมิสเตอร์ไลย ผู้ช่วยของกงซุลอังกฤษนครเมืองน่านทราบ ๑. ด้วยข้าพเจ้าซึ่งเป็นคนบังคับอังกฤษทั้งหลายอยู่ในเมืองแพร่มีความเดือดร้อนเป็นอันมาก ๒. ตั้งแต่คนไทยมาเป็นข้าหลวงจัดราชการในเมืองแพร่ต้องห้ามไม่ให้คนในบังคับปลูกเรือนอยู่ ห้ามไม่ให้

ซื้อขายจำนำ ที่เรือนคนบังคับอยู่ ๓. ห้ามไม่ให้ คนบังคับเบิกนาทำไร่ ทำสวน ห้ามไม่ให้ซื้อขายจำนำคนในบังคับปลูกเรือนอยู่ ถ้าไม่ซื้อขายจำนำที่เรือนคนบังคับห้ามไม่ให้คนบังคับเบิกนาทำไร่ทำสวน ห้ามไม่ให้ซื้อขายจำนำจ่ายที่ไร่ที่นาที่สวนเป็นอันขาดที่อยู่คนบังคับไปค้าขายเกนไปขอหนังสือเดินทางต้องให้คนลาวเมืองแพร่ไปรับประกัน เมื่อครั้นไปหาคนลาดคนลาวมารับตัวประกันตัวลาวกลับว่าสู้เป็นคนในบังคับไลยไม่ได้ ครั้นมาคนในบังคับเหมือนอันรับตัวพวกข้าหลวงที่ออกหนังสือเดินทางนั้น กลับว่าคนบังคับเหมือนกันรับตัวออกหนังสือยังไม่ได้ ถ้าคนบังคับไปขอไม้ขอนสักมาสร้างวัดฮิโต เงี้ยวพม่าต้องสู้ข้าหลวงว่าไม่ให้ ถ้าสู้สร้างวัดฮิโตไทยหิตโต ลาวอยู่จะฮิ ๖. มาเมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ศก ๑๒๑ นี้ พวกข้าหลวงเมืองละครยกเอาพวกตำรวจกับพวกคนลาวเมืองลำปางประมาณ ๒๐๐ เศษ ถือสาตราอาวุธครบมือกัน กับโซ่ตรวนกุญแจฆ้อนเหล็กประมาณ ๒ หลังหน้าค่ายไปรับเหตุ แมนซะลอปูไชย บ่อแก้วเมืองลองว่าถ้าเป็นเงี้ยวพม่าต้องสู้จะฆ่าให้หมด ๗. เหตุแมนซะลอปูไชยมีคนประมาณ ๔๐ คนเศษออกสู้ข้าหลวงเมืองละครก็แตกตื่นหนีไป ๘. เหตุแมนซะลอปูไชยพกามอง จองแทนเขารู้ข่าวว่าข้าหลวงแพร่จะยกเอาพวกตำรวจลงไปรับตั้งแต่บ้านวาพึงสุเมน ท่าล่อตลอดถึงบ่อแก้ว ๙. ครั้นเมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ศก ๑๒๑ เวลาเช้า ๑ โมง พวกเงี้ยว พม่า ต้องสู้บ้านสุเมนท่าล่อมาถึงบ่อแก้วพร้อมกันขึ้นมารบพวกตำรวจ ถ้าพวกไทย

ข้าหลวงจัดราชการในเมืองแพร่ เขาก็ตายบ้าง หนีบ้าง ๑๐. พวกห้างทั้งหลายกับเจ้าพนักงานเจ้านายเมืองแพร่ พวกจีนกับลูกค้าราษฎรทั้งหลายเขาก็ไม่ได้ทำอันตราย ๑๑. ข้าหลวงเมืองแพร่เป็นข่าวเจ้านายทั้งหลายกับพวกเงี้ยวต้องสู้ ในเมืองแพร่กับพวกในบ่อแก้ว เพราะด้วยขนเป็นฝ่ายจีนพระยาคงคาจีนมาปรึกษาตกลงได้กันซื่อ เป็นคำเดียวกันไม่ซื่อฝ่ายเมืองฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดให้คิดอ่านทำอันตรายต่อกันได้ ทำหนังสือยึดได้ต่อกันทั้งสองฝ่ายสองใจความเหมือนกัน หนังสือฉบับนี้ทำเป็นสี่ฉบับ เจ้าหลวงเมืองแพร่ถือไว้ฉบับ ๑ พกามองถือไว้ฉบับหนึ่ง ความเรื่องนี้ควรประการใดจะดีขอบุญบารมีท่านกงสุลเป็นที่ยิ่งที่สุด ท่านได้ทราบความเรื่องนี้ตลอดโปรดชี้แจงมาให้ข้าพเจ้าโดยเร็ว ควรมิควรแต่จะโปรด มองจีนนาเฮดแมน หนังสือฉบับนี้ มิสเตอร์ไลยได้รับจากเจ้าอุปราชเมืองน่าน วันที่ ๓๐ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๑ เวลาบ่าย ๕ โมง.

สุรศักดิ์.

ที่ ๓๗ กราบทูล กรมหลวงดำรงฯ กรุงเทพฯ

เกล้าฯ ได้มีโทรเลขถึงพระยาบรมว่า ๘๕๖๓ (ราชบุตร์) ๖๘๙๖ (แพร่) เป็นคนมีความผิดข้อหนึ่ง ๕๗๙๔ (เป็น) ๔๗๕๑ (นายร้อยเอก) ตำรวจภูธรเป็นผู้รับผิดชอบเมื่อเวลา ๔๗๔๙ (นายร้อยตรี) ๓๕๔๑ (ตาด) ไปแจ้งความว่าพบพวกเงี้ยวอยู่กลางทุ่งนาประมาณสี่สิบเห็นผิดสังเกต

เกรงจะเปนคนร้าย ๘๕๖๓ (ราชบุตร์) ๔๑๙๐ (ทราบ) แล้วได้มาบอกพระยาไชยบูรณ์ ไม่พบ ไชยบูรณ์ สั่งคนไว้แล้วกลับไป ไม่ได้ตระเตรียมการต่อสู้ตามหน้าที่ของตน มีเงี้ยวประมาณสี่สิบคนเข้ามาตีแพร่ ถ้า ๘๕๖๓ (ราชบุตร์) เห็นแก่ราชการเตรียมตำรวจที่อยู่ในบังคับออกต่อสู้ก็พอ จะต้านทานกับเงี้ยวได้ การนี้ก็ไม่ทำ ข้อสอง ๘๕๖๓ (ราชบุตร์) เปนผู้ออกไปเกณฑ์กำลังหนุนพวกเงี้ยวที่อยู่เขาพลึง แลส่งกระสุนดินดำเสบียงให้แก่เงี้ยวด้วยกับมีความผิดอย่างอื่นอีกหลายประการ ๖๗๒๖ (พี่) ก็มีความ ๑๐๙๗๗ (สงสาร) กับ ๘๕๖๓ (ราชบุตร์) แล ๑๒๒๘ (คิดถึง) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๔๕๙๗ (นคร) ๔๗๒๕ (น่าน) ๒๘๕๖ (ซึ่ง) ได้เปน ๑๓๔๐ (คน) ๘๔๔๐ (รัก) ๑๕๒๕ (ใคร่) ๒๐๙ (กัน) มานานปีจึงบอกเหตุมาให้ทราบขอให้พระยาบรม ๕๓๓ (กองทัพ) ๒๓๐ (กับ) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๔๕๙๗ (นคร) ๔๗๒๕ (น่าน) ๙๗๓๖ (ว่า) ๖๗๒๖ (พี่) มีความเสียใจ ๓๒๗๖ (ด้วย) เปนอันมาก ๘๕๖๓ (ราชบุตร) ๕๒๔ (ก็) ๕๗๘ (เกี่ยว) ๕๗๙๔ (เปน) ๕๒๐๘ (บุตร์) ๙๖๙ (ของ) ๔๑๗๑ (ท่าน) ถึงยังไรก็ดีพี่ก็เข้าใจว่าจิตใจ ๙๖๙ (ของ) ๘๕๖๓ (ราชบุตร์) ผิดกับ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๔๕๙๗ (นคร) ๔๗๒๕ (น่าน) มากด้วยเหตุที่เกิดขึ้นครั้งนี้ ๑๑๑๒ (ครั้น) พี่จะ ๗๐๗๒ (เพิกเฉย) ๑๑๑๔๗ (เสีย) ๗๙๒๙ (ไม่) ๙๓๓๕ (ลงโทษ) ๕๒๔ (ก็) ๔๒๖ (เกรง) จะไม่เปน ๘๕๕๔ (ราชการ) ขอให้พระยาบรมชี้แจง ๔๔๓ (แก่)

๔๒๗๑ (ท่าน) ๔๑๙๐ (ทราบ) ด้วย ถ้าอย่างไรให้ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๔๕๙๗ (นคร) ๔๗๒๕ (น่าน) โทรเลขถึงพี่ ให้พี่ ๒๘๐๑ (ชำระ) ไปตามทาง ๘๕๕๔ (ราชการ) เพราะไม่เป็นส่วน ๓๗๙๒ (ตัว) เห็นแก่ ๘๕๕๔ (ราชการ) ก็จะมี ๒๕๘๘ (ชื่อ) เสียงในตัว ๙๖๙ (ของ) ๔๑๗๑ (ท่าน) ๓๒๗๖ (ด้วย) เพราะเป็นคนเห็นแก่ราชการแผ่นดินด้วย เวลานี้การที่จะ ๒๘๐๑ (ชำระ) ๘๕๖๓ (ราชบุตร) ๔๖๔๖ (นั้น) พี่ยังสงขอยู่ เพราะยัง ๑๑๓๓๗ (หา) ๔๑๕๑ (ทาง) ที่จะ ๕๙๐๓ (ป้องกัน) ๒๕๘๘ (ชื่อ) ๑๑๑๗๖ (เสียง) ๙๖๙ (ของ) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๔๕๙๗ (นคร) ๔๗๒๕ (น่าน) ไม่ให้ ๑๑๑๔๗ (เสีย) จึงได้แนะนำมาให้พระยาบรม ๒๕๘๒ (ชี้แจง) ๑๑๖๔๕ (ให้) ๔๑๗๑ (ท่าน) ทราบเพื่อที่ ๔๑๗๑ (ท่าน) จะได้เห็นตาม ๑๑๘๘ (ความคิด) ๙๖๙ (ของ) ๖๗๒๖ (พี่) ๕๗๙๔ (เป็น) ๔๑๕๑ (ทาง) ไปรเวตมีความดังนี้ ครั้นวันนี้เกล้า ฯ ได้รับโทรเลขเจ้าสุริยพงษ์ ว่าข้าพเจ้ามีความยินดีซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ให้ท่านเจ้าคุณขึ้นมาปราบโจรผู้ร้ายเงี้ยว ที่ทำอันตรายข้าหลวงแลข้าราชการแลของหลวงเสียหมด ข้าพเจ้าหวังใจว่าโจรผู้ร้ายซึ่งทำอันตรายแก่บ้านเมืองแลราษฎรให้ได้รับความเดือดร้อนอยู่เนือง ๆ คงเรียบร้อยได้ในคราวนี้ แต่ขอเรียนถึงการที่เกี่ยวด้วยพระยาราชบุตรเมืองแพร่ถึงเป็นบุตรข้าพเจ้าก็จริง แต่ถ้าไม่รักษาการตามหน้าที่ทำให้เสื่อมเสียพระเกียรติยศก็ตามแต่การ ขอท่านเจ้าคุณได้เชื่อ มันว่า

เจ้าคุณได้จัดกระทำไปแต่ที่ชอบด้วยราชการเถิด ข้าพเจ้าจะมีความขอบพระเดชพระคุณเป็นที่สุดมีความดังนี้.

สุรศักดิ์.

ที่ ๗๘ กราบทูลกรมหลวงดำรงฯ กรุงเทพฯ

โทรเลขที่ ๗๕ เรื่องย่อแก้วเกล้าฯ ได้ทราบแล้ว เกล้าฯ ก็มีความคิดดังพระดำริ เกล้าฯ จะจัดการรักษาการตามรับสั่งต่อไป.

สุรศักดิ์.

ที่ ๔๓ **กราบทูลกรมหลวงดำรงฯ** กรุงเทพฯ

ได้รับหนังสือมิสเตอร์เมดเวิท พนักงานป่าไม้ส่งสำเนาที่ได้มีไปถึงมิสเตอร์ต๊อตเตนแฮม กรุงเทพฯ ได้ส่งมากราบทูลดังนี้ ต่อไปนี้

No. 71/3 C. from C.M. Medworth, Esquire, forest officer Muang Phrae to W.F.K. To-ttenham, Esquire, conservator of forest. Siam, dated Muang Phrae the 28 th. August 1920: Sir, The accompanying is a short account of the Shan rising in Phrae and is confined to such statements as I can vouch for and trust. This will be held in view when comment is made on the meagreness of detail.

I have the honor to be Sir, your most obedient servant C.M. Medworth, forest officer. no. 73/3 C. Copy of report forwarded to H.E. Chow Phya Surasak for information and guidance C.M. Medworth, forest officer. On return from work in section and marking of girdled teak trees southern bank of me at 4.30 P.M. on the 25th July, a note was handed me from my clerk. Moung Chit Moung as follows: I respectfully beg report you that robbers about 200 men came round in the government treasury. about 20 in police station, 15 in commissioner's house, all fled people from Phrae have run away. Police station and postal department were looted by robbers. Our Dwewan, Dedasingh, who had been near the treasury this morning, robbers drove him by shouting. Some robbers along the road inform him that they will come round to Messrs. the Bombay Burmah Trading Corporation Limited affer having collected money from treasury. and this matter was reported by Dwewan. I thought this of quite serious enough nature to call for immediate return to Muang Phrae to look after government building and further that as you. Mr. Ryan and self being very close to Messrs. the Bombay Burmah Trading Corporation Limited might check any inclination on the part of the decoils to visit in that direction. So after sending a note on to Messrs. East Asiatic,

I rode straight on into preintering the city through Pratu Chai and down the street to Phya Rachwangs .corner,. then turning down the looted and deserted police station and post office. The Kow Sanam Luang was occupied by about 200 Shans. Everything was quiet on entering the city, but hands of 8-12 armed Shans were parading the streets, some few were the worst for liquor but their good men in no way made them solemn objectionable to us, allowing us to ride freely along. Messrs. Thompson and Sjern came in the same evening at about 8 P.M., reports of the disturbance having reached them the same evening. On the afternoon on the 26th Messrs. Sjern, Thompson, Ryan and self went for a ride through the city passing right through the Pratu Chai, things were in the same state as last evening but all street lamps were now broken. On our return we stopped at the post office and rummaged though the debris and found a few letters addressed to different Europeans and from which we carefully collected. All through the day different reports were being brought in as to different Siamese officials who had been caught and killed but being information with the different small officials only I was unable to identify them. On the 28th we again rode into the city and had another look through the post office debris and called on the chief where a consultation of Shans with chief was going on. The chief adjourned us short time

after our arrival when some order for ponies was given. The Shans having decided that a party should at once proceed and occupy the pass on the Phrae Ta Itt road with the object of preventing any assistance arriving from that quarter. On the 28 th Mr. Fenger arrived from Muang Song and on the 29 th he and Doctor Thomas went round to the Chief. There was some talk of the Shans wanting all Europeans to be present at a meetting to advise them what to do. At a meeting of all Europeans at Doctor Thomas, it was decided that we would take on further notice of this, unless an expressed invitation was again made and at the same time we all decided to move down and live at Messrs. the Bombay Burmah Trading Corporation Limited, which we did on the evening of the same day. I at the same time removed all Government records etc. together with most of our private property, Messrs. the East] Asiatic Company Limited bringing all their money and I believe most of their important records. No thoughts of defensive work was considered. On the morning of the 30 th a note was recieved from the Chief asking us to be present at a meeting of Shans to be held at his place. Messrs. Thomas, Fenger. Sjern. and self were present. when the cause of the rising was explained: viz: the constant oppression by the Siamese officials i.e. 1. the unability of British subjects owning landed property 2. not being able to

travel without passports which first on one plea and then on another was always refused them 3. they, like the people of the country, could never receive an application to commissioner free grants of teak for the buildings of wats and the like. This I immediately pointed out was hardly true and that applications were at all time received by the forest officer of the districts, for consideration. that the police at Ban Bor Kee in Muang Long, Lacon, on or about the 30th July arrived there with the object of effecting the arrest of some bad characters but without any demand being made for their deliverance, they fired on the crowd who in self-defence returned the fire on which the police broke and fled. They nevertheless failed to explain how they were in one day ready prepared to resist, as they had heard that the Phrae authorities were prepared to help Lacon. They thought it best to march on Phrae. A letter was then written to Mr. Lyle H.B.M. Consul Muang Harn asking him to come down to a meeting and that they would abide by his decision. This letter was written by Mr. Fenger's dictation and we all appended our signatures, they had already written a letter very similar to be Consul on the 28th On the 31st Messrs. Kellett and Huffman arrived from Lacon reporting that the place was in a state of defense, and on the 1st August Mr. Huffman with Mrs. Thomas left for Lacon with my elephants.

The same day about 12 o'clock 200 Shans left for Lacon with Pakamong as leader to attack that city. On the 5th Mr Lyle arrived from Muang Harn and Mr. Filly on the 7th on the 8th Mr. Fenger and Sjern left for Tha Itt with letters from Mr. Lyle calling upon the Shans to desist from hostilities and asking the Siamese offiicials not to advance with any ramble but await regular troops. On the 13th about 1000 Siamese villagers and 11 police under the commissioner of Sukothai camped about 6 miles outside of Phrae at Ban Hat on the Prae Tha Itt road. Mr. Lyle rode out and asked him not to come into the city, as with these very irregular forces as scuffle would surely arrise as some 300 Shans were only a short distance away to the north of the city. Great excitement prevailed in the city and the common people were leaving in great numbers and all the principal Chows' Families turned up at the compounds asking for protection even wanting the old Chief himself to come and stay with them and were only finally pacified and sent back by means of a promise that we would allow them to come and stay there should there be any fighting. On the next morning Messers. Lyle, Thomas, Filly and self rode out to Ban Kat and again requested the Sukothai commissioner to remain there till Lieut. Coll Schau should arrive as he was expected daily. Coll Schau arrived on the evening of the 16th and brought

all the people in and on the 20th Chow Phya Surasak arrived with 200 soldiers with full authority both in military civil capacity. Nai Boontham Nai Jeck three Siamese post masters and a cooly whom I kept in the house for protection were disguised and sent up to Me Tang the night of the 27th with a guide who knew the way for the loan of whom our thanks are due to Messers. East Asiatic Company Ltd. and from then crossed over the Nan watershed thence down the Me Nan to Tha Itt and since from there to Bangkok after consulting with Mr. Lyle and the authorities. Mr. Ryan left on the 25 for Me Kem. C.M. Medworth officer Muang Phrae.

Surasak.

คำแปล

ที่ ๔๓ กราบทูล กรมหลวงดำรง ฯ– กรุงเทพ ฯ

ได้รับหนังสือมิสเตอร์เมดเวิท พนักงานป่าไม้ส่งสำเนาที่ได้มีไปถึงมิสเตอร์ต๊อดเตนแฮม กรุงเทพ ฯ ได้ส่งมากราบทูล ดังต่อไปนี้

หมายเลข ๑๗/๓ ค. จากมิสเตอร์ ซี. เอ็ม เมดเวิด พนักงานป่าไม้เมืองแพร่ถึงมิสเตอร์ คับบลิว. เอฟ. เค. ต๊อดเตนแฮม ผู้รักษาป่าไม้สยาม ลงวันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ เมืองแพร่: เรียน, ความ

ต่อไปนี้เป็นเรื่องราวสั้น ๆ เกี่ยวกับพวกเงี้ยวก่อการร้ายขึ้นในเมืองแพร่ และ และเป็นข้อความที่ข้าพเจ้ารับรองและเชื่อถือได้ ทั้งอาจใช้เป็นหลักฐานในการพิจารณาในกรณีที่ทรายรายละเอียดน้อยไป. ขอแสดงความนับถือ
ซี. เอ็ม. เมดเวิท, พนักงานป่าไม้.

หมายเลข ๗๓/๓ ค. สำเนารายงานส่งมายังเจ้าพระยาสุรศักดิ์ อันเป็นข้อแถลงและแนะแนวทาง ซี. เอ็ม. เมดเวิท, พนักงานป่าไม้: ตอนขากลับจากทำงานในหน้าที่ ผู้ตัดต้นสักและ ทำเครื่องหมายที่ต้น ที่ขีดเป็นวงรอบต้นแล้ว ณ ฝั่งน้ำด้านใต้ของข้าพเจ้า เวลาเย็น ๔.๓๐ น. วันที่ ๒๕ กรกฎาคม เสมียนของข้าพเจ้าชื่อ หม่องจิตหม่อง ได้ยื่นบันทึกฉบับหนึ่งแก่ข้าพเจ้า มีข้อความต่อไปนี้ ข้าพเจ้าขอรายงานต่อท่านโดยความเคารพว่า ผู้ร้ายประมาณ ๒๐๐ คนได้เข้าล้อมคลังของหลวง ประมาณ ๒๐ คน เข้าล้อมสถานีตำรวจ ๑๕ คน เข้าล้อมจวนเทศา ฯ ชาวเมืองที่หนีจากเมืองแพร่ได้หนีไปหมด สถานีตำรวจและที่ทำการไปรษณีย์ถูกผู้ร้ายปล้นเอาเข้าของไปสิ้น ทวีวัน เดคาสิงห์ คนของเราซึ่งอยู่ใกล้กับคลังเมื่อตอนเช้า พวกผู้ร้ายก็ตะโกนขับไล่ ผู้ร้ายบางคนที่อยู่ตามถนนบอกเขาว่า พวกมันจะมาล้อมบริษัทการค้าบอมเบย์ เบอร์ม่า เมื่อรวบรวมเงินจากคลังหลวงได้หมดแล้ว เรื่องนี้ทววันเป็นผู้รายงานมา ข้าพเจ้าคิดว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญมากพอที่จะเรียกตัวท่านให้กลับมาเมืองแพร่โดยด่วน เพื่อดูแลทำการรัฐบาลและต่อจากนั้นก็แล้วแต่ท่านจะจัดการ โดยที่มิสเตอร์ รยาน

และข้าพเจ้าสนิทสนมกับทางบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่า ย่อมอาจจะทำการสืบสวนถึงภาวการณ์ที่โน้มนำให้พวกเหล่าร้ายหันไปเยือนทางด้านนั้น ดังนั้นภายหลังที่ส่งบันทึกไปถึงบริษัทอีสอาเซียติค ข้าพเจ้าก็ขับรถมุ่งตรงไปหน้าเมืองผ่านทางประตูชัย และตรงไปทางถนนตรงหัวมุมพระยาราชวังแล้วเลี้ยวลงไปทางสถานีตำรวจและที่ทำการไปรษณีย์ ซึ่งถูกปล้นและทิ้งร้างอยู่ เขาสนามหลวงมีพวกเงี้ยวอยู่ประมาณ ๒๐๐ คน ทั้งบริเวณคูเงียบตอนที่ข้าพเจ้าเข้าไปในเมือง แต่มีพวกเงี้ยว ถืออาวุธครบ กลุ่มหนึ่งสัก ๘-๑๒ คนกำลังเดินเป็นขบวนไปตามถนน บางคนนั้นร้ายกาจเพราะฤทธิ์สุรา แต่พวกที่ยังดีก็มิได้ยุยงให้พวกนั้นเข้าขัดขวางเราแต่อย่างใด ยอมให้เราขับรถไปตามสบาย มิสเตอร์ทอม์ปสัน และมิสเตอร์สเจอร์น ได้เข้ามาในเย็นวันเดียวกันประมาณ ๒๐ น. เพราะได้รับรายงานเหตุร้ายในตอนเย็นวันเดียวกัน เมื่อตอนบ่ายวันที่ ๒๖ มิสเตอร์ สเจอร์น มิสเตอร์ทอม์ปสัน มิสเตอร์รยาน และข้าพเจ้า ออกไปขับรถเที่ยวในเมืองและขับรถผ่านตรงไปทางประตูชัย ทุกอย่างยังอยู่ในสภาพเดิมเหมือนตอนเย็นวันก่อน แต่โคมไฟทุกดวงตามถนนถูกทำลายแตกหมด ตอนขากลับเราจอดรถที่ที่ทำการไปรษณีย์ และตรวจค้นดูตามเข้าของที่กระจุยกระจายและพบจดหมายสองสามฉบับจ่าหน้าถึงชาวยุโรปหลายคน เราจึงรวบรวมเอามาอย่างระมัดระวัง ตลอดทั้งวันมีรายงานส่งเข้ามาถึงข้าราชการไทยหลายคนซึ่งถูกจับไปและถูกฆ่าตาย แต่เป็นรายงานที่ส่งถึงข้าราชการ

ชั้นผู้น้อยซึ่งข้าพเจ้าไม่อาจทราบว่าใครเป็นใคร ในวันที่ ๒๘ เราขับรถเข้าไปในเมืองอีกและเข้าไปสำรวจดูเข้าของกระจุยกระจายในที่ทำการไปรษณีย์ และ เข้าเยี่ยม หัวหน้า พวกเงี้ยว ซึ่งขณะนั้น การประชุม หารือกัน พร้อมด้วยหัวหน้ากำลังดำเนินอยู่ หัวหน้าเงี้ยวให้เรารออยู่ครู่หนึ่งเมื่อเรามาถึงจนกว่าจะออกคำสั่งบางอย่างเกี่ยวกับการจัดม้าเสร็จ พวกเงี้ยวได้ตัดสินใจให้คนของตนพวกหนึ่งรุดหน้าไปทันทีเพื่อยึดหนทางที่จะไปเมืองแพร่ ถนนท่าอิฐ โดยประสงค์จะป้องกันมิให้ความช่วยเหลือใด ๆ เข้ามาจากย่านนั้น ในวันที่ ๒๘ มิสเตอร์ เฟ่งเงอร์มาจากเมืองสองได้มาถึง และวันที่ ๒๙ เขากับหมอทอมัสเข้าไปพบหัวหน้าเงี้ยว มีการสนทนา เกี่ยวกับ พวกเงี้ยวซึ่งต้องการให้ชาวยุโรปเข้าร่วมประชุมด้วยเพื่อจะได้แนะนำว่าพวกนั้นควรจะทำอะไรบ้าง ในการประชุมชาวยุโรปทั้งหมด ณ บ้านหมอทอมัส ได้ตกลงกันว่าเราจะไม่เข้าเกี่ยวข้องใดๆ ในเรื่องนี้ จนกว่าจะได้รับบอกกล่าวเชื้อเชิญอีกครั้งหนึ่ง และขณะเดียวกันนั้น เราทั้งหมดตกลงกันว่าจะอพยพอยู่รวมกันที่บริษัทการค้าบอมเบย์เบอร์ม่า ซึ่งเราก็จัดการกันเสร็จในเย็นวันเดียวกันนั้น - พร้อมกันนั้นข้าพเจ้าก็ขนย้ายบรรดาเอกสารของหลวง ฯลฯ รวมทั้งทรัพย์สมบัติส่วนตัวส่วนใหญ่ไปด้วย ส่วนพวกบริษัทอีสอาเซียติค ก็นำเงินทั้งหมดของตนไป ซึ่งข้าพเจ้าเชื่อว่าคงจะรวมถึงเอกสารสำคัญ ๆ ส่วนมากด้วย ความคิดที่จะพิจารณาหาทางดำเนินงานต่อต้านยังมิได้มีขึ้นเลย

ในตอนเช้าวันที่ ๓๐ มีบันทึกฉบับหนึ่งจากหัวหน้าเงี้ยวขอร้องให้พวกเราเข้าร่วมประชุมกับพวกตนซึ่งจะประชุมกัน ณ สถานที่ของพวกนั้น มิสเตอร์ทอมัส มิสเตอร์เพ่งเงอร์ มิสเตอร์สเตอร์น และข้าพเจ้าจึงไปเข้าร่วมประชุมด้วย เมื่อได้อธิบายถึงสาเหตุที่ก่อการร้ายขึ้น กล่าวคือเกิดจากการกดขี่ข่มเหงไม่หยุดหย่อนของข้าราชการไทย เช่น ๑. คนในบังคับอังกฤษเป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติที่เป็นที่ดินไม่ได้ ๒. การเดินทางไปไหนมาไหนโดยไม่มีหนังสืออนุญาตไม่ได้ ซึ่งต้องยื่นคำร้องเป็นชั้น ๆ และมักจะถูกปฏิเสธ ๓. ชาวเงี้ยว เช่นเดียว กับชาวเมืองทั่วไป ไม่เคย ได้รับอนุญาต เมื่อยื่นคำร้องขอตัดไม้ เพื่อสร้างวัด หรือสถานที่ใด ๆ โดย ไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียม ในข้อนี้ข้าพเจ้าชี้แจงให้ทราบโดยทันทีว่าไม่เป็นความจริง และชี้แจงต่อไปว่าพนักงาน ป่าไม้ประจำตำบล ได้รับคำร้อง ขอมาพิจารณาอยู่ตลอดเวลา และว่าตำรวจที่บ้านบ่อขี้ ในเมืองลอง เมืองนครลำปาง เมื่อวันที่หรือประมาณวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ได้มาถึงที่นั่นเพื่อจะจับกุมคนเงี้ยวที่มีนิสัยเป็นพาลบางคน แต่การจับกุมตัวคนเหล่านั้นก็ทำไปโดยไม่เป็นแบบเป็นแผน ตำรวจได้ยิงปืนไปที่กลุ่มคน พวกเหล่านี้จึงยิงตอบแทนไปบ้างเพื่อเป็นการป้องกันตัว ฝ่ายตำรวจจึงแตกหนีและถอยกลับไป อย่างไรก็ตาม พวกเงี้ยวเหล่านั้นมิได้อธิบายให้ทราบว่าในวันหนึ่ง ๆ พวกตนเตรียมพร้อมที่จะต่อต้านกันอย่างไร ดังที่พวกตนได้ยินมาว่า พวกกรมการเมืองแพร่กำลังเตรียมตัวที่จะช่วยเหลือเมืองนครลำปาง พวกนี้

คิดว่าเป็นการดีที่สุดที่จะออกเดินทางมุ่งไปแพร่ ดังนั้นจึงมีจดหมายฉบับหนึ่งไปถึงมิสเตอร์ไลล์ เฮช. บี. เอ็ม. กงสุลเมืองหาญ ขอให้กงสุลลงมาประชุมกัน และว่าพวกตนจะซื่อสัตย์ต่อข้อตกลงของกงสุล จดหมายฉบับนี้เขียนตามคำบอกของมิสเตอร์เฟงเงอร์ และเราทุกคนได้ลงชื่อในจดหมายฉบับนั้น คนพวกนั้นได้เขียนจดหมายไปแล้วฉบับหนึ่งเมื่อวันที่ ๒๘ คล้ายคลึงกันมากกับจดหมายของกงสุล ในวันที่ ๒๑ มิสเตอร์เกลเลต กับมิสเตอร์ฮัฟแมน เดินทางมาถึงจากเมืองนครลำปาง รายงานว่าสถานที่นั้นกำลังอยู่ในระหว่างเตรียมการต่อต้าน และในวันที่ ๑ สิงหาคม มิสเตอร์ฮัฟแมนพร้อมด้วยมิสซิส ทอมัส เดินทางไปเมืองนครลำปางด้วยช้างของข้าพเจ้า ในวันเดียวกันประมาณเวลา ๑๒.๐๐ น. ชาวเงี้ยว ๒๐๐ คน เดินทางไปเมืองนครลำปาง มีปากะมองเป็นหัวหน้า มุ่งไปปล้นเมืองนั้น ในวันที่ ๕ มิสเตอร์ไลล์เดินทางมาถึงจากเมืองหาญ และมิสเตอร์พีลลีมาถึงวันที่ ๗ ในวันที่ ๘ มิสเตอร์เฟงเงอร์กับมิสเตอร์สเจอร์น ออกเดินทางไปท่าอิฐพร้อมกับจดหมายจากมิสเตอร์ไลล์เรียกร้องให้พวกชาวเงี้ยวเลิกละจากการเป็นศัตรูต่อกัน และขอร้องมิให้ข้าราชการไทย ปฏิบัติการต่อไปโดยไม่มีจดหมายแต่ให้คอยกอง ทหารก่อน ในวันที่ ๑๓ ชาวบ้านคนไทยประมาณ ๑๐๐๐ คน กับตำรวจ ๑๑ คน มีเทศาภิบาลสุโขทัยเป็นหัวหน้ามาตั้งค่ายอยู่นอกเมืองแพร่ห่างตัวเมืองประมาณ ๖ ไมล์ ที่บ้านหาด บนถนนที่ไปแพร่ ท่าอิฐ มิสเตอร์ไลล์ได้ขับรถออกไปและขอร้องมิให้เข้ามา

ในเมือง เพราะว่าการต่อสู้อย่างชุลมุนจะเกิดขึ้นอย่างแน่นอน และกำลังคนที่มานั้นมิใช่ทหาร ส่วนพวกเงี้ยวประมาณ ๓๐๐ คนนั้นตั้งอยู่ทางเหนือของเมืองใกล้ ๆ นี้เอง ความกระหนกตกใจได้เกิดขึ้นทั่วไปในตัวเมืองราษฎรสามัญกำลังอพยพหนีออกเป็นอลหม่าน ทั้งบรรดาครอบครัวเจ้าที่สำคัญ ๆ ก็มาอยู่รวมกันเป็นบริเวณและร้องขอความคุ้มครอง แม้กระทั่งขอให้หัวหน้าเจ้าผู้ชราออกมาอยู่ด้วย แต่ในที่สุดก็สงบเงียบลงและพากันกลับไปด้วยข้อสัญญาว่าเราจะยอมให้คนเหล่านั้นมาอยู่ที่นั่น หากว่าจะเกิดสู้รบกันขึ้น ตอนเช้ารุ่งขึ้น มิสเตอร์ไลล์ มิสเตอร์ทอมัส และมิสเตอร์พีลลีกับข้าพเจ้า ขับรถออกไปยังบ้านหาด และขอร้องอีกครั้งหนึ่งให้เทศาภิบาลสุโขทัยอยู่ที่นั่นก่อนจนกว่าร้อยโท คอล สเซา จะมาถึง เพราะเขานัดจะมาเป็นประจำทุกวัน ร้อยโทคอล สเซา มาถึงเย็นวันที่ ๒๐ เจ้าพระยาสุรศักดิ์ก็มาถึงพร้อมด้วยทหาร ๒๐๐ คน และมีอำนาจเต็มทั้งทางฝ่ายทหารและพลเรือน นายบุญธรรม นายเจ๊ค นายไปรษณีย์ ๓ คน กับกุลีคนหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าเลี้ยงไว้ในบ้าน เพื่อให้ความคุ้มครองก็ให้ปลอมตัวส่งไปยังแม่แตงในตอนกลางคืนวันที่ ๒๗ พร้อมด้วยมิคคุเทคกับผู้รู้ลู่ทางซึ่งข้าพเจ้ารู้สึกขอบคุณในความช่วยเหลือของบริษัทอีสอาเซียติคเป็นอันมาก และจากนั้นก็ข้ามลำน้ำน่าน จากแม่น่านก็มาถึงท่าอิฐ และเลยลงมากรุงเทพฯ

ภายหลังที่ปรึกษาหารือกับมิสเตอร์ไลล์ และกรมการเมืองแล้ว มิสเตอร์

รยานออกเดินทางเมื่อวันที่ ๒๕ ไปยัง แม่แขม, มิสเตอร์ ซี. เอ็ม. เมตเวิท พนักงานเมืองแพร่

สุรศักดิ์.

ที่ ๓๑๑ กราบทูล กรมหลวงดำรง ฯ กรุงเทพ ฯ

โทรเลขที่ ๒๔๗ ทราบเกล้าแล้ว เหตุเดิมที่เกิดไม่ได้เกิดจากความคิด ๖๓๕๓ (ฝรั่ง) เมื่อเงี้ยวเข้าตีแพร่ ๖๓๕๓ (ฝรั่ง) ก็ตื่นตกใจเหมือนกันจนถึงเข้า ๘๘๓๐ (ร่วม) ๘๑๖๖ (อยู่) เดียว ครั้นมาชั้นหลังได้ทราบว่า ๑๗๘๕ (เงี้ยว) ไม่ทำ ๖๓๕๓ (ฝรั่ง) จะทำ ๓๖๘๘ (แต่) ๔๔๕๕ (ไทย) แล้วเงี้ยวร้องว่าไทยกดขี่ดัง.....เชิญ ๙๕๙๑ (ไลย) มา ๖๘๙๑ (แพร่) ในชั้นต้น ๕๒๒๘ (เปด) ๔๒๔ (เก)....๙๕๙๑ (ไลย) ได้มากล่าวกับเกล้าว่า ขอให้มีคนกลาง.....ว่าเหตุเกิดขึ้นเพราะอะไร เมื่อมาพูดมิสเตอร์ ๘๘๕๔ (รัต) ๒๙๑ (เซท).....ผู้จัดการ ๑๑๓๖๑ (หวัง) ๕๔๑๒ (ชอม) ๙๒๒๘ (เป) มาด้วย ๕๒๒๘ (เป).....๑๕๕๖ (?) พูดว่าการที่เกิดวุ่นวายขึ้นดังนี้ การป่าไม้ของ.....เสียมากเพราะคนแตกตื่นไม่ได้ทำการเหมือน ๘๕๕ (ราช).....๔๔๕๕ (ไทย) จะอนุญาตเลื่อนเวลาป่าไม้ให้ยาวเท่ากับที่เสียผลไปบ้าง เกล้าตอบว่าไม่เห็นการอันใดที่ทำการของ ๕๓๐๘ (บริษัท) เสีย เขาตอบว่า

ข้าที่รับทำสัญญาลาก.....ส่งต้องถูกเกณฑ์ เกล้าตอบว่าไม่ได้เกณฑ์คนแล.....ของคน ๑๐๖๒๑ (สัปเยก) เกณฑ์แต่คนแลช้าง.......บ้านเมือง และจะ ๑๒๒๖ (คิด) เอา ๑๑๔๘ (ค่า) เสีย ผล.....ในเหตุที่เกิดขึ้นครั้งนี้ควรจะคิดเอากับ ๕๒๒๘ (เบ) ๔๒ (?)..... แล ๙๕๙๑ (ไลย) เพราะเหตุที่เกิดเป็นคน ๖๐ (?)..... ๑๑๘๐๐ (อังกฤษ) ทั้งสิ้น แล้วก็เลยชักพูดเล่นอื่นๆ ต่อไปเรื่อง..... พูดนี้ก็พูดกับ ๖๕๒๐ (พระ) ๙๗๓๕ (วาสุเทพ) เพราะเข้าใจว่าการ......ไม่มีเหตุต่อไป ในส่วนเกล้าที่จัดการก็คอยระวังยึดช่องทางตามเสียงที่กล่าวนี้ ต่อมาก็ไม่ได้ยินเสียงดังนี้อีก มาชั้นหลังเงี้ยวกำเริบขึ้นทางเหนือตั้งอยู่เชียงคำเสียงลือมาแปลกๆ จน ๔๒๒๘ (เป) ๔๒๔ (เกต) ๑๕๕๖ ( ) รับรายงาน ๗๕๗๐ (มิส) ๒๕๐๐ (ชัน) ๔๖๘๕ (นารี) เชียงรายฝ่ายนี้ ๙๕๑๙ (ไลย) ได้รับรายงาน ๔๑๙๔ (ดิ) ๙๑๕๔ (ลี) ซึ่งไปตั้งทำ ๗๙๔๕ (ไม้) อยู่ที่ ๔๑๘๑ (ท่า) ๗๑๒๔ ( ) เมื่อ ๙๕๙๑ (ไลย) รับรายงานแล้วก็ได้ ๗๔๕๕ (มา) ๑๑๓๓๗ (หา) เกล้าโดยเร็วมาชี้แจงตามเหตุที่เกิดขึ้น ได้รับรายงานมาสองทางแลมีความเชื่อเรื่อง ๗๖๘๕ (เมง) ๓๖๑ (กุน) ๗๖..... ๒๘๒๕ (ซา) ต่อมา ๙๕๙๑ (ไลย) จึงส่งรายงานมาให้เกล้า ตั้งแต่นั้นมาก็มีเสียงลือแปลกๆ สืบดูก็ออกจากคน ๑๑๓๑ (ห้าง) ๕๔๑๒ (บอม) ๕๒๒๘ (เบ) เที่ยวพูด ครั้นเกล้าทราย.....เอาตัวคนพูดมาถามก็ไม่มีผู้ใดรับ แต่เมื่อ ๔๑๙๔ (ดิ).......ได้ยิน

รายงานกับ ๙๕๙๑ (ไลย) ๗๑๗๖ (แฟง) ๖๐๗ (เกอร์) มาหาเกล้า .....ได้เล่าให้ฟังตามรายงาน ๗๑๗๖ (แฟง) ๖๐๗ (เกอร์) พูด.... ๙๑๕๔ (ลี) เป็นคนสนุกเวลานี้ฝนในป่าน้อยทำการลำ.......ยินเหตุแต่เล็กน้อยทำรายงานให้มากกว่าเหตุ เขาจึงจะ.......กลับมา ๖๘๙๑ (แพร่) ได้วันนี้หมอทอมมาสมายื่นบิลค่ายารักษาน้อยเทพวงศ์แลถามเกล้าว่ากองทัพที่ยกไปได้ข่าวอย่างไร เกล้าตอบชี้แรงตามเหตุจนได้เชียง... ....หมอถามว่าได้พบกองทัพ ๖๓๕๕ (ฝรั่งเศส) เข้ามาขัดขวาง..... บ้างหรือไม่ เกล้าตอบว่า ๖๓๕๕ (ฝรั่งเศส) ไม่ได้มาเกี่ยวข้อง...... ในบ้านเมือง แล้วเกล้าถามว่าหมอได้ทราบข่าวมาจากผู้ใด หมอตอบว่าฝรั่งห้าง ๕๔๑๒ (บอม) ๕๒๒๘ (เบ) ได้เล่าให้ฟังแต่เหตุที่กล่าวว่า ๖๓๕๕ (ฝรั่งเศส) เข้าอุดหนุน เกล้าฟังดูไม่ได้เกิดปากเสียงมาจากฝรั่งนาย ๑๑๓๖๑ (ห้าง) ก่อน เกิดมาจากพวกเงี้ยวผู้ร้ายติดเนื่องมาจาก ๗๖๘๕ (เมง) ๓๖๑ (กุน) ๗๖๘๕ (เมง) ๒๘๒๕ (ซา) เพื่อจะเอาชื่อมาขู่ให้กลัวแลหลอกลวงคนโง่ให้เข้ามาเป็นพวกเรื่องเป็นมาดังนี้ แต่เรื่องนี้ที่เมืองแพร่ก็ไม่เป็นการประหลาดอันใด เพราะคนทั่วไปเห็นเกล้า มาตั้งอยู่ที่นี่ โทรเลขฉบับนี้ส่งวันที่ ๑๖ เวลา ๓ ทุ่ม ๓๐ นาที.

สุรศักดิ์.

ที่ ๑๘ กราบทูล เสนาบดี กระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

โทรเลขที่ ๖ ทราบเกล้าแล้ว แล้วร้อยตรีแสดหนีกลับมาจากเมืองลองลงแม่น้ำยม ลงเรือมาสวรรคโลก ไม่ได้ไปนครลำปาง ลงมาเดินทางจากสวรรคโลกไปเดิน ๓ คืน ขึ้นเขา ๑ แห่ง เดินตามลำห้วย ทางเดินง่าย.

วิชิตรภักดิ์.

........................วิเศษภูธร อุตรดิตถ์ ถ้ากงสุลอังกฤษหรือพวกฝรั่งที่กรุงเทพจะมีโทรเลขถึงมิสเตอร์ไลหรือฝรั่งในเมืองแพร่ก็ดี หรือมิสเตอร์ไลแลฝรั่งในเมืองแพร่จะมีถึงกงสุลแลฝรั่งที่กรุงเทพก็ดี ให้พนักงานรับตีโทรเลขส่งไปเร็วเหมือนอย่างในราชการ ถ้าสายไปแพร่ใช้ไม่ได้ให้แต่งคนเร็วถือไปให้.

---

(๑)

....ธร อุตรดิตถ์

........................โทรศัพท์ถามพระยาพิชัยดูว่า ที่เขาพลึงนั้นยึดไว้ได้หรือยัง.

(ลงพระนาม) ดำรง

---

(๑) ต้นฉบับขาด

ที่ ๔๑ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

มิสเตอร์ไลกงสุลอังกฤษมาอยู่ที่เมืองแพร่ ใช้แขกซิกนำร่างโทรเลขจะตีไปถึงกองราชทูตอังกฤษ กรุงเทพฯ เรื่องพวกเงี้ยวทำจลาจลเมืองแพร่ จะโปรดให้ตีโทรเลขหรือห้ามไม่ให้ตีขอทราบเกล้า.

หลวงวิเศษภูธร

ที่ ๒๙ วันที่ ๘ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

หลวงวิเศษภูธร อุตรดิตถ์ โทรเลขที่ ๔๑ รับแล้ว อนุญาตให้ตีได้

ที่ ๒๐ วันที่ ๓ สิงหาคม ๑๒๑

หลวงวิเศษภูธร อุตรดิตถ์ ให้พูดโทรศัพท์ถามพระยาพิชัยว่าเวลานี้มีความคิดที่จะต่อสู้กับผู้ร้ายอย่างไรบ้าง แลทางที่จะยกอ้อมไปตีขนาบมีบ้างหรือไม่.

ที่ ๔๔/๑๒๓๐ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

โทรเลขที่ ๓๕ ทราบเกล้าแล้ว ได้ถามพระยาพิชัยว่าได้ยก

กำลังเลยจากเขาพลึงไปค้างอยู่ที่ตาดงัวเทาเมื่อวันที่ ๑๑ เดือนนี้แล้ว ได้ให้กองพระปู่ขวานร้อยเอกช้างยกขึ้นตั้งบนเขาพลึง.

หลวงวิเศษภูธร แทน.

ที่ ๑ วันที่ ๓ สิงหาคม ๑๒๑

หลวงวิเศษภูธร อุตรดิตถ์ มณฑลแต่งให้นายมาถือโทรเลขขึ้นไปเมืองน่านเมื่อวันที่ ๓ ถ้านายมาถึงอุตรดิตถ์ให้มอบโทรเลขนี้ผนึกฝากไปให้พระยาบรมยาทด้วย

ถึงพระยาบรมยาท นครน่าน

โทรเลขที่ ๒๒ รับแล้ว เรื่อง

ผู้ร้าย	๖๑๙๙
เงี้ยว	๑๗๘๕
ที่	———
ปล้นเมือง	๕๘๕๙
แพร่	๖๘๙๑
ครั้งนี้สืบได้ความว่า	———
มัน	๗๔๓๓

คิด	๑๒๒๖
กัน	————
หลาย	๙๑๑๘
เมือง	๗๙๐๑
คือจะทำ	————
ร้าย	๘๕๔๓
แต่	๓๖๘๘
คน	๑๓๔๐
ไทย	๔๔๕๕
คนชาว	————
เมือง	๗๙๐๑
ไม่ ทำ	๗๙๓๖
มัน	๗๔๓๓
คิดจะให้	————
เจ้า นาย	๒๒๔๐
ใน	————
พ้น	๖๘๑๙

เมือง	๗๙๐๑
เพิก เฉย	๗๐๗๒
ปล่อย	๕๙๒๑
ให้	———
มัน	๗๔๓๓
ทำอันตราย	———
ไทย	๔๔๕๕
ถ้า	———
เจ้า นาย	๒๒๔๐
ใน	———
เมือง	๗๙๐๑
ไม่	———
เล่น	๙๒๓๘

ด้วยแล้วก็ทำไมไม่ได้

ขอให้คิดอ่านกับเจ้านครเมืองน่าน

กะเกณฑ์คนประจำรักษาการบ้านเมือง

ด้วยให้.

ปรากฏ	๕๖๐๑
ว่า	๙๗๓๖
เจ้า	๒๒๔๐
นาย	
เป็น	———
ธุระ	๔๕๖๘
ระวัง	๘๔๐๓

รักษาแล้วคงจะรักษาการได้เรียบร้อย.

ถึงหลวงวิเศษภูธร เมืองอุตรดิตถ์ มณฑล แต่งให้นายมาถือโทรเลขขึ้นไปเมืองน่านเมื่อวันที่ ๓ ถ้านายมาถึงอุตรดิตถ์ให้มอบโทรเลขนี้ฝนึกฝากไปให้พระยาบรมบาทด้วย.

ถึงพระยาบรมบาท นครน่าน

โทรเลขที่ — รับแล้ว เรื่องผู้ร้ายเงี้ยวที่ปล้นเมืองแพร่ครั้งนี้สืบได้ความว่า มันคิดกันหลายเมือง คือจะทำร้ายแต่คนไทย คนชาวเมืองไม่ทำ มันคิดจะให้ เจ้านายในพื้นเมืองเพิกเฉยปล่อยให้มันทำอันตรายไทย ถ้าเจ้านายในเมืองไม่เล่นด้วยแล้วก็ทำไม่ได้ ขอให้คิดอ่านกับเจ้านครเมืองน่านกะเกณฑ์คนประจำรักษาการบ้านเมือง ให้ปรากฏว่าเจ้านายเป็นธุระระวังรักษาแล้วคงจะรักษาการได้เรียบร้อย.

ที่ ๔๐ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ความตามโทรเลขที่ ๓๘ เรื่องผู้ร้ายปล้นเมืองแพร่จับตัวยกกระบัตร ศาลนายเพื้องผู้พิพากษา นายแม้นอัยการไปฆ่าเสียนั้น ครั้นวันที่ ๕ เดือนนี้ พระกันทกิจ นายแม้นซึ่งว่าพวกเงี้ยวฆ่าตายนั้น หนีกลับมาได้พร้อมด้วยขุนพิพิธข้าหลวงคลังแจ้งความต่อข้าพระพุทธเจ้า ความใกล้กับที่ได้กราบทูลมาแล้ว มีแปลกบ้างคือเมื่อเวลาพวกเงี้ยวตีบ้านพระยาไชยบูรณ์แลที่ว่าการพระยาไชยบูรณ์ แลข้าราชการ พร้อมด้วยนายแม้น ไปอยู่ที่ ในคุ้มเจ้าหลวงอำเภอให้ช่วยก็ไม่มีใครช่วยในทันใดมีแขก ๗, ๘ คนเข้าไปในคุ้มว่าจะช่วยต่อสู้ผู้ร้ายตายไม่มีอาวุธ พระไชยสงครามจึงส่งปืนให้แขก ๒ บอก แขกจะออกต่อสู้ พระไชยสงครามว่า ให้รักษาแต่ในคุ้ม ไม่ต้องต่อสู้ แล้วพระยาไชยบูรณ์ใช้ให้นายแม้นไปเกณฑ์คนที่บ้านห้องกาย. นายแม้นไปพบกับพระกันเกณฑ์คนได้ ๘๐ คนเศษ ยกมาถึงวัดห้องสอได้พบน้อยขัดนายแขวงบอกว่าพระพิชัยรักษาให้พระกันรีบหนีไปเงี้ยวจะฆ่าแต่ไทย คนเมืองไม่ฆ่าพลเมืองได้ทราบก็พากันแตกหนีคุมไม่ติด ยังแต่นายแม้นพระกันจะเข้าเมืองไม่ได้ พระกันหนีมาพบขุนพินิจสิยตรีนายหงวน แล้วก็พากันมาซุ่มอยู่หลังยางโข่งแล้วมีจดหมายลับถึงพระยาไชยบูรณ์ หลวงวิมน พระพิชัยรักษาว่าจักคิดการต่อสู้ยังไรให้รีบบอก ครั้นวันที่ ๒๖ คนใช้กลับมาแจ้งว่าพวกเงี้ยวจับพระยาไชยบูรณ์ฆ่าเสียที่บ้านหองแหวง แล้วพระกันคนมีชื่อนี้ก็พากันหนีเล็ดลอดเข้าไป มาจนวันที่ ๔ เดือนนี้ ถึงอำเภออุตรดิตถ์

ในการปล้นคราวนี้เงินหลวงมีอยู่ในคลัง ๔๖,๙๑๐ บาท ๓๗ อัฐ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๐ (แพร่) ๙๒๙๗ (แล) ๒๒๔๐ (เจ้านาย) ๓๓๑๕ (ได้) ๑๒๑ (กระทำ) ๑๐๖๐๒ (สัตย) ๓๗๕๘ (ต่อ) ๑๗๘๕ (เงี้ยว) ๔๒๗ (เกณฑ์) ๘๕๘๐ (ราษฎร) ๓๘๔๖ (ทำ) ๑๐๓๓๒ ( ) ๑๐๙๘๐ (ส่ง) ๑๗๘๕ (เงี้ยว) ๓๗๖๗ (ต่อสู้) ๒๓๐ (กับ) ๔๔๕๕ (ไทย) ๕๐๒๐ (ใน) ระหว่าง ๑๐๔๕ ( ) ๖๘๑๓ ( ) แลการปล้นในคราวนี้พวกเงี้ยวได้ฆ่าคนไทยตายคือพระยาไชยบูรณ์หลวงวิมณ แต่คนมีชื่อที่ได้กราบทูลมาข้างแล้วเก้าคน.

หลวงวิเศษภักดี แทน.

ที่ ๓๙ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ด้วยวันที่ ๓ เดือนนี้ เวลาบ่าย ๖ โมงเศษ ได้รับโน้ตของพระบริรักษ์พระยู่ควันทางโทรศัพท์จากบ้านให้หาว่าในวันนี้ เวลา ๑ โมงเช้า พวกเงี้ยวประมาณ ๒๐ คนที่เขา อ้อมหลังตีค่ายของพระยาพิชัยฆ่าเงี้ยวตาย ๑ คน ตัดศีร์ษะเสียบไว้ที่ค่าย แล้วพวกเงี้ยวแตกหนีไป.

หลวงวิเศษภักดี.

ที่ ๓๘ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ความตามโทรเลขที่ ๓๒ เรื่องผู้ร้ายปล้นเมืองแพร่นั้น ครั้งที่ ๒

เดือนนี้ทราบความนายถมยาพนักงานโทรเลข นายบุญธรรมนายเต๊กพนักงานป่าไม้ซึ่งหนีเล็ดลอดมา คงได้ความใกล้กับโทรเลขฉบับก่อนแปลกบ้างบางอย่างคือวันที่ ๒๕ กรกฎาคม เมื่อผู้ร้ายตีเมืองแพร่แล้วเลยไปตีนายจันท์นายแขวงเมืองลองกับคนใช้ที่เป็นไทยหลายคน ครั้นวันที่ ๒๖ กรกฎาคม พวกเงี้ยวจับได้ตัวยกกระบัตรศาล นายเพื่องผู้พิพากษา ๑ นายแม้นอัยการ๑ ไปฆ่าเสียแต่หลวงวิมลข้าหลวงผู้ช่วยหนีไป ได้อาศัยอยู่ห้าง บอมเบ แต่นายห้างไม่อยู่น่ากลัวจะไม่มีผู้ช่วย แล ๙๕๒๗ (**เวลานี้**) ๗๖๐๙ (**มี**) ๗๐๒๘ (**พวก**) ๑๗๘๕ (**เงี้ยว**) ๕๐๒๐ (**ใน**) ๖๘๑๙ (**พื้น**) ๗๙๐๑ (**เมือง**) ๕๑๓๙ (**บ้าง**) ๗๔๕๕ (**มา**) ๓๖๘๘ (**แต่**) ๑๒๐๔๔ (**อื่น**) ๕๑๓๘ (**บ้าง**) ๕๕๒๐ (**ประมาณ**) ๖๕๘๗ (**พัน**) ๑๓๔๐ (**คน**) ๙๓๑๓ (**แล้ว**) ๒๒๒๙ (**เจ้า**) ๖๘๙๐ (**แพร่**) ๓๓๑๕ (**ได้**) ๘๘๗๒ (**เรียก**) ๔๗๓๐ (**นาย**) แควันแล้ว ๔๔๓ (**แก่**) ๕๑๔๖ (**บ้าน**) ๑๑๖๔๕ (**ให้**) ๓๘๑๓ (**เตรียม**) ๑๑๙๓ ( ) ๕๗๒๒ (**ปืน**) ๑๖๐ (**กระสุนดินดำ**) ๑๐๐๖๒ (**ไว้**) ๓๗๖๗ (**ต่อสู้**) ๒๓๐ (**กับ**) ๔๔๕๕ (**ไทย**) แล ตั้งกระสุนดินดำกักทาง นายถมยานายเต๊กนายบุญธรรมได้หนีมาลงอำเภอท่าปลา นายจิตรภักนายอำเภอให้เงินคนละ ๑๐ บาท แล้วจัดเสบียงพาหนะส่งมาพิชัย

หลวงวิเศษภักร.

ที่ ๓๕ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

วันที่ ๓ เดือนนี้ เวลา ๕ โมงเช้า พระปูควัน นายร้อยเอกช่วง กองมณฑลได้พูดโทรศัพท์มาจากบางบ้านนาข้ามเขตอำเภอลับแล้ว่า พวกเงี้ยวประมาณ ๕๐ คนลัดเข้ามาทางบ้านให้หาตีพวกรักษาด่านให้หา แล้วพวกเงี้ยวเลยไปทางกองพระยาพิชัยตั้งอยู่ที่ปางอ้อ พระปูควันกับนายร้อยเอกช่วงได้รีบยกตามพวกเงี้ยวไป ข้าพระพุทธเจ้าได้กำลังเพื่อเพิ่มไปรักษาเขตแดนอุตรดิตถ์ละแบล.

หลวงวิเศษภูธร.

ที่ ๑๐ ลงวันที่ ๓๐/๔/๑๒๑

พระมนตรี ลำปาง ตามความในโทรเลขที่บอกมาว่าเจ้าแพร่มีหนังสือถึงเจ้านครลำปาง ถามความเห็นว่าจะคิดอย่างไรนั้น ข้อความที่เก็บบอกมาสั้นเกินไปขอให้โทรเลขมาใหม่.........

ร่าง บางปะอิน

วันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๑๒๑

พระมนตรี ลำปาง โทรเลขลงวันที่ ๒๕ เดือนนี้แลที่ ๒๖ รับแล้วซึ่งพระมนตรีจะรีบยกกำลังไปตามจับผู้ร้ายเมืองแพร่นั้นชอบแล้ว

ได้มีโทรเลขสั่งมณฑลพิษณุโลกให้จัดกำลังยกไปเมืองแพร่สองกอง คือกองพระยาพิชัยยกตรงไปแพร่ทีเดียว กองพระเสนาราชยกจากสวรรคโลกตรวจไปทางบ่อพลอย เมืองลองแล้วเลยไปสมทบกันที่เมืองแพร่ ส่วนกรุงเทพฯ จะได้ส่งกองทหาร ๕๐๐ คนมาขึ้นที่อุตรดิตถ์อีกกองหนึ่งยกไปแพร่ แล้วจะส่งเติมมาอีก.

ที่ ๕๕ **กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน**

พระโทรเลขที่ ๑๐ รับทราบเกล้าแล้ว เดิมนับตั้งแต่ที่ ๒๕ กรกฎาคม วันเกิดเหตุเจ้านครแพร่หรือเจ้านายคนใดคนหนึ่งในเมืองแพร่ไม่ได้บอกข่าวมายังนครลำปางเลย ที่ได้ทราบข่าวก็ทราบจากโทรศัพท์เมืองตัวพลตำรวจแลภูทิพภายาที่หนีมาจนวันที่ ๒๘ กรกฎาคม เจ้าแพร่จึงใช้ให้เงี้ยว ๒ คน เป็นลูกน้องหลวงจิตรจำนงค์ถือหนังสือมายังเจ้านคร ใจความในจดหมายนั้นมีดังนี้ ที่ตึกเจ้านครแพร่วันที่ ๒๖ กรกฎาคม ศก ๑๒๑ เจ้าพิริยเทพวงษ์เจ้านครแพร่ผู้เป็นอา มีความประวัติเจริญมายังเจ้าบุญวาทวงศ์มานิตย์ เจ้านครลำปาง เจ้าตนเป็นหลานทราบด้วย เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม เวลาเช้า ๑ โมงมีพวกเงี้ยวต้องสู้พม่าประมาณ ๕๐๐ คนเศษเป็นโจรลอบเลียมเข้าตีพวกข้าหลวง แลกรมการฝ่ายไทย แตกตื่นหนี รอดตัวไปได้บ้าง แลผู้ร้ายฆ่าตายบ้างคือพระยาไชยบูรณ์เป็นต้น แต่เจ้านาย

รายฎรชาวเมืองพวกเงี้ยวหาได้ทำอันตรายไม่ พวกเงี้ยวก็เข้าตั้งกองอยู่ที่ว่าการจนทุกวันนี้ ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวว่าเมืองนครลำปางแลเมืองนครเชียงใหม่ก็เป็นเช่นเดียวกัน วันเดียวกันนี้จะเท็จจริงฉันใดไม่ทราบ ถ้าจริงเช่นที่คนเล่าลือแล้วเจ้าตนเป็นหลานจะจัดการต่อไปอย่างไรก็ดี ขอให้ชี้แจงไปให้ข้าพเจ้าผู้เป็นอา ได้ทราบด้วย ลงชื่อประทับตรามาเป็นสำคัญดังนี้ ข้าพระพุทธเจ้ามีความประหลาดใจสงสัยหลายประการคือ ๑. เหตุไรจึงใช้เงี้ยว ๒ คนถือมาควรจะให้ลูกน้องของตนนำมาจึงจะชอบ ๒. ที่ว่าเขียนที่ตึกเจ้าแพร่ ข้อนี้เป็นการไม่จริง เพราะสืบความว่าเมื่อเวลาเช้าเจ้าแพร่ใช้ให้เงี้ยวถือหนังสือมาน่าเจ้าแพร่ กับ หัวหน้าผู้ร้ายได้ไปตกลงเขียนที่สนามที่ว่าการพร้อมกัน แลได้ทำหนังสือสัญญาไว้ต่อกันว่า ถ้าเป็นอย่างไรต่อไป พวกเงี้ยวจะช่วยทั้งสิ้น แลได้กินน้ำสาบานต่อกันแลการที่ใช้เงี้ยว ๒ คนมาทางนี้ ผู้ร้ายได้ให้ค่าจ้างคนละ ๑๕ บาท ๓. ที่ว่าทำร้ายแต่ชาวใต้นั้น เหตุใดไม่ทำร้ายพระไชยสงคราม ๔. บรรดาตำรวจภูธรไม่ว่าชาวเมืองชาติใดได้ทำร้ายทั้งสิ้น เหตุใดไม่ทำร้ายเจ้าราชบุตร ๕. เมื่อเกิดเหตุ เจ้านายแลพลเมือง ไม่ได้ยิงต่อสู้ผู้ร้าย แลผู้ร้ายก็ไม่ได้ทำอันตรายแก่เจ้านาย แลชาวเมือง เมื่อเวลาผู้ร้ายได้กำลังอยู่บนที่ว่าการแลเที่ยวไปมาก็เสพสุราเมามายแม้จะยิงก็คงตายมาก ๖. ที่ว่าผู้ร้ายทำร้ายพระยาไชยบูรณ์เสียแล้วหาจริงไม่ ความจริงพระยาไชยบูรณ์หนีไปได้ถึง ๒ วันจึงตามจับมาได้ ซึ่งเป็นวันภายหลังวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ที่เจ้าแพร่

มีมา ๗. ควรจะมีความร้อนใจเป็นทุกข์บอกให้ลำปางยกกำลังไปช่วยแลแก้ไขให้ต่อสู้ผู้ร้ายหรือบอกกรุงเทพแลทางอื่นให้ช่วย ถ้าว่าจะมีความทุกข์ร้อนเช่นผู้ร้ายเข้าตีเมืองนี้กลับนอนใจไม่เดือดร้อน เจ็บร้อนแทนรัฐบาลบาลอย่างใดปล่อยให้ผู้ร้ายทำร้ายข้าราชการตามอำเภอใจ เจ้านครลำปางปรึกษาพร้อมใจกันตอบไว้ว่าจะคิดการต่อไปในเวลานี้หาทันไม่ เพราะคนถือหนังสือจะรีบกลับไปขอตรึกตรองก่อนแล้วจะตอบไปครั้งหลัง ซึ่งตอบไปดังนี้เพื่อจะให้เป็นอุบายหน่วงให้พวกผู้ร้ายไว้ที่เมืองแพร่ เพราะกำลังจัดการป้องกันแลกำลังเชียงใหม่ก็ยังไม่มาถึง เกรงว่ามันจะตรงเข้ามาจะไม่ทันเตรียมกำลังป้องกันไว้ อาศัยเหตุต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วในเบื้องต้นเห็นด้วยเกล้าว่าเมืองแพร่เป็นใจด้วยคนร้าย ใช่แต่เท่านั้นบรรดาหัวหน้าพวกผู้ร้ายเช่นสลาโป่ไชย ๑ โป่ออ ๑ ประกามอง ๑ เป็นเงี้ยวเหล่านี้ก็เป็นลูกน้องของเจ้าแพร่อันคุ้นเคยอุดหนุน แลมีบ้านเรือนอยู่ในเขตเมืองแพร่ทั้งสิ้น เวลาเกิดเหตุพวกเงี้ยวในเมืองแพร่ก็เข้าสมทบกับผู้ร้ายด้วย การปล้นเมืองแพร่ จึ่งได้โดยสะดวกเพราะรู้ถึงกันอยู่แล้ว.

พระมนตรีพจนกิจ.

ที่ ๕๓ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ในการที่เกิดพวกผู้ร้ายเงี้ยวในเมืองแพร่ครั้งนี้ เมืองนครเชียงใหม่ นครลำพูน เถิน จะยกกำลังมาช่วยป้องกันทางเมืองนครลำปางรวม ๓ กอง

แลส่วนพลกองนครลำปางก็มีมาก เวลานี้เสบียงอาหารในเมืองนครลำปางอยู่ข้างกันดารขอได้โปรดเกล้าสั่งให้เมืองตากจัดให้กรมการคุมเรือข้าวสารขึ้นมาส่งที่เมืองนครลำปางให้ได้มาก ๆ โดยเร็วเมื่อข้าพระพุทธเจ้าได้รับข้าวสารที่เมืองตากส่งขึ้นไปให้แล้ว ก็จะได้จ่ายเงินให้ที่เมืองนครลำปางโดยทันที.

พระมนตรี.

ที่ ๑๒ วันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๑๒๑

พระมนตรี นครลำปาง โทรเลขที่ ๕๓ ขอเสบียงรับแล้ว ได้สั่งให้นครสวรรค์รีบลำเลียงขึ้นมาส่งในเร็ว ๆ นี้ แล้วจะส่งข้าวขึ้นไปจากกรุงเทพ ฯ ด้วย

การด่วน กราบทูล เสนาบดีมหาดไทย กรุงเทพ ฯ

วันนี้เจ้าแพร่ได้ใช้ให้เงี้ยว ๒ คน ถือจดหมายมาถึงเจ้านครลำปางความว่าเมืองแพร่นั้นอยู่ในระหว่างมือพวกเงี้ยวเสีย ส่วนนครจะคิดอย่างใด เจ้านครยังไม่ตอบ แลสืบได้ความแน่ว่าพวกเงี้ยวซึ่งมั่วสุมกันขึ้นคราวนี้ ปรารถนาจะจับไทยฆ่าเสียเท่านั้น ชาติอื่นหาทำไม่ เมืองแพร่ข้าราชการไทยตายหลายคนแล้ว เวลานี้เกรงผู้ร้ายจะเข้ามากระทำร้ายที่นครอีก เป็นที่เดือดร้อนแก่ข้าราชการฝ่ายไทย เพราะกำลังมากก็ล้วน

แต่พวกที่เงี้ยวไม่ทำทั้งนั้น ขอบารมีปกเกล้า ฯ โทรเลขฝากฝั่งข้าราชการไทยต่อเจ้านครจงหนักด้วย จะได้เป็นการเสมอไป แต่ที่ทูลมาครั้งนี้นครลำปางยังหาเป็นไม่ โดยความคาดคนไว้.

(เซ็น) *พระมนตรี.*

ที่ ๔๘ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย กรุงเทพ ฯ

เวลา ๓ โมงเช้าวันนี้ คนที่เกณฑ์จ้างไปส่งพนักงานป่าไม้เมืองแพร่กลับมาถึงลำปางได้เอาตัวมาถามปากคำทั้งสองคน ให้การต้องกันว่าดังนี้ ๑. เมื่อวันที่ ๒๕ เดือนนี้ เวลาย่ำรุ่งแล้วผู้ร้ายเข้าทางประตูไชยแย่งโรงตำรวจฆ่า ๔๗๔๙ (**นายร้อยตรี**) ๓๕๔๑ (**ตาด**) แลพลตำรวจตายหลายคน แย่งบ้าน ๗๓๖ (**ข้าหลวง**) ๕๔๖๐ (**ประจำ**) ทำลาย แลเก็บทรัพย์สิ่งของไปหมด ๒. ผู้ร้ายแย่ง ๘๗๔๔ (**โรง**) ๔๓๓๗ (**โทรเลข**) ทำลายเครื่องใช้เสียหมด แล้วเลยไปทำลาย ๔๒๒๗ (**ที่ว่า**) ๒๗๘ (**การ**) ๘๙๒ (**แขวง**) แลขนเก็บเอา ๑๘๐๗ (**เงิน**) ๕๒๖๐ (**บน**) ๔๒๒๗ (**ที่ว่า**) ๒๗๘ (**การ**) บ้าง เที่ยวตรวจค้นตาม บ้าน แลวัด ๑๑๓๓๙ (**หาคน**) ๔๕๕๕ (**ไทย**) ๓๙๐๘ (**ถ้า**) ๖๙๔๒ (**พบ**) จะทำอันตรายให้หมด ๓. เมื่อเวลาชั้นต้นผู้ร้ายเข้าเมืองบรรดา ๒๒๔๐ (**เจ้านาย**) พลเมืองพากันแตกตื่นหนีไปภายหลังกลับมาบ้านเรือนเรียบร้อยหมดความตกใจ

๓๘๘ (   ) ๗๙๔๐ (ไม่มี) ๖๑๘๖ (ผู้ใด) ๓๗๖๗ (ต่อสู้) ๖๑๙๙ (ผู้ราย) ๖๑๙๙ (ผู้ร้าย) ก็ยังเที่ยวไปมาตามถนนในเมือง ๔. ส่วน ๕๑๔๖ (บ้าน) ๒๒๔๐ (เจ้านาย) ดูเรียบร้อยทุกบ้านเหมือนหนึ่งว่า ๗๙๔๐ (ไม่มี) ๑๑๔๙๒ (เหตุการณ์) อะไร แลผู้ร้ายก็ ๗๙๓๒ (ไม่ได้) ๔๔๘๔ (ทำลาย) หรือเก็บเอาสิ่งของสักอย่างใด ส่วนตัว ๒๒๓๘ (เจ้านคร) ไปอยู่ที่วัดศรีมหายศ แต่ที่ ๑๒๘๐ (คุ้ม) ๙๔๙๐ (หลวง) ผู้ร้าย ๗๙๓๒ (ไม่ได้) ๑๑๘๑๙ (อันตราย) ยังคีอยู่ ๕. เวลาผู้ร้ายขึ้นอยู่บนที่ว่าการแลเที่ยวเดินตามถนนทำลาย ๕๑๔๖ (บ้าน) ๗๓๖ (ข้าหลวง) ๘๗๔๔ (โรง) ๖๐๖๘ (ไปรษณีย์) อยู่นั้น ราษฎรชาวเมืองพระสงฆ์ก็ ๓๕๑๗ (ตาม) ๒๐๙ (กัน) ๖๐๓๙ (ไป) ๓๑๖๕ (ดู) ดุจหนึ่งว่ามีการงานบ้านเมืองหรือการแห่นาคตามธรรมเนียม ผู้ร้ายก็ ๗๙๓๖๐(ไม่ทำ) ๑๑๘๑๙ (อันตราย) แต่คนเหล่านั้นดูเหมือนว่า ๑๘๕๔ (จะ) ๘๖๖๒ (รู้) ๑๙๑๙ (จัก) ๒๐๙ (กัน) ราษฎรจึงไม่ได้มี ๑๑๘๕ (ความ) ๕๕๗ (กลัว) ๔๒๖ (เกรง) ว่าผู้ร้ายจะทำร้าย ๖. ตั้งแต่วันที่เกิดเหตุมาจนเดี๋ยวนี้ ๒๒๓๘ (เจ้านคร) หรือ ๒๒๔๐ (เจ้านาย) ๕๑๔๖ (บ้าน) ๗๙๐๑ (เมือง) ๖๘๙๑ (แพร่) ยังไม่ได้ ๒๗๗๗ (ใช้) คนมา ๕๓๓๐ (บอก) นครลำปาง ๑๑๖๔๕ (ให้) ๔๑๙๐ (ทราบ) ๑๑๔๙๒ (เหตุการณ์) อย่างใดเลย ซ้ำสายโทรเลขเมืองต้าไปแพร่ก็ ๒๗๘๕ (ใช้ไม่ได้) นี้หากว่า ๓๓๒๑ (ได้ทราบ) จาก ๔๓๔๑ (โทรศัพท์) ที่

เมืองต้นแลคนไปมาทางนครลำปาง จึ่งได้เตรียมกำลังไว้ป้องกันนครอยู่เกี่ยวนี้ทุกเวลาไม่ได้ไว้วางใจ ส่วนตัว ๗๓๔ (ข้าพระพุทธเจ้า) และ ๗๓๕ (ข้าราชการ) ๖๓๙๔ (ฝ่าย) ๔๔๕๕ (ไทย) เวลากลางคืน ๖๐๑๙ (ไป) ๘๘๓๐ (รวม) ๒๐๙ (กัน) ๘๑๖๙ (อยู่ใน) ๑๒๘๐ (คุ้ม) ๙๔๙๐ (หลวง) คอยฟังเหตุการณ์ที่จะมีมา ซึ่ง ๗๙๒๙ (ไม่) ๔๑๙๐ (ทราบ) ว่าจะเป็นเวลาใด ๗. เวลานี้กำลังที่ขอไปเชียงใหม่ ๗๙๓๒ (ยังไม่มา) ๓๙๓๕ (ถึง) ๗๖๐๙ (มี) ๘๑๖๖ (อยู่) ๔๔๖๕ (เท่าใด) ก็แบ่งกันออกคอยตรวจ ๓๐๗๕ (ด่านทาง) ๖๘๙๑ (แพร่) แลตรวจท้องที่ ๕๐๒๗ (ในเมือง) อยู่ทุกคืน แต่ข้าพระพุทธเจ้ามีความน้อยใจยิ่งนัก ที่บ้านเมืองเป็นเหตุถึงเพียงนี้แล้ว ๗๙๐๑ (เมือง) ๖๙๙๑ (แพร่) ยัง ๑๗๘๘ (ทิ้ง) ๘๑๖๖ (อยู่) ๑๑๑๔๗ (เสีย) ได้แลตามเหตุที่ได้เป็นมาดังได้กราบทูลมาข้างต้นแล้วนั้น ข้าพระพุทธเจ้าเป็นที่ประหลาดใจสงสัยยิ่งนัก.

พระมนตรีพจนกิจ.

Prince Damrong, Bangkok

At this moment chief of Phrae sent letter to chief of Lacon by two Shan bearers belonging to Luang Chit Chamnong stating that the robbers have killed Phya Rat Ritanon and some of Siamese

officials in the town but that they did not touch any Chows or natives nor did they rob any property belonging to Chows. Their intention is to kill only Siamese and that they intend to attack Lakon in a few days. People in this town are much alarmed and prepared to leave the town 2 a.m. In most difficult position, please send up troops to suppress. Troops here are not sufficient to stand large party. The feeling afraid of robbers of people in this town are too much to stop. Large number of troops only to keep them down and restore peaceful feeling of people in this town.

Phra Montri

คำแปล

กราบทูล กรมหลวงดำรง ฯ กรุงเทพ ฯ

ขณะนี้เจ้าเมืองแพร่ได้ส่งจดหมายถึงเจ้าเมืองนครลำปางไปกับ ผู้ถือจดหมายชาวเงี้ยวสองคนซึ่งเป็นคนของหลวงจิตจำนง แจ้งไปว่าผู้ร้ายได้ฆ่าพระยาราชฤทธานนท์ และข้าราชการไทยอีก ๒-๓ คนที่ในเมือง แต่ผู้ร้ายมิได้แตะต้องเจ้าหรือราษฎรพื้นเมืองแต่อย่างใด ทั้งมิได้เข้าปล้นทรัพย์สมบัติใด ๆ ของเจ้าด้วย พวกนี้ต้องการจะฆ่าแต่คนไทยเท่านั้นและ

ยังตั้งใจจะเข้าตีเมืองนครลำปางใน ๒-๓ วันนี้ ราษฎรในเมืองนี้ตระหนกตกใจกันมากและเตรียมการจะทิ้งเมืองไปในเวลาเช้า ๒ นาฬิกา ในระยะที่ฉุกเฉินที่สุดนี้ขอได้โปรดส่งกองทหารมาทำการปราบปรามด้วย เพราะว่ากำลังทหารที่นี่ไม่เพียงพอที่จะต้านทานผู้ร้ายที่มีกำลังคนมาก ๆ ได้ ความรู้สึกหวาดกลัว ผู้ร้าย ของราษฎรใน เมืองนี้มีมาก เกินกว่าที่ จะระงับ ได้กำลังทหารจำนวนมาก ๆ เท่านั้นจึงจะช่วยให้ราษฎรสงบความหวาดกลัวลง ทั้งจะช่วยบำรุงขวัญของราษฎรให้กลับคืนเป็นปรกติสุขตามเดิม

พระมนตรี

ที่ ๔๖ **กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพ ฯ**

เวลา ๒ โมงเช้าวันนี้ เจ้าพนักงาน ออฟฟิศ โทรเลข ที่เมืองต้าโทรศัพท์มาว่า เมื่อวันที่ ๒๕ เดือนนี้ เวลาย่ำรุ่งแล้วมีผู้ร้ายประมาณ ๓๐๐ คนเศษ เป็นชาติเงี้ยวไทยเหนือและขมุปะปนกันยกเข้าตีเมืองแพร่โดยทางประตูไชย เข้าแย่งโรงพลตำรวจเก็บอาวุธไปยิงบ้านข้าหลวงและบ้านเจ้านาย แลเข้าแย่งชิงเงินบนที่ว่าการไปหมด เจ้านายข้าราชการไม่ทันรู้ตัวต่างคนต่างพากันแตกหนีออกจากเมืองทั้งสิ้น ไม่ทราบว่าไปทางใด แต่ผู้พิพากษาศาลยกกระบัตรศาลพาครอบครัวหนีมาถึงบ้านเมืองต้าเดี๋ยวนี้ แจ้งความมาอีกว่าบัดนี้พวกผู้ร้ายขึ้นอยู่บนที่ว่าการเมืองตั้งเป็นที่มั่นอยู่แข็งแรง แต่สายโทรเลขตั้งแต่ออฟฟิศโทรศัพท์เมืองต้าไปเมืองแพร่ใช้ไม่ได้ ด้วยผู้ร้ายตัด

สายเสียแล้วคงพูดถึงกันได้แต่ระหว่างเมืองต้ามานครลำปางเท่านั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้พร้อม ด้วยเจ้านคร และเจ้านายบ้านเมือง จัดกำลังยกออกไปทางเมืองแพร่แลป้องกันนครลำปางโดยกวดขันแล้ว ได้โทรศัพท์ ขอกำลังทหารเชียงใหม่แลลำพูนมาช่วยจะออกจากเชียงใหม่วันนี้ แล้วก็ได้จัดกำลังคอยตรวจทางสายโทรเลขนครลำปางต่อลำพูนอยู่ด้วยแล้ว ถ้าผู้ร้ายรายนี้จะหนีออกคงไปทางเมืองน่าน แต่เมืองน่านจะทันรู้ตัวหรือไม่ๆ ทราบ เกล้าฯ ด้วยเกรงว่า ผู้ร้ายคงจะตัด สายโทรเลขไป เมืองน่านแลทางไป อุตรดิตถ์เสียด้วยเหมือนกัน ขอได้โปรดสั่งทางพิษณุโลกถึงน่านดูด้วย ถ้าใช้ได้จะมีประโยชน์ทันท่วงทีที่มันจะหนีไปคงได้ติดตามรอยได้สะดวก.

พระมนตรีพจนกิจ.

กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

กงสุลอังกฤษเมืองแพร่รับอนุญาตโทรเลขอุปทูตกำลังจัดแจงสอบอยู่.

พระวาสุเทพ.

กราบทูล ในกรมหลวงดำรงฯ บางปะอิน

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับ โทรเลขเจ้าราชลำปางว่า พระยาราชบุตร

เวลานี้อยู่เมืองแพร่ และจะเป็นกอมปะนีของพวกผู้ร้ายกับเวลานี้พวกผู้ร้ายกำลังทำสนามเพลาะอยู่ที่ ๑ ยบรักก์ [๑] แขวงแพร่ทางมาลำปาง.

พระวาสุเทพ.

กราบทูล กรมหลวงดำรงฯ บางปะอิน

เกล้าฯ ได้รับโทรเลขเจ้าราชทาติกะวง [๒] ความว่า จ่านายสิบตามนายแขวงเมืองลองมาที่ลำปางว่าพวกนายร้อยตรีแสด แลพวกพลมาจากอุตรดิตถ์ พวกผู้ร้ายที่แพร่ได้ไล่พวกนายร้อยแลพลแตก แต่ร้อยตรีแสดกับพล ๙ คนหนีรอดมาหาจ่านายสิบที่เมืองลอง เกล้าฯ ได้สอบถามว่าร้อยตรีแสดในเวลานี้อยู่ไหนแลต่อสู้อย่างใดไปยังเจ้าราชแล้ว.

พระวาสุเทพ.

Copy of telegram from Phra Vasudheb deposited at Bangkok on the 30 July 1902 at noon.

Received at Bangpain the same day at 12,55 P.M.

Prince Damrong, Bangpain. Received telegram from Lampang dated 29 afternoon says, in Lampang are 112 gendarmes 35 soldiers and that 150 soldiers are on the way from Chiengmai with

---

๑. ๒. ต้นฉบับเป็นเช่นนี้

Phya Narison. 3 gendarmes from Muang Phrae have arrived at Lampang and reports that Lieutenant Daht, one Sergent Major, one Corporal, one Lance Corporal, one gendarme were shot by the robbers. 54 rifles and 3200 cartridges taken. It is supposed that Phya Ratchbut is in company with the robbers.

(*Sgd*) *Phra Vasudheb.*

คำแปล

โทรเลข พระวาสุเทพ

จากกรุงเทพฯ
ลงวันที่ ๓๐ กรกฎา
เวลาเที่ยง

รับที่บางปะอินวันเดียวกัน
เวลาเที่ยง ๕๕ นาที

กรมหลวงดำรง บางปะอิน ได้รับโทรเลขจากลำปางลงวันที่ ๒๙ เวลาบ่ายว่า ในเมืองลำปางมีตำรวจภูธร ๑๑๒ คน ทหาร ๓๕ คน แลยังมีทหารเดินทางมาจากเชียงใหม่พร้อมกับพระยานริศร ๑๕๐ คน ตำรวจภูธรเมืองแพร่ได้หนีไปที่ลำปาง ๓ คน รายงานว่าผู้ร้ายยิงนายร้อยโทดาด ๑ นายสิบเอก ๑ นายสิบโท ๑ นายสิบตรี ๑ พลตำรวจภูธร ๑ แล

ผู้ร้ายเอาปืนไปได้ ๕๔ บอก ปืศตัน ๓๒๐๐ นัด เชื่อกันว่าพระยาราชบุตรคง จะอยู่กับพวกผู้ร้าย.

(เซ็น) พระวาสุเทพ.

ทูล เสนาบดีมหาดไทย บางปะอิน

เกล้า ฯ ได้รับหนังสือ เกลี้ยกล่อม ของเจ้า แพร่ว่าอย่าให้ตกใจ พวกเงี้ยวไม่ทำอันตรายเจ้านายหรือราษฎรจะฆ่าแต่ข้าราชการที่ผู้ซึ่งตายที่แพร่ ล้วนแต่บุตรภรรยาแลข้าราชการไทยจริงตามหนังสือเจ้าแพร่ พวกเงี้ยวออกสินบนจับไทยคนละ ๒๐๐ นายเพื่องผู้พาภยาแพร่หนีไปอยู่เมืองต้าดูเหมือนตามจับตัวไปได้แล้ว พวกเงี้ยวเตรียมจะยกเข้าตีลำปางแลแยกซุ่มซ่อนกองทางแพร่คอยตีทัพเมืองพิษณุโลก ราษฎรแลเงี้ยวที่เชียงใหม่มีกิริยาผิดมาก ข้าราชการแลคนไทยที่เชียงใหม่รู้สึกว่าถ้าลำปางแตกพวกไทยที่เชียงใหม่คงตายหมดเป็นแน่ เพราะไม่มีอาวุธ ถึงมีอาวุธทันก็ยังไม่จ่ายให้ วันจะจ่ายอาวุธดูเหมือนไกลมาก แต่วันตายใกล้เต็มทีแล้ว แลไม่มีหัวหน้าคิดป้องกันด้วย ชาวต่างประเทศเชียงใหม่มีประมาณ ๒๐ คนยังคิดอุตส่าห์จะต่อสู้แลป้องกันชีวิตพวกของเขา ส่วนข้าราชการแลพวกไทยเชียงใหม่ ลำพูนจะรวม ได้คงไม่ต่ำกว่า ๑๕๐ ถ้ามีอาวุธ ครบมือแต่คิด เอาเจ้าหลวง เป็นโล่หรือโดย แยบคาย แล้วถึง จะเป็นอันตรายบ้าง ก็พอให้ ช้าวันไปจนกองทัพทั้งหลายขึ้นไปถึงเชียงใหม่ได้ การที่ข้าราชการไทยบางคนไม่มีอาวุธคอยท่า

วันตายเช่นนี้ เป็นน่าสังเวชยิ่งนักจะหาประโยชน์ต่อราชการสักนิดก็หาไม่ เวลานี้ถึงจะไปไหนก็คงตายแน่เพราะขัดด้วยหัวหน้าแลอาวุธ ถึงข้าพระพุทธเจ้าจะตายก็ขอให้อยู่ในระหว่างรับราชการของพระเดชพระคุณสักหน่อยดีกว่านอนให้เงี้ยวฆ่าเปล่า คือสายโทรเลขในระหว่างลำปางกับแพร่นั้นสมัยนี้เป็นการสำคัญมาก ถ้ายังไม่มีนายกองรักษา ข้าพระพุทธเจ้าขอพระบรมราชานุญาตเดินผ่าลงไปขอกำลังระแหงยกขึ้นไปรักษาสายโทรเลขในระหว่างระแหงกับลำปาง ถ้าตลอดรอดฝั่งก็จะได้ฉลองพระเดชพระคุณต่อไปจนสุดกำลัง.

หลวงพินิจ.

ที่ ๔๗ วันที่ ๒๔ เดือนสิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

พระยาพิชัย แพร่ โทรเลขที่ ๒๓ รับแล้ว ได้นำกราบทูลมีรับสั่งว่าที่ พระยาพิชัย จับพระยายอด ซึ่งเป็น ผู้จับตัวหลวงวิมลให้ ผู้ร้ายฆ่า ได้นั้นเป็นที่พอพระทัยยิ่งนัก แต่ ในข้อที่ว่าพระยาราชวงศ์ ให้ตีจับพระยาราชฤทธานนท์ให้ พวกเงี้ยวฆ่าได้คนหนึ่งนั้นไม่เข้า ใจ เพราะโทรเลขผิดเพี้ยนอยู่ ขอให้บอกไปใหม่ ส่วนเงินที่จะให้รางวัลคนจับให้ขอต่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์.

ที่ ๓ เรียน เจ้าคุณสุรสีห์ กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพฯ

เกล้าฯ ได้ให้ผู้ใหญ่แก้วทำรายงานซึ่งไปราชการปรายเงี้ยว ซึ่งทำจุลาจลที่เมืองแพร่ส่งมายังกระทรวงทางเรือเมล์ออกมาแต่วันที่ ๑๑ เดือนนี้แล้ว.

พระบริรักษ์.

ที่ ๕ ทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ข้าพระพุทธเจ้าออกจากอุตรดิตถ์วันที่ ๓ เดือนนี้ เวลา ๓ โมงเช้า ถึงบ้านไห้ช้าเวลาบ่าย ๕ โมง ๔๐ นาที พักนอน หลวงเทพภักดีนำหนานคำอ้ายคนเมืองแพร่ ซึ่งมาได้ภรรยาอยู่ที่ลับแลว่าหนานคำอ้ายคนไปซื้อหาเมี่ยงเมืองแพร่ไปแต่วันที่ ๑๗ กลับมาถึงวันที่ ๓๑ กรกฎาคม รู้ว่าเมืองแพร่สั่งนายแขวงประกาศตามราษฎรไม่ให้ไปทางไหนให้อยู่นอนประจำบ้าน แลให้หาลูกหาดินไว้รักษาเมืองด้วยเรียกเวลาใด เมื่อต่อไปได้ความอย่างไรจะกราบทูลครั้งหลัง.

พระบริรักษ์.

ที่ ๗ ทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

๑ วันที่ ๗ เดือนนี้ ได้ยก กำลังมาตาม ทางลัดทุ่ง ไหปูทน เวลาบ่าย ๑ โมงตรวจดูเห็นเป็นชัยภูมิดี คือมีเขาขนาบทั้งสองข้าง กลางเป็นเนินดิน

สูงมีห้วยรอบสามด้านทางที่ได้เดินมาทางเดียวจึงตั้งค่ายทำสนามเพลาะเชิงเนินดิน แล้วเสร็จในวันที่ ๗ เวลาสองยามเศษ ๒. เมื่อเวลาถึงไหปูทนได้แต่งให้หลวงเมืองคุมกำลัง ๑๐๐ คนไป สอดแนม แลตรวจทาง ทุ่งเขาใหญ่ห่างจากไหปูทนสามร้อยเส้น จากเขาใหญ่ ไปทางหลวงทางประมาณสามร้อยเส้น ก็หาพบปะพวกโจรแลสิ่งใดไม่มีแต่รอยคนนั่งพักสองข้างทางประมาณ ๒๐ คน และทางสายนี้เดินลำบากมากโดยเป็นช่องแคบ แลต้อง เดินใน ลำห้วยได้ แต่ จำเพาะ เลี้ยง ตัว ๓. วันที่ ๙ เดือนนี้ ได้รับจดหมายพระยาพิชัยสองฉบับ ๆ หนึ่งให้หลวงพินิต หลวงไชยเสมา เป็นนายกอง คุมกำลัง มาสมทบกอง ข้าพระ พุทธเจ้า ร้อยห้า สิบคน ฉบับหนึ่ง ส่งสำเนาจดหมายกงสุลอังกฤษเมืองน่านรวมคงได้ความว่า การที่เงี้ยวทำการปล้นเมืองแพร่คราวนี้ กงสุลอังกฤษเป็นธุระจะชี้แจงว่ากล่าวแก่หัวหน้าโจรให้เป็นการเรียบร้อย ไม่ให้ทำจลาจลต่อไป แต่ในระหว่างยังไม่เรียบร้อยให้ กองทัพไทยตั้ง อยู่ห่างจากกองโจร ซึ่งตั้งรักษาเขต เมืองแพร่ ทางวันหนึ่ง แลพระยาพิชัยบอกข่าวมาแล้วก่อนที่ได้รับตอบของกระทรวงได้จัดการให้ข้าพระพุทธเจ้าตั้งมั่นรักษาอยู่ที่ตำบลไหปูทน.

พระบริรักษ์.

ที่ ๘ ทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

วันที่ ๑๐ ได้รับจดหมายพระยาพิชัยว่า พวกเงี้ยวโจรที่เขาพลึงหนีไปหมดแล้ว ให้ข้าพระพุทธิเจ้ายกกำลังไปตั้งอยู่ที่ปากทางจะไปแพร่ ส่วนพระยาพิชัยจะตั้งอยู่ที่เขาพลึง ข้าพระพุทธิเจ้าได้ยกกำลังไปตามคำสั่งพระยาพิชัยในวันนี้.

พระบริรักษ์

ที่ ๙ ทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

๑. ได้ยกออกจากให้ภูทนวันที่ ๑๑ เวลาเช้า ๒ โมงเช้าเดินมาตามทางได้ถึงตำบลตาดงัวเถา ซึ่งพระยาพิชัยตั้งค่ายเวลาย่าย ๕ โมงเศษพระยาพิชัยให้เข้าตั้งอยู่ในค่ายปีกซ้าย ๒. ทางสายนี้ต้องเดินในลำห้วยแลขึ้นเขาหนึ่งลูก แลม้าที่ขี่ก็ขึ่ไม่ได้ต้องจูงหลายสิบแห่ง.

บริรักษ์.

ที่ ๑๑ ทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

โทรเลขที่ ๑๐ ทราบเกล้าพวกเงี้ยวที่ยกไปตีลำปางเงี้ยวแบ่งไปจากเมืองแพร่ประมาณ ๑๕๐ คน บัดนี้พวกเงี้ยวที่แตกจากลำปางแลเขาพลึง

หนีไปทางเมืองสองบ้านวังหอมมีอยู่ประมาณ ๗๐ คน พวกนั้นออกจากแขวงเมืองแพร่ ทราบว่าจะไปทางพเยาว์ ส่วนเงี้ยวที่อยู่ในเมืองแพร่ประมาณ ๕๐ คนเป็นแต่ชาวเมืองคนดีทั้งคนตัดผมเกล้าเป็นลาว.

บริรักษ์.

ที่ ๖ ทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

๑. ข้าพระพุทธิเจ้า ได้ยกไปถึงตำบลให้หาได้ไต่สวน แลพิเคราะห์เห็นว่าเป็นทางแยกทางเมืองแพร่ลงมาอุตรดิตถ์แลมาลับแลได้หลายทาง จึงทำจดหมายถึงพระยาพิชัยว่า ตัวข้าพระพุทธิเจ้าขอยกไปบ้านให้หาแลได้ให้นายร้อยเอกช่วง พระปูควันคุมกำลังไปฟังการที่พระยาพิชัยได้รับจดหมายพระยาพิชัยต่อว่าขอเอาพระปูควันนายร้อยเอกช่วงแลกำลังไว้ในกองพระยาพิชัย ส่วนตัวข้าพระพุทธิเจ้าเห็นชอบให้ไปตั้งที่ช่องแคบทางให้หาย ๒. ข้าพระพุทธิเจ้า จึงได้ย้าย กองตระเวน ออกตรวจ ตีทางลัดบ้านให้หาย จับได้ noi sarn กับ ngee วังแล noi sarn คนนี้เป็นคนเคยลงมาทำมาหากินทางเมือง พิชัย สวรรคโลก อุตรดิตถ์ คุ้นเคยกับพ่อค้าไทยจีนมาก สงสัยว่าจะเป็นพวกเงี้ยวให้มาสอดแนม จึงได้สอบถาม noi sarn noi wang คงได้ความว่าเมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พวกเงี้ยวประมาณ ๓๐๐ คนเข้าตีปล้นเมืองแพร่ได้ รุ่งขึ้นวันที่ ๒๖ ที่ ๒๗ พวกเงี้ยวกับ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๕๑ (แพร่) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๘๕๖๓ (ราชบุตร) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๘๕๗๗

(ราชวงศ์) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๕๑๙๒ (บุรี) ประชุมเลี้ยงโต๊ะกระทำสัตย์ ตกลงกันกับพวกเงี้ยวยก ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) เป็นที่หนึ่ง ๖๔๘๑ (พะ) ๒๔๘ (กา) ๗๘๓๑ (มอง) ๑๗๘๕ (เงี้ยว) เป็นที่สอง ๓. ครั้นวันที่ ๒๘ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) กับพวกเงี้ยวจึงคบคิดกันยกมาเขาพลึงกองหนึ่ง มีไพร่ร้อยเศษหัวหน้าสามชื่อสลาน่านหนึ่ง สลาโพไชยหนึ่ง สลาจงใค่หนึ่ง ยกไปบ่อแก้วกองหนึ่ง มีกำลังไพร่ร้อยเศษ มีหัวหน้าคนหนึ่งชื่อร้อยสังคำ ๔. วันที่ ๓๑ ยกไปตีนครลำปางอีกกองหนึ่งมีกำลังไพร่ร้อยห้าสิบคนหัวหน้า ๔ คนชื่อโป่คำสังหนึ่ง โป่คำซ้ายหนึ่ง พะกามองหนึ่ง คำไมหนึ่ง ทั้งสามกำหนดนัดกันว่าวันที่ ๓ สิงหาคม จะตีลงทางนครลำปางแลอุตรดิตถ์ถึงนครสวรรค์ประจบกัน การส่งเสบียงทั้งสามกอง ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) เกณฑ์ราษฎรเมืองแพร่จัดส่ง ๕. หนานวงษ์ บ้านสองกาษา จับพระยาไชยบูรณ์ให้ใช้พวกเงี้ยว ฆ่าเสีย ที่บ้านห้องแหวง แล้วพวกเงี้ยวสินบนน่านวงศ์สามร้อยบาท มาสองมาหลวงวิมนข้าหลวงผู้ช่วยแคว้น พระยาหลวงบ้านป่าแดง จับส่งให้พวกเงี้ยวฆ่ากันได้สินบนจากพวกเงี้ยวยี่สิบแถบ ข้าราชการนี้ทราบ ส่วนเยือน ภรรยา พระยา ไชยบูรณ์ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) จับไว้ในค่าน ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) ยังไม่ได้ส่งให้เงี้ยวทำอันตราย ๖. แลพวกเงี้ยวได้ฆ่าตำรวจภูธรตายในเมืองแพร่สามคนพลตำรวจตีน่าสงสัยว่าจะเป็นนายร้อยตรีตาดผู้บังคับกองอุตรดิตถ์กับตำรวจภูธรที่ไปช่วยปราบผู้ร้ายบ่อแก้ว กลับมาพบเงี้ยวจน

๓ คนได้ต่อสู้แลฆ่าเงี้ยวตาย แต่ยังไม่ทราบว่าในเมืองแพร่เกิดเหตุเข้าไปแจ้งความในเมืองแพร่ สามคนกับพลตำรวจ จนบัดนี้ยังไม่กลับแลไม่ทราบข่าว ครั้นสอบถามก็ไม่ทราบว่าตำรวจภูธรที่ไหนตามที่สืบได้ความเท่านี้ เมื่อต่อไปได้ความอย่างไรจะกราบทูลมา.

พระบริรักษ์.

ที่ ๓ กราบทูล เสนาบดีมหาดไทย บางปะอิน

วันที่ ๑ เดือนนี้ หลวง ๒๒๕๙ (จำนงค์) กรมการพิเศษ ๑๐๑๕๗ (สุโขทัย) ซึ่งไปซื้อไม้ แพร่ ๔๘๑๖ (หนี) พวก ๑๗๘๕ (เงี้ยว) มากับนายสิลานัก ๒๗๘ (การ) ถามคง ๓๓๑๕ (ได้) ๑๑๘๕ (ความ) ๙๗๓๖ (ว่า) หนึ่งคำหลวง ๒๒๕๙ (จำนงค์) ๙๗๓๖ (ว่า) ได้ไปพักได้ภรรยาอยู่บ้านใหม่ทุ่งกว่าเมืองแพร่ ครั้นวันที่ ๒๕ เดือนก่อน เวลา ๑ โมงเช้าเสียงปืนดังในเมืองแพร่ ได้ออกมาถามพวกเงี้ยว แลพวกลาวบอกว่า ๕๔๘๐ (ประดา) ๗๘๓๑ ( ) ๑๗๘๕ (เงี้ยว) หนึ่ง ๕๖๘๓ (ปี้) ๘๐๑๒ (อย่า) ๑๗๘๕ (เงี้ยว) หนึ่งชั่งหลวงสว่าง ๑๗๘๕ (เงี้ยว) หนึ่งหนาน ๑๐๙๒๕ (เสนา) นักโทษหนีคุกแพร่หนึ่ง ๑๒๘๐ (คุม) ๗๐๒๘ (พวก) ประมาณ ๓๐๐ คน ๗๔๕๕ ( ) ๕๘๕๖ ( ) บ้านพระยาไชยบูรณ์โรงตำรวจภูธรคลังเงิน ๑๑๕๐๙ (แหก) ๑๒๘๙

(คุก) ปล่อยนักโทษตัดสายโทรเลข แต่เงี้ยวแล ๗๐๒๘ (พวก) ๙๑๑ (ลาว) ๗๐๐๘ (พลอย) เก็บเข้าของด้วย ๗๙๐๑ (เมือง) ๖๘๙๑ (แพร่) ไม่ทำ ๘๕๔๓ (ร้าย) แต่ ๔๔๕๕ (ไทย) กับ ๒๐๐๒ (จีน) แลเงี้ยวได้ ๔๔๗๑ (ทำ) ๑๐๖๘ (เข้ามาอีก) ๑๐๖๓๔ (สาบาล) กินน้ำ ๑๐๖๓๔ (สาบาล) กับ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) ว่าถ้าได้ ๑๐๘๘ (คดี) ๔๔๕๕ (ไทย) ๗๐๒๘ (พวก) ๑๗๐๒๘ ( ) ๑๗๘๕ (เงี้ยว) จะออกน่า ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) จะ ๘๒๒๓ (ยก) เงินหลังแล้วเงี้ยว ๕๒๔๕ (แบ่ง) ๑๘๐๗ (เงิน) ๑๑๖๔๕ (ให้) ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) สี่หมื่นบาท แลกำลังจ้างขนอยู่ ถ้า ๑๙๔๐ (จับ) ๖๕๕๒ (พระยา) ไชย ๕๒๒๐ (บูรณ์) ๖๒๐ ( ) กับ ๖๕๕๒ (พระยา) เสนา ๗๕๑๘ (มาด) ๓๓๑๕ (ได้) ให้คนละสี่ร้อยบาท ถ้าจับไทยนอกนั้นได้ให้คนละสี่สิบบาท แล้วพวกลาวได้บอกให้หลวง ๒๒๕๙ (จำนงค์) นี้ไปถึงบ้านน้ำซ่ำในวันที่ ๒๘ เดือนก่อน รู้จากนายตัวแก่เงี้ยวว่า ๖๕๕๒ (พระยา) ไชย ๕๒๒๐ (บูรณ์) ๖๕๒๐ (พบ) กันกับคน ๔๔๕๕ (นาย) หนึ่งคนพวกเงี้ยว ๑๙๔๐ (จับ) ๑๖๔๖ (ฆ่า) เสียแต่วันนี้แล้วหลวง ๒๒๕๙ (จำนงค์) เลยมาถึงแขวงท่าปลาขึ้นน่าน พบกับนายสีลาแขวงให้เงิน ๒๐ บาท แล้วจ้างเรือมาส่งอุตรดิตถ์ ๒ คำนาย ๑๐๘๐๘ (สี) ๙๐๗๗ (ลา) ของ ๒๓๑๕ (ฉวาง) ความ ๙๗๓๖ (ว่า) นาย ๑๐๘๐๘ (สี) ๙๐๗๗ (ลา) คนอยู่กับ ๖๕๒๐ (พบ) กันครั้งนี้

เป็นนายอำเภอ ๕๐๔๔ (น้ำชาด) เมื่อ ๖๕๒๐ (พบ) กันไปเป็น ๘๙๒ (แขวง) แพร่ได้เอานาย ๑๐๘๐๘ (สิ) ๙๐๗๗ (ลา) ไปด้วย แลให้เป็น ๔๖๔๘ (นัก) ๒๗๘ (การ) ศาลอำเภอ ครั้นวันที่ ๒๕ กรกฎาคม เวลา ๑ โมงเช้าได้ยินเสียงปืนในเมือง ๖๘๙๑ (แพร่) สี่พันนัด จึ่งตื่นขึ้นไปพบนายวงษ์บอกว่า ๗๐๒๘ (พวก) ๑๗๘๕ (เงี้ยว) จะฆ่าพวก ๔๔๕๕ (ไทย) ให้ตายหมดให้นาย ๑๐๘๐๘ (สิ) ๙๐๗๗ (ลา) คนครอบครัวนั้นไปเสียนาย ๑๐๘๐๘ (สิ) ๙๐๗๗ (ลา) จึงได้เก็บของซุ่มไว้หนีไปแต่ตัว อาศัยอยู่บ้านนาย ๘๘๐๔ (ร้อย) ๒๑๖๕ (จอง) แสง แลเห็น ๗๐๒๘ (พวก) ๑๗๘๕ (เงี้ยว) ๑๖๔๖ ฆ่า นายอ่อนจ่านายสิบตำรวจภูธร ๓๕๒๒ (ตามห้อง) และได้ยินเสียงปืนไม่หยุด แลเวลานั้นนาย ๑๐๘๐๘ (สิ) ๖๐๗๗ (ลา) พักอยู่บ้านนาย ๘๘๐๔ (ร้อย) ๒๑๐๔ (แจกเงิน) ๒๑๖ (กำพงษ์ได้) นาย ๘๘๐๔ (ร้อย) ๒๑๖๕ (จอง) แสงนั้น นาย ๘๘๐๔ (ร้อย) ๒๑๖๔ (จอง) แสงได้ขอไปอยู่กับ ๗๐๒๘ (พวก) ๑๗๘๕ (เงี้ยว) ในเมืองจนเวลาเย็นแล้วจึงได้กลับมากับพวก ๑๗๘๕ (เงี้ยว) สี่คน แล ๑๗๘๕ (เงี้ยว) สี่คนได้ปืนตำรวจภูธรมา ๑ บอก คาย ๒ เล่ม แล้วเอาเงินแบ่งให้นาย ๘๘๐๔ (ร้อย) ๒๑๖๔ (จอง) แสงสามสิบบาท แลพูดว่าเงินที่ ๕๘๕๖ (ปล้น) ได้จากที่ว่า ๒๗๘ (การ) แล บ้าน ๖๕๕๒ (พระยา) ไชย ๕๒๒๐ (บูรณ์) นั้นขึ้นถังละพันบาทแบ่งให้ ๒๒๒๙ (เจ้า) ๖๘๙๑ (แพร่) สามถุง ๒๒๒๙ (เจ้า) ๕๒๙๒ ( )

พระเมืองสาย ๔๙๕๑ (น้อย) ส่วน ๒๒๒๙ (เจ้า) ราชวงศ์คนละ ๑ ถุง แลได้ ๔๔๗๑ (ทำ) ๑๐๖๐๒ (สัตย์) ๑๐๖๓๔ (สาบาน) กับ ๒๒๒๙ (เจ้า) แพร่แล ๒๒๒๙ (เจ้า) นายกินน้ำกันว่าถ้ากอง ๔๑๒๖ (ทัพ) ๔๔๕๕ (ไทย) ยกมา ๓๕๖๖ (ตี) เงี้ยวจะออกหน้า ๒๒๒๙ (เจ้า) แพร่ แล ๒๒๒๙ (เจ้า) นายจะยก ๓๖๙๐ (แต่ครั้ง) ทาง ๙๐๔๑ (หลัง) แลได้ยินนาย ๗๘๙๐๔ (ร้อย) ๒๑๖๔ (จอง) แสงพูดกับเก่าบ้านว่า ๑๗๘๕ (เงี้ยว) ได้ยิง ๔๔๕๕ (ไทย) ๓๕๓๒ (ตาย) แล้วคือ ๙๔๙๐ (หลวง) ๑๐๘๐๘ (ศรี) ที่นาย ๔๕๓๗ (ทำมะรง) หนึ่ง นายร้อยตรีตาดแลภรรยาบุตรหนึ่งหลวงประหลาดรองแขวงหนึ่ง น้อง ๖๕๒๐ (พระ) กัน ๑ นายเครื่อง ๑ แดงหุ่น ๑ แล ๔๙๕๗ (นอก) นั้นอีก ๙๑๑๘ (หลาย) คนแต่นาย ๑๐๘๐๘ (สี) ๙๐๗๗ (ลา) จะไม่ได้แล้วนาย ๑๐๘๐๘ (สี) ๙๐๗๗ (ลา) ก็หนีไปนอนกลางป่าสามคืน รุ่งขึ้นกลางวันจึงพบกับหลวง ๒๒๕๙ (จำนง) และชวนกันมาถึงแขวงท่าปลาขอให้ช่วยส่งมาพิชัย นายแขวงท่าปลาได้ให้เงินยี่สิบบาท แลจัดพาหนะมาส่งคงได้ความแต่เท่านี้ ๓. ข้าพระพุทธเจ้าจะได้ยกออกจากอุตรดิตถ์พร้อมกันในวันที่ ๓ เดือนนี้ เพราะคนเหลือมากต้องนอนค้างกลางทางแล เมื่อขึ้นไปได้ความอีกประการใดจะกราบทูลมา.

พระบริรักษ์.

ถึงเทศามณฑลต่าง ๆ วันที่ ๘ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

ด้วยเมื่อวันที่ ๒๕ เวลารุ่งเช้ากรกฎาคม มีผู้ร้ายเงี้ยวไปจากเมืองลองบ้างอยู่ในเมืองแพร่บ้าง รวมกันประมาณ ๓๐๐ คนเข้าปล้นเมืองแพร่ ข้าหลวงแลเจ้าเมืองไม่ทันรู้ตัว ผู้ร้ายได้เมืองแพร่ ฆ่าพระยาไชยบูรณ์ ข้าราชการตายหลายคนจับเจ้าแพร่ได้ แต่ยังไม่ทำอันตราย เมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม ผู้ร้ายพวกนี้ยกไปปล้นเมืองนครลำปาง ตำรวจภูธรตีผู้ร้ายแตกไป เวลานี้ผู้ร้ายตั้งดักทางคอยต่อสู้ที่เมืองแพร่ กองทัพเมืองพิชัย สวรรคโลก และเมืองตากได้ยกขึ้นไปแล้ว แลกองทหารกรุงเทพ ฯ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เป็นแม่ทัพยกขึ้นไปจวนจะถึงอยู่แล้ว ถ้ามีข่าวเล่าลือไปอย่างอื่นขออย่าได้เชื่อถือ.

(เซ็นพระนาม) ดำรง.

กราบเรียน เจ้าคุณสุรสีห์ มหาดไทย กรุงเทพ ฯ

มีเหตุร้ายเกิดขึ้นครั้งนี้มณฑลพิษณุโลกจัดการ แลกำลังได้เร็ว ควรชมว่ามณฑลหนึ่ง เกล้าออกวันนี้.

เสนาพิพิธ.

ที่ ๑๑๒ ถวายพระเจ้าน้องยาเธอ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

บางปะอิน

ตามโทรเลขที่ ๑ โปรดเกล้าว่า ถ้าจะต้องการกำลังคนไทยในเมืองตากสักห้าร้อยจะส่งไปช่วยราชการเมืองแพร่ก็วันจะยกได้ทางจากตากไปแพร่เดินกี่ทางเดินทางใดสะดวกนั้นได้รับแล้ว ได้สอบทางถามแลแนะนำไปยังพระยาสุจริตแล้วได้รับโทรเลขที่ ๔๒ ตอบว่า ได้ตรวจคนไทยฉกรรจ์ได้พอ ๕๐๐ คน กำหนดจะยกได้วันที่ ๕ สิงหาคม จะให้ไปเมืองแพร่หรือนครลำปาง แต่ทางไปแพร่เดินทางเมืองเถิน ๗ คืน เดินทางเมืองถองแขวงสวรรคโลก ๗ คืน ทางสะดวกเหมือนกัน ได้ความตามโทรเลขพระยาสุจริตดังนี้ แล ทางจะไป แพร่นั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้ ไต่สวนที่นครสวรรค์ก็ได้ความว่าทางเดินและระยะทางถูกตามที่พระยาสุจริตบอกมานี้ แลข้าพระพุทธเจ้า ได้มีโทรเลขตอบชี้แจงไป ยังพระยาสุจริตว่าจำนวนคนที่ให้เกณฑ์นั้น คือรวม ๑๐๐๐ คนให้เป็นนครลำปางกับพระยาสุจริต ๕๐๐ อีก ๕๐๐ ให้รวมไว้ที่เมืองตาก ถ้าจะต้องการเวลาใดให้เรียกได้ทันที แต่ส่วนที่จะไปเมืองแพร่นั้นให้งดไว้ก่อนที่จะได้รับคำสั่งต่อไป แต่ถึงอย่างไรก็ดีข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้าว่า จะรีบขึ้นไปให้ถึงเมืองตากก่อนวันที่ ๕ ส่วนพระยาสุจริตได้กำหนดนี้.

ไกรเพชร.

ที่ ๑๖ ทูล เสนาบดีมหาดไทย บางปะอิน

โทรเลขที่ ๓ ทราบเกล้าแล้ว ทางที่จะไปเมืองแพร่นอกจากทางไปเมืองลอง ซึ่งเป็นทางลัด คือ ๑. ทางไปทางหน้าต้นจันทร์ห้วยแม่ลากแลแยกไปตามลำฮ่องร่วมจากทางอุตรดิตถ์ไปแพร่เหนือเขาพลึง ๒. ทางไปบ้านน่าป่ากอง แยกตามห้วยแม่สุงไปออกแม่เผือก ๓. จากน่าป่ากองแยกไปน่าพูนรวมทาง (๒) ทางนี้ไปรวมทางหลวง จาก อุตรดิตถ์ไป แพร่เหนือเขาพลึง ๔. ทางแยกจากน่าพูนไปบ่อแก้วเลยไปแพร่.

วิชิตรภักดี.

เรียน เจ้าคุณสุรสีห์ อยู่หัวลำโพง กรุงเทพ ฯ

เกล้าสอบไล่ได้ ๘๓ ข้อแล้ว เวลานี้หยุดเพราะเกิดเหตุขึ้นที่แพร่ เกล้าขอกลับไปรักษาบ้านเมืองก่อน โปรดตอบ.

ศุขราช.

กราบทูล พระเดชพระคุณ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

โทรเลขที่ ๑๖ ทราบเกล้าแล้ว กองทัพพระยาพิชัยยกกำลัง ๕๐๐ คนเคยตั้งอยู่ป่างอ้อปลายเขตอุตรดิตถ์เขตแพร่ที่เขาพลึง แลพระ

บริรักษ์ได้ยกกำลังหนุนไปถึงอีก ๔๐๐ คนเศษ กองพระภักดีราช ๒๓๐ คน อ้ายพวกเงี้ยวเหล่าร้ายได้ยกกำลังกองโจรกองละ ๒๐ คน ๓๐ คนมายั่วเย้า กองพระยาพิชัยได้ยิงอ้ายเงี้ยวตาย ๒ คน แล้วพวกเงี้ยวก็แตกแพ้ไป แล้วพระยาพิชัยก็ยังคอยกองทหารอยู่ที่เก่า ครั้นจะบุกบั่นขึ้นไปเวลานี้ อาวุธก็ยังไม่เพียงพอ และตำรวจภูธรที่ออกไปสืบเหตุการณ์ ๑๑ คน ได้เลยออกไปตามค้นพบอ้ายพวกเงี้ยว ๓ คน เงี้ยวได้พุ่นมีบาดเจ็บ ๑ คน พลตำรวจยิงอ้ายเงี้ยวตาย ๓ คน แล้วพวกเงี้ยวประมาณ ๑๐๐ คนได้มาต่อสู้พวกตำรวจยิงคนหายเสบียงพวกตำรวจตาย ๑ คน แล้วพวกตำรวจก็แตกพ่ายไป บัดนี้กลับมาได้ ๕ คน พวกนั้นยังไม่ทราบเกล้าไปอยู่ไหน.

หลวงประสาท.

นายพลโท เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี แม่ทัพประกาศแก่คนทั้งหลายซึ่งอยู่ในเมืองให้ทราบทั่วกันว่า เมื่อ ณ เดือนกรกฎาคม ศก ๑๒๑ มีพวกเงี้ยวผู้ร้ายก่อการจลาจลขึ้นในหัวเมืองมณฑลพายัพ พวกผู้ร้ายเหล่านี้ได้ใช้อำนาจกดขี่พวกเงี้ยวแลพวกพลเมือง ให้จำเป็นยินยอม เป็นพรรคพวกแลช่วยเป็นกำลังของพวกผู้ร้ายมีอยู่โดยมาก บัดนี้กองทัพได้ปราบปรามพวกผู้ร้ายล้มตายแตกหนีไปสิ้น บ้านเมืองเรียบร้อยลงมากแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาแก่คนที่ได้ประพฤติผิดไปในการที่ได้ช่วย

เหลือเป็นกำลังของพวกผู้ร้าย เพราะถูกผู้ร้ายกดขี่ให้จำเป็นจำต้องยอมเป็นพวกพ้องโดยทรงทราบว่าคนพวกนี้ยังมีความหวาดหวั่นเกรงกลัวพระราชอาญาอยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เรามีประกาศนี้ให้ทราบทั่วกันว่า นอกจากผู้ที่เป็นหัวหน้าผู้ร้ายหรือข้าราชการที่เป็นใจด้วยผู้ร้ายนั้นแล้ว ถ้าหากว่าผู้หนึ่งผู้ใดที่ต้องช่วยผู้ร้ายหรือต้องเข้าเป็น พรรคพวกผู้ร้ายโดยความ จำเป็นนั้น ยอมลุแก่โทษส่งปืน แลกระสุนดินดำที่มีอยู่เสียแก่เจ้าพนักงานแล้ว แลยอมสัญญาว่าจะประพฤติการหาเลี้ยงชีพโดยสุจริตต่อไปฉะนี้แล้ว ก็จะทรงพระกรุณาโปรดยกโทษพระราชทานแก่ผู้นั้น ๆ ไม่เอาโทษอย่างหนึ่งอย่างใดต่อไป ให้ไปตั้งทำมาหากินตามภูมิลำเนาเดิมไม่ต้องมีความวิตกเดือดร้อนอย่างใดต่อไป

ประกาศมา ณ วันที่ เดือน รัตนโกสินทรศก ๑๒๑

(ไม่ได้มีไป เป็นร่างประกาศจะโทรเลขไปถึงสุรศักดิ์ แต่รับสั่งให้งด ให้เก็บไว้ในเรื่องเงี้ยวปล้นเมืองแพร่.)

ส.น.

กราบเรียน คุณพระไปรษณีย์ บางปะอิน

ด้วยเรือกองทหารถึงอ่างทองวันนี้ เวลาบ่าย ๓ โมง.

(เซ็น) *เฟน.*

กราบเรียน เจ้าคุณสุรสีห์ กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพ ฯ

คนเจ้าคุณไชยบูรณ์หนีลงมาแจ้งว่า เจ้าคุณไชยบูรณ์ถึงอนิจกรรมในระหว่างผู้ร้ายปล้นแล้ว ผู้ร้ายทั้ง ๕๐๐ คนยังอยู่เมืองแพร่ แต่ครอบครัวยังไม่ได้ความ แต่น่ากลัวจะเป็นอันตรายเสียมาก.

ขุนสุนทร.

โทรเลขจากเมืองแพร่ ถึงกระทรวงโยธา ลงวันที่ ๑๙ สิงห์

ที่ ๔ **กระทรวงโยธา กรุงเทพ ฯ**

ได้ทราบความจากข้าหลวงเมืองน่าน ว่ากองด่านเมือง Saeb (สา?) จับพวกเงี้ยวกองโจรที่หนีไปจากแพร่ได้เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนนี้ มีชาย ๑๙๕ มีหญิง ๕๘ ช้าง ๑๘ ม้า ๒๓ วัว ๑๘ ปืน ๓๕ บอก.

ขุนบริจิตร.

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ แพร่

ได้ทราบข่าวว่าเมืองน่านจับผู้ร้ายเงี้ยวที่หนีไปจากเมืองแพร่ได้ที่ด่านเมืองสามีจำนวนคนทั้งชายหญิงกว่าสองร้อยคน เข้าใจว่าเจ้าคุณจะได้ทราบแล้ว แลหวังใจว่าเจ้าคุณจะได้แต่งกำลังรีบขึ้นไปรับพวกผู้ร้ายมา

ชำระที่เมืองแพร่ เพราะผู้ร้ายมากอยู่และพวกพ้องของมันจะซุ่มซ่อนคอยแก้ไขกันที่ไหน จะไว้ใจแต่กำลังเมืองน่านทีเดียวไม่ได้ อนึ่งผู้หญิงพวกผู้ร้ายนั้นเข้าใจว่าเจ้าคุณคงจะได้สั่งให้ปล่อย อย่าควบคุมอย่างคนโทษ.

ที่ ๑๒๕ วันที่ ๑๔ เดือน ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ แพร่ ที่ตำบลบ่อแก้ว เจ้าคุณได้หมั่นให้ไปตรวจอยู่เสมอหรืออย่างไร แลเวลาไปตรวจได้พบผู้ร้ายแลบ้านเรือนของผู้ร้ายมาตั้งอาศัยอยู่อีกบ้างหรือไม่.

ที่ ๑๔๘ วันที่ ๒๐ เดือน ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ แพร่ โทรเลขที่ ๑๗๒ รับแล้ว ในส่วนเรื่องเงี้ยวที่ไลมาขอหนังสือเพื่อให้ไปเกี่ยวข้าวที่บ่อแก้ว โดยอ้างว่าเป็นคนในบังคับ เจ้าคุณไต่สวนได้ความไม่สมจึงไม่ให้หนังสือนั้นดีแล้ว แต่ที่เจ้าคุณสั่งไปให้ลำปางมาไต่สวนนั้นฉันเข้าใจว่าเจ้าคุณจะสั่งไปก่อนได้รับโทรเลขที่ ๑๒๔ ซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้แบ่งเขตการบังคับบัญชาตำบลบ่อแก้วนี้จึงอยู่ในหน้าที่ของเจ้าคุณ ไม่เกี่ยวแก่ลำปาง ตามคำเงี้ยวที่ว่ามีข้าวอยู่ที่บ่อแก้วถึงหากจะมีจริงเราต้องถือว่าเป็นของพวกผู้ร้าย ไม่จำเป็นจะต้องไต่สวนเพราะในตำบลนั้นมีแต่พวกผู้ร้ายอาศัย ไม่ใช่เป็นทำเลสำหรับคนดีจะไปตั้ง

ทำมาหากินจึ่งได้ออกประกาศห้ามไม่ให้ผู้หนึ่งผู้ใดไป ตั้งบ้านเรือนอีกต่อไป ซึ่งเงียวคนนี้ยากถ้าทางมาฉันให้นึกสงสัยว่าจะไม่ใช่แต่เฉพาะเรื่องข้าว คงจะเป็นเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องอยู่ที่บ่อแก้ว ว่าอย่างไม่มีอะไร ก็คงจะเป็นเรื่อง ที่คิดจะตั้งรังขึ้นอีก จึงเอาเรื่องข้าวมาเป็นต้นเหตุไม่น่าจะไว้ใจ ขอให้เจ้าคุณแต่งคนหมั่นไปตรวจให้เสมอ อย่าให้ตั้งบ้านเรือนแลมั่วสุมกันอีกต่อไปได้.

ที่ ๑๖๑ วันที่ ๒๓ เดือน เดือน ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ แพร่ โทรเลขที่ ๑๘๗ อีกฉบับหนึ่ง เรื่องจัดการในบ่อแก้วนั้นรับแล้ว การที่เจ้าคุณได้จัดแลสั่งไปนั้นชอบแล้ว

กิมเซ่งหลีนคร ลำปาง
วันที่ ๑๒ เดือน กันยายน ศก ๑๒๑

น้อมคำนับเรียนมายัง ใต้เท้าได้ทราบ

ด้วยการบ้านเมืองนั้นเห็นจะไม่เงียบง่าย ถ้าแม้ใต้เท้าจะขึ้นมาข้าพเจ้าเห็นว่าขึ้น ในเดือนมกรา หรือกุมภาพันธุ์ ตาม ที่ข้าพเจ้า ได้ทราบต่อพวกสำคัญนั้น ว่ามีพวกผู้ร้ายที่เมืองพะเยา ๕๐๐ กว่าคน ที่ดินกลาง ๖๐๐ กว่า แลพวกพลเมืองก็ยังคนอาการเต็มที่อยู่แล้ว และพวกผู้ร้ายเขาก็รู้ว่าทหารที่ขึ้นมานั้นไม่พอ เพราะเป็นลูกบ้านมากทหารจริงแท้ไม่ใคร่มีมาก เวลานี้เขาเงียบอยู่เพราะไร่นา เดือนยี่เหนือกับเดือน ๕ เหนือนี้ คงจะเกิดขึ้นเป็นแน่ เพราะกวันนี้จับได้แต่พวกดี แต่พวกผู้ร้ายจับไม่ได้มาก ถ้า

แม้นจะขึ้นมาตรวจเป็นครั้งเป็นคราวใน ๔ เดือน ๕ เดือนนี้ ให้นายกิขึ้นมาก็ได้ ส่วนใต้เท้าเห็นจะไม่ควร แต่ส่วนนายกิข้าพเจ้ารับรองได้แข็งแรง เพราะการที่ข้าพเจ้าทำมาเป็นสอดแนมใต้เท้าก็ทราบแล้ว พวกแข็งแรงในมณฑลนี้มีอยู่กับข้าพเจ้า ถึงอย่างไรก็ดี ถ้าแม้นใต้เท้าจะขึ้นมานั้นขอขึ้นมาภายหลังเดือนยี่เหนือหรือเดือน ๕ ก่อนนี้เห็นจะไม่สู้ดี เพราะพวกผู้ร้ายที่ตีเมืองแพร่นั้นไปกินกลางไปเข้ากับเจ้าน้อยกู่ แลเจ้านางแว่นทิพย์แล้ว เหตุฉะนั้นเห็นจะไม่แล้วได้ ทุกวันนี้ผู้ร้ายตืออยู่ที่เมืองปายแม่ฮ่องสอนได้ทราบว่าเต็มที่ แต่พวกที่เขาไปอยู่กินกลางนั้นบางพวกออกตีเมืองพร้าวบางพวกตีริมเชียงราย พวกนายร้อยไม้ของเราที่เมืองเมาะก็ติดไปบ้างแล้วภายหลังจะมีหนังสือเรียนมามาก.

คำนับมาทราบ.

(เซ็น) ม่องโพพิน.

กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพ ฯ ได้รับรายงานแขวงนครแพร่ว่าวันที่ ๘ เดือนนี้ เวลากลางคืนมีผู้ร้ายฆ่าอำแดงเขียวบ้านเหล่าแขวงแพร่ตาย ได้แต่งให้พระสุริไปไต่สวนจับตัวอ้ายคำอ้ายอ้นสองคนได้ ให้การรับเป็นสัตย์ได้โทรเลขไปมณฑลพายัพแล้วความต้องกัน.

(เซ็น) หลวงอุตรดิตถ์.

วันที่ เดือน พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๑

ข้าพระพุทธิเจ้านายนวม เดิมได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ เป็นนายกองส่วนหลวงศรีระลำโพง พระยาอนุชิตชาญไชย อุ่นลุงข้าพระพุทธิเจ้าเป็นแม่กอง ครั้นพระยาอนุชิตอุ่นถึงแก่กรรมแล้ว ข้าพระพุทธิเจ้าจึงได้ขึ้นไปตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองตากตั้งแต่ปี ร.ศ. ๑๐๘ ราษฎรประชุมขอตั้งข้าพระพุทธิเจ้า เป็นผู้ใหญ่บ้าน อยู่ในท้องที่ขุนรองสุภา อำเภอในเมืองตาก ขอพระราชทานกราบทูลถวายรายงานการสอดแนมตั้งแต่ชั้นเดิมมาด้วยเรื่องราษฎรเขตแขวงเมืองตากเดือดร้อน กับเรื่องการไปทัพ ปราบปรามเงี้ยวกองโจรและทราบการแผ่นดินต่างๆ ทูลเกล้าฯ ถวายพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยทรงทราบฝ่าละอองพระบาท ฯ

ข้อ ๑ แต่ชั้นเดิมมานั้น ราษฎรเขตเมืองตากเดือดร้อนด้วยกรมการเจ้าหมู่กดขี่เกณฑ์แล้วอุบายหาประโยชน์ในครั้งก่อนนั้น ถ้าข้า-หลวงขึ้นล่องไปราชการควรเกณฑ์ส่งใน ๑๐ คน ๒๐ คน กรมการเจ้าหมู่อุบายเกณฑ์แทบทุกหมวดทุกกอง ครั้นตัวเลขมาตามเกณฑ์กรมการว่าได้ออกเงินจ้าง แทนตัวไปแล้ว ๆ เรียกเงิน กับ ตัวเลข กดขี่เช่นนี้ คนหนึ่ง ปีละหลายครั้ง จนถึงมีตราโปรดเกล้า ฯ ไม่ให้เกณฑ์ตั้งแต่ ร.ศ. ๑๑๐ กรมการขึ้นเกณฑ์อุบายหาประโยชน์ต่อมาถึงปี ร.ศ. ๑๑๕ เมื่อพระยาดัศกรปลาสขึ้นไปเมืองตาก ข้าพระพุทธิเจ้าได้ไปแจ้งความว่าราษฎรเดือดร้อน

พากันหนีไปอยู่นอกพระราชอาณาเขตมาก ที่มีอยู่ก็ยังเดือดร้อนจะขอสมัครถึงบุญเป็นเลขขึ้นมณฑลพอได้พ้นอำนาจเดิมกดขี่ พระยาดัศกรทราบจึงได้มีตรามาให้ข้าพระพุทธเจ้าฉบับหนึ่ง ข้อความแจ้งอยู่ในตราที่ได้ทูลเกล้า ฯ ถวายไว้แล้ว ต่อมาเมื่อมีตราโปรดเกล้า ฯ เรียกพระยาดัศกรปลาสกลับกรุงเทพ ฯ แล้วกรมการเจ้าหมู่ก็ยังขึ้นเกณฑ์อุบายกดขี่ลงเอาเงินตัวเลขอีก ข้าพระพุทธเจ้ามีความกตัญญูต่อแผ่นดินคิดถึงพระบารมีได้ปกเกล้า ฯ เห็นว่าราษฎรเดือดร้อนเช่นนั้นเพราะเมืองตากเป็นเมืองหน้าด่านใกล้เขตแดนติดต่อกับต่างประเทศก็จะพากันแตกตื่นอพยพไปอีก เพราะข้างฝ่ายโน้นคอยเกลี้ยกล่อม ถ้าเห็นคนไทยข้ามแม่น้ำเม้ยเคยรับรองเอาไปไว้มาก เมื่อพระยาราชพงษานุรักษ์ขึ้นเปลี่ยนเป็นเทศาใหม่ปี ร.ศ. ๑๑๕ ราษฎรได้พากันมามีคนประมาณ ๒๕๐ เศษ ร้องขอให้ข้าพระพุทธเจ้านำไปร้องกล่าวโทษเจ้าหมู่นายที่กดขี่เอาเงินตัวเลขไปเทศาได้รับคำร้องแล้วได้เรียกตัวเจ้าหมู่มาถามรับเป็นสัตย์ แล้วเทศาได้บังคับให้เจ้าหมู่คืนเงินให้กับเลขราษฎรเช็ดหลาบยอบซ้ำมามากเช่นนี้ ต่างประเทศและประเทศราชจึงมาเกลี้ยกล่อมได้โดยง่าย หนังสือที่คนไทยไปเข้าเกลี้ยกล่อมอยู่กับในประเทศราชนั้น ใช่แต่ใบเดียวที่ข้าพระพุทธเจ้าทูลเกล้าฯ ถวายนั้นหามิได้แขวงกำแพงเพชร และเมืองตาก มีอยู่หลาย ตำบล แบบเดียวเช่นที่ มาในท้ายเรื่องราวนั้นแล้ว

ข้อ ๒ ครั้นต่อมาถึงปี ร.ศ. ๑๒๑ นี้ พระยาสุจริตรักษา ผู้

แทนแม่ทัพใหญ่มณฑลทิศพายัพเกณฑ์ข้าพระพุทธิเจ้าไปทัพรายปรายปราม อ้ายเงี้ยวกองโจรปล้นเมืองแพร่กับเมืองนครลำปางนั้น แล้วขุนรองสุภา นายอำเภอเป็นผู้จำหน่าย เกณฑ์คนที่มีดาบกับพร้าโต้เป็นกองหน้า ให้ข้าพระพุทธิเจ้าควบคุม ครั้นพระยาสุจริตรักษาไปที่ว่าการอำเภอ แล้วขุนรองสุภานายอำเภอได้เรียนชี้แจงว่าเลข ๘๒ คนนี้มอบให้ข้าพระพุทธิเจ้ากำกับเป็นกองหน้า แล้วพระยาสุริตได้ตรวจดูเลข ๘๒ คนกองข้าพระพุทธิเจ้าแล้ว พระยาสุจริตได้ร้องประกาศว่า ถ้าคนใดมีอาวุธดาบแล้วจะมีปืนต่อภายหลังไม่ได้เป็นอันขาด ข้าพระพุทธิเจ้าจึงได้เรียนชี้แจงต่อพระยาสุจริตว่าเดิมราษฎรมีอาวุธแต่ดาบกับพร้าโต้ ถ้าภายหลังราษฎรขนขวายหาได้ปืนมีมาใหม่ก็ควรจะแทงบัญชีให้เป็นอาวุธปืน เพราะเป็นกองหน้า แล้วข้าพระพุทธิเจ้าไปยืมปืนพระวิชิตรักษาปลัดกับปืนลูกค้ากับปืนของข้าพระพุทธิเจ้าที่มีอยู่บ้างก็ได้ไปแจกจ่ายราษฎรกองหน้า พล ๘๒ คน มีปืน ๑๓ บอก ราษฎรเมืองตากครั้นทราบว่าข้าพระพุทธิเจ้าถูกเกณฑ์ ไปทัพเป็นผู้กำกับพลกองหน้า ก็พากันมาร้องของสมัครเข้ามาอยู่ในกองข้าพระพุทธิเจ้าอีก ๑๐๐ คน ท่านพระยาสุจริตห้ามราษฎรว่าตกอยู่กองใด ๆ ก็เหมือนกัน แล้วพระยาสุจริตรักษาได้หาตัวข้าพระพุทธิเจ้า แล้วว่าเป็นการขอบใจนายนวมมากด้วยราษฎรมีความนับถือ ขอให้นายนวมไปชี้แจงกับราษฎรทุกหมวด ทุกกอง ให้เตรียมกระสุนดำ แกบใหม่ไว้ สำหรับปืนทุกหมวดทุกกอง ข้าพระพุทธิเจ้าได้ไปชี้แจงตามคำสั่ง ราษฎรพากันร้องว่า

เป็นคนขัดสนจนทรัพย์แต่จะซื้อรับประทานก็ไม่ใคร่มี ข้าพระพุทธิเจ้าได้ไปเรียนท่านพระยาสุจริตตามคำราษฎรร้อง พระยาสุจริตจึ่งถามข้าพระพุทธิเจ้าว่าทำฉันใดจะได้กระสุนดินให้มีสำหรับครบปืนของราษฎรได้ ข้าพระพุทธิเจ้าจึ่งได้ไปขอเข้าที่ประชุมพร้อมด้วยกรมการเมืองตาก แล้วข้าพระพุทธิเจ้าได้ชี้แจงต่อกรมการเมืองตากว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงประทานเบี้ยหวัดเงินเดือนพากันมีความสุขมาช้านาน บัดนี้จะยกกองทัพขึ้นไปเมืองนครลำปางโดยเร็ว แล้วลูกกระสุนดินแกบ ยังไม่มีสำหรับปืนของราษฎร ของหลวงจะมาจำหน่ายแจกก็ยังไม่มีมาทัน เพราะจะรีบยกไปเร็ว แล้วขอให้ท่านทั้งหลายช่วยกันฉลองพระเดชพระคุณชักเอาเงินเดือนตามคนละเล็กน้อย ซื้อกระสุนดินแกบ แจกจ่ายพลใน กองทัพให้ทันทางราชการ ถึงตัวข้าพเจ้าไม่ได้มีเบี้ยหวัดเงินเดือนก็จะขอช่วยออกทรัพย์ฉลองพระเดชพระคุณตามสติกำลัง แล้วหลวงสนิทภักดีกับขุนรองสุภาทัดทานว่าให้งดไว้ก่อน อีกห้าหกวันลูกดินของหลวงก็คงจะมีขึ้นมา

ข้อ ๓. ข้าพระพุทธิเจ้าจึ่งได้ตอบกรมการว่า กองทัพจะรีบ ยกไปในพรุ่งนี้มะรืนนี้แล้ว ถ้าท่านทั้งหลายไม่ลงความเห็นด้วยก็ตาม แต่ส่วนตัวของข้าพเจ้า จะขอ ออกทรัพย์ของตนเองซื้อลูกกระสุนดินดำแกบแจกจ่ายพลในกองทัพให้ทันพอเป็นกำลังราชการ แล้วข้าพระพุทธิเจ้าจึ่งได้ไปจัดซื้อตามจีนลูกค้า แล้วจีนสามหวย จีนซา จีนตังเถา จีนกิมฮ้อ พวกลูกค้าก็พากันออกช่วยเพิ่มเติม ฉลองพระเดชพระคุณ ก็ได้เป็นกำลัง มากขึ้น

แล้วข้าพระพุทธิเจ้า ได้นำไปให้ ท่านพระยาสุจริตรักยาตรวจดูแล้ว ๆ ได้มีคำสั่งให้ข้าพระพุทธิเจ้าไปแจกตามพลในกองทัพได้ถึง ๑๗ กอง แล้วท่านพระยาสุจริตว่าเป็นการขอบใจนายนวมมาก ให้นายนวมยกเป็นกองหน้า ครั้นเตรียมกองทัพเสร็จแล้ว พระยาสุจริตได้ประกาศให้อาญาสิทธิ์อยู่กับหลวงนิกรเป็นกองหนุน ท่านพระยาสุจริตรักยาผู้แทนแม่ทัพใหญ่มณฑลทิศพายัพอยู่กลาง นายคำเป็นกองหลัง เดินกองทัพไปได้ ๕ คืนถึงเมืองเถิน กองหลวงพรหมหลวงอินทร์ ๒ นายเป็นทัพหน้าตั้งมั่นอยู่วัดหัวเวียงเหนือเมือง หลวงสนิทภักดีตั้งมั่นอยู่ในวัดห้อมแห้ดท้ายเมือง

ข้อ ๔ แต่พลกองหน้าที่ข้าพระพุทธิเจ้ากำกับไปนั้น ถ้าผู้ใดไม่มีปืนมีแต่ดาบกับพร้าโต้นั้น ข้าพระพุทธิเจ้าก็ให้เตรียมหลาวไว้มีสำหรับตัวทุกคน ครั้นเดินกองทัพไปถึงเมืองเถิน พระยาสุจริตรักยาก็ตั้งมั่นอยู่ในกำแพงวัดท่านา ข้าพระพุทธิเจ้าตั้งกองอยู่เหนือวัด กองนายคำรั้งหลังอยู่ใต้วัด แล้วท่านพระยาสุจริตได้ออกประกาศไม่ให้คนในกองทัพถืออาวุธในละแวกบ้าน ครั้นมาภายหลังเวลาบ่าย ๖ โมงเศษ จวนจะพลบค่ำมีอ้ายเงี้ยว เอาผ้าคลุมศีร์ษะ มีผ้าประเจียดผูกเอวสะพายดาบเข้ามาในนาที่ข้าพระพุทธิเจ้าแต่ชั้นเดิมนั้นท่านพระยาสุจริตมีคำสั่งว่า ถ้าข้าศึกและราษฎรคนใด ๆ ถ้าปล่อยให้ถืออาวุธเข้ามาในหน้าที่ของผู้ใดก็จะเอาโทษตามอาญาศึก อ้ายเงี้ยวมีอาวุธเดินเข้ามาดังนั้นห้ามปรามอ้ายเงี้ยวหาฟังไม่ ข้าพระพุทธิเจ้าได้ร้องให้พลกองข้าพระพุทธิเจ้าจับ อ้ายเงี้ยวสบัดดิ้นโดยแรงหลุด

ได้ ข้าพระพุทธิเจ้าโดดจับอ้ายเงี้ยวไว้ได้ ภายหลังพลตำรวจภูธรในกองท่าน พระยา สุจริตรักษา จึ่งได้ มาช่วย จับ เอาตัวอ้ายเงี้ยวไป ล่ามโซ่ใส่ประแจมือไว้แล้ว ท่านพระยาสุจริตรักษาสั่งให้เอาตัวอ้ายเงี้ยวไปจำไว้ในตะรางเมืองเถินจนบัดนี้

ข้อ ๕ อีกรายหนึ่ง คนลาวตำบลบ้านแม่พริกแขวงเมืองเถิน ชื่อปู่อ้ายเป็นหัวหน้าผู้ร้าย เมื่อเกิดวุ่นวายที่เมืองนครลำปางนั้น พวกอ้ายผู้ร้ายรายนี้ซ้ำเติมปล้นลูกค้าฆ่าลูกจ้างตายคนหนึ่ง ป่วยคนหนึ่ง อ้ายผู้ร้ายชื่อปู่อ้ายตัวโจรหนีไปอยู่กับเรือฝรั่ง แล้วพระยาสุจริตรักษา ให้ข้าพระพุทธิเจ้าคุมพลไปจับได้ตัวมาถามรับเป็นสัตย์ แต่การที่ข้าพระพุทธิเจ้าได้สอดแนมดูความคิดของราษฎรไทยลาวตามเขตเมืองตากและ เมืองเถินก็ได้ทราบเกล้า ฯ มากแต่คนลาวนั้นเป็นไปทุกเมือง กองเกลี้ยกล่อมนั้นข้าพระพุทธิเจ้าได้ทราบเกล้า ฯ ว่ามีที่ป่าไม้ ดงปู่แขวงเมืองเถินนั้น แห่งหนึ่งเมื่อพระยา อนุชิตชาญไชย ขึ้นไป เปลี่ยน พระยาสุจริตรักษาแล้ว พา กันยกกองทัพขึ้นไปเมืองนครลำปาง ข้าพระพุทธิเจ้าได้ไปเที่ยวสอดแนมตามคนลาวผู้ใหญ่ที่เป็นคนในธรรมะที่ไม่ได้เกี่ยวในราชการ ได้แจ้งความกับข้าพระพุทธิเจ้าว่าในป่าไม้นั้นเป็นช่องโอกาสของคนต่างประเทศแลพวกเงี้ยวสำหรับที่ประชุมกันรวมคน ข้าพระพุทธิเจ้าขึ้นไปอยู่เมืองนครลำปางได้ประมาณ ๒๐ วัน ท่านพระยาสุจริตรักษาให้ข้าพระพุทธิเจ้ากับนายคำ ๒ นายควยคุมสัตว์พาหนะลงมาส่งเมืองตาก ข้าพระพุทธิเจ้าได้รับใบ

อนุญาตจากกรมเมืองตากแล้ว จึงได้ล่องลงมาทูลเกล้าฯ ถวายรายงานการสอดแนมให้ทรงทราบใต้ฝ่าละอองพระบาท

ข้อ ๖ แต่การสอดแนมในการโจรผู้ร้ายที่เป็นประโยชน์ต่อแผ่นดินนั้นใช่แต่ครั้งนี้หามิได้ ข้าพระพุทธิเจ้าได้สืบการฉลองพระเดชพระคุณการโจรผู้ร้ายได้ยื่นรายงานที่สืบมีหลายหัวเมืองได้ให้นายไชยขรรค์กับพระชาตสุเรนธรขอคัดรายงานการสอดแนมของข้าพระพุทธิเจ้าเมื่อปี ร.ศ.๑๑๕ เมื่อข้าราชการ ๒ นายขึ้นไปสืบราชการครั้งนั้นที่เมืองตากก็ได้ทราบ กับอันหนึ่งข้าพระพุทธิเจ้าคอยเอาใจใส่ราษฎรอยู่เสมอ ถ้าทราบเกล้าฯ ว่ามีผู้กดขี่ก็คอยนำความไปร้องต่อเทศาภิบาล เพราะได้ทราบเกล้าฯ ชัดว่าต่างประเทศและประเทศราชคอยเอื้อมมือคอยถ้าหาช่องอยู่เป็นนิจ ข้าพระพุทธิเจ้าได้ฉลองพระเดชพระคุณมาช้านานประมาณกว่า ๑๐ ปี ราษฎรเขตเมืองตากทราบมาก เพราะข้าพระพุทธิเจ้ามีความกตัญญูต่อพระพุทธศาสนา กับคิดถึงพระบารมีพระเจ้าอยู่หัวเพราะวงศ์ตระกูลของข้าพระพุทธิเจ้าได้เป็นข้าแผ่นดินมาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยาเก่า มีเป็นต้นมาครั้งเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ พระยาจินดาราชชรังสรรค์ ปู่ตาคือพระยาสวรรคโลก ได้รับราชการมีเนื่องมาจนบัดนี้ ข้าพระพุทธิเจ้าได้ทราบเกล้าฯ ว่าเสี้ยนหนามแผ่นดินเกิดมีชุกชุมมากขึ้น ข้าพระพุทธิเจ้าขอรับอาสาเกลี้ยกล่อมทหารถวายเป็นผู้ช่วยอุดหนุนในการป้องกันด้านเมืองตาก เพราะใกล้ชิด ติดต่อกับประเทศราชและต่างประเทศ กับอันหนึ่งเมื่อราษฎรเมืองตาก เมื่อพากัน

ถูกเกณฑ์ไปทัพครั้งนี้ อยู่ภายหลังอ้ายผู้ร้ายไล่ฝูงกระบือของราษฎรไปหลายรายตำบล เพราะผู้ร้ายนั้นยังซุ่มซ่อนอยู่ตามป่ามาก กับอันหนึ่งในเวลาเกณฑ์ไปทัพครั้งนี้ราษฎรพากันหนีเกณฑ์เข้าป่าไปมาก ข้าพระพุทธิเจ้าเกรงว่านานไปจะพากันเข้ามั่วสุมกับอ้ายเงี้ยว ชื่อคนเดียวสามชื่อ ๆ อ้ายคำหนูม อ้ายทิ อ้ายต๊อต อ้ายเงี้ยวคนนี้เป็นบุตรเขยกำนันกอนคนตำบลบ้านลานห้วยเดื่อแขวงเมืองตาก บ้านลานห้วยเดื่อนี่เป็นบ้านโจร อ้ายคำหนูมเงี้ยวคนนี้ตามบรรดาผู้ร้ายในเขตเมืองตาก เมืองกำแพง เมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลก เมืองเถิน ย่อมเกรงกลัวรักใคร่นับถือเป็นพรรคพวกอันเดียวมีกำลังมากกว่าผู้ร้ายทุกตำบล เมื่อปี ร.ศ. ๑๒๑ น้อยสาลกับลูกจ้าง ๓ คน หาบสินค้ามีกล่องผ้าสักหลาด ลูกจ้าง หาบพักอยู่ หน้าบ้านลานห้วยเดื่อแล้ว ก็พากันเดินทางไปถึงตำบลหนองตมแขวงเมืองสุโขทัย กำนันกอนใช้ ให้บุตรกับบุตรเขยและลูกบ้านตามไปปล้น ภายหลังกรมการเมืองสุโขทัยมีสุนะรายให้เมืองตากไต่สวนคนตำบลบ้านลานห้วยเดื่อ อำเภอเชียงเงินไต่สวนไม่ได้ความ ข้าพระพุทธิเจ้าได้วางคนสอดแนมสืบได้ความชัด กับมีคนนำกล่องของกลาง ๕ ใบที่อ้ายผู้ร้ายแบ่งให้มาลุแก่โทษ กับผู้ร้ายที่ไปปล้นนั้นก็ได้มาลุแก่โทษ ข้าพระพุทธิเจ้าได้นำความไปแจ้งต่อพระยาสุจริต ๆ ได้สั่งให้ หลวงสนิทภักดี จัดแจงให้พลตำรวจภูธร ออกไปจับได้ตัวกำนันกอนอ้ายห่วงบุตรอ้ายเปรี้ยนบุตรเขยกำนัน อ้ายคล้ายบุตรผู้

ใหญ่บ้าน อ้ายกล่อม อ้ายลพ ๖ คน เพราะกำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นเช่นนี้ ผู้ร้ายจึงไม่ค่อยจะเบาบางลงได้ ข้าพระพุทธิเจ้าขอฉลองพระเดชพระคุณ วางคนสอดแนมเพราะเมืองตากต่างประเทศมีมากหลายภาษา

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะโปรดขอพระบารมีปกเกล้าฯ เป็นที่พึ่ง ข้าพระพุทธิเจ้าขอรับอาสาเกลี้ยกล่อมทหารถวาย ถ้าสอดแนมได้ความผู้ร้ายชัดเจนขอฉลองพระเดชพระคุณต่อไป

เรื่องราวทูลเกล้าฯ ถวายฉบับนี้ข้าพระพุทธิเจ้าเป็นผู้เรียงเขียนแต่ง.

(เซ็นชื่อ) นาย*นวม*.

ที่บ้านพักหัวเดียด

เจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ เจ้านครเชียงใหม่ ได้มีหนังสือสำหรับตัวให้นายม่ำ ๑ นายลอด ๑ นายพู่ ๑ นายหวัง ๑ นายทรัพย์ ๑ นายจีน ๑ นายเกิด ๑ นายทอง ๑ นายอิน ๑ นายมี ๑ นายหว่าง ๑ นายทับ ๑ นายมี ๑ นายอิ่ม ๑ นายเชย ๑ นายวาด ๑ นายคำ ๑ นายจ้อย ๑ นายจันทร์ ๑ นายศุก ๑ นายน้อย ๑ นายต่วน ๑ บ้านป่าม่วง แขวงเมืองตากฉบับ ๑

ด้วยคนจำพวกเหล่านี้ ขอสมัครฝากตัวอยู่กับเราโดยสุภาพ ในชั้นเป็นมูลนาย แต่ส่วนราชการบ้านเมืองนั้น คนจำพวกนี้อยู่บ้านใด

อำเภอใดก็ต้องรับราชการฉลองพระเดชพระคุณ ตามหน้าที่แห่งข้อ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่มณฑลชั้นในโดยที่ชอบที่ควร

เพราะฉะนั้น ตั้งแต่นี้ต่อไป ต้องขอฝากคนจำพวกเหล่านี้ไว้กับท่านนายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านทั้งนี้ เพื่อปกปักรักษาความสุขทุกข์ อันเรียบร้อยต่อไป ตามฐานไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ ขออย่าให้มีผู้มาทำกดขี่ข่มเหงในคนจำพวกเหล่านี้ ในฐานอยุติธรรมต่อไปด้วย.

ให้สำหรับตัวแต่วันที่ ๑๗ เมษายน ร.ศ. ๑๒๑

(อ่านไม่ออก.)

ประทับตราประจำนามเป็นสำคัญ.

สำเนาโทรเลขพระยาสุรสีห์

มีมาจากมหาดไทย	*รับที่ที่พักบางปะอิน*
หมายเลขที่	*หมายเลขรับที่*
ลงวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ศก ๑๒๑	*ลงวันที่ ๒๙ กรกฎาคม ศก ๑๒๑*
เวลา ๙ ทุ่ม โมง ๑๕ นาที	*เวลา ๙ ทุ่ม ๔๐ นาที*

กราบทูล กรมหลวงดำรง บ่ายวันนี้ได้รับโทรเลขพระพิชัยที่ ๒๘ ลงวันที่ ๒๘ เดือนนี้ว่าได้แต่งคนไปสืบเรื่องผู้ร้ายปล้นเมืองแพร่พบนายกล่อม

นายกองเสมียน นายศรีคนใช้ของพระยาไชยบูรณ์ซึ่งหนีมาได้ความว่าเมื่อวันที่ ๒๕ เช้า พวกเงี้ยวประมาณ ๒๐ เศษเข้าตีโรงตำรวจภูธรฆ่าพลตำรวจตายสามคน ภรรยานายร้อยตรีตาด ๑ บุตรเลี้ยง ๑ แล้วเข้าบ้านพระยาไชยบูรณ์ออฟพีศโทรเลขแลคุก พระยาไชยบูรณ์กับบุตรภรรยาหนีไป ทางพวกเงี้ยวเก็บเอาของไปหมด แต่เครื่องแต่งตัวพวกชาวบ้านเก็บไป ส่วนเจ้าแพร่นั้นหนีไปอยู่บ้าน พวกเงี้ยวไปที่ว่าการทำลายกำปั่นขนเอาเงินไปแล้วยกตามกันเข้ามากองละยี่สิบสามสิบคน เมื่อคนเหล่านี้หนีมาเห็นพวกเงี้ยวอยู่ในเมืองแพร่ประมาณ ๒๐๐ เศษ แลยังเข้ามาเสมอ เงี้ยวพูดว่าจะพักอยู่ ๗ วัน แต่เจ้าราชวงศ์พวกเงี้ยวไม่ทำอันตราย ส่วนข้าราชการนอกนั้นไม่ทราบว่าไปทางไหน แต่พระยาไชยบูรณ์ได้ข่าวว่าพวกเงี้ยวจับตัวได้ ทั้งบุตรภรรยาฆ่าเสียที่วัดมหาโพธิ์ เงี้ยวว่า วันที่ ๒๖ จะเลี้ยงโต๊ะเจ้าแพร่ มีความดังนี้ เรื่องพระยาไชยบูรณ์ถูกฆ่า น่าจะเชื่อเอาเป็นจริงได้ ถ้าไม่เป็นอันตรายบ้านนี้ก็คงได้รับข่าว หรือไม่ก็หนีมาอุตรดิตถ์ แต่พวกเจ้าลาวน่าสงสัยที่ไม่ส่งข่าวคราวเลย หรือจะเป็นด้วยกำลังตื่นเต้นอยู่ก็ผิดสังเกต ได้มีตอบไปว่าให้แต่งคนลาวที่ไหวพริบขึ้นไปสืบอีกเพื่อจะได้ความดี.

(เซ็น) สุรสีห์.

สำเนาโทรเลขพระองค์กัลยา

มีมาจากกรุงเทพ ฯ	*รับที่ที่พักบางปะอิน*
หมายเลขที่	*หมายเลขรับที่*
ลงวันที่ ๒๙ กรกฎาคม ศก ๑๒๑	*รับเมื่อวันที่ ๒๙ กรกฎาคม ศก ๑๒๑*
เวลา ๔ ทุ่ม ๓๖ นาที	*เวลา นาที*

การด่วน กราบทูล เสนาบดีมหาดไทย บางปะอิน เวลาค่ำวันนี้ได้รับโทรเลขพระยาเทพาที่ ๑๕ ฉบับ ๑ ว่าได้รับโทรเลขเมืองพิชัยว่าวันที่ ๒๙ นี้ ได้รับจดหมายพระพิศาลคีรี ผู้รักษาด่านที่บ้านปางต้นผึ้งต่อเขตแพร่ว่า วันที่ ๒๘ เดือนนี้เวลาบ่าย ๔ โมง นายร้อยตรี นายเหมากับพลตำรวจ ๑๕ คน ไปตรวจบ่อแก้วกลับมาเกือบถึงบ้านสุเมนพบพวกเงี้ยว ๓ คน พวกเงี้ยวไล่ฟันนายร้อยตรีตาดกับพลตำรวจ พลตำรวจได้ต่อสู้ยิงพวกเงี้ยวตาย ๓ คน แต่นายสุดพลตำรวจถูกฟันกระดูกหักคน ๑ แล้วนายร้อยตรีตาดกับพลตำรวจ ๒ คน ขี่ม้าไปทางเมืองแพร่ ให้นายเหมากับ พลตำรวจ ๑๓ คนไปทางบ้านสุเมน พอพวกนายเหมาถึงบ้านสุเมนพบพวกเงี้ยวตั้งรับอยู่ที่นั้นมีคนประมาณ ๑๐๐ คน พวกเงี้ยวเห็นก็ยิงปืนไล่จับ นายเหมากับพลตำรวจได้ต่อสู้จนหมดกระสุนปืน แลนายเหมากับพลตำรวจก็พากันหนีไป พวกเงี้ยวคงตั้งกองรักษาอยู่บ้านสุเมน ทางใต้ทางเหนือจะไปมาก็ไม่ได้ กับว่าพวกเงี้ยวพูดกันว่าอีก ๒ — ๓ วันจะมาอีก ๓๐๐๐ จะเลยมา

อุตรดิตถ์ เวลานี้พวกเงี้ยวก็อยู่ในเมืองแพร่ ส่วนเจ้านายลาวก็อยู่เป็นปรกติ ตามที่พวกเงี้ยวอวดอ้างว่าจะเลยมาอุตรดิตถ์นั้น พระยาเทพาเห็นว่าคงจะเป็นกลอุบายขู่ประสงค์จะป้องกันข้างฝ่ายมณฑลพิษณุโลก ถึงดังนั้นก็ยังไม่ไว้ใจจึงได้จัดให้กองพระยาพิชัย กองพระบริรักษ์ กองพระเสนาราชคุมกำลังรีบขึ้นไปปราบปรามผู้ร้ายให้ยกออกไปในวันที่ ๒๙ นี้ทุกกองแล้ว แต่ปืนปี่ศตันที่มณฑลเวลานี้มีน้อย เลือกปืนสะไนเดอร์พอใช้ได้ ๑๒๐ บอก แบ่งให้กองละ ๔๐ บอก กับปืนแมนลิเคอรกองละ ๑๓ บอกพอใช้ไปพลาง พระยาเทพาขอให้ส่งปืนสะไนเดอรสัก ๑๐๐๐ บอก กับปี่ศตันคันชีบพร้อมเพิ่มเติมขึ้นไปให้ มีความในโทรเลขดังนี้.

(เซ็น) กัลยา.

ทูล เสนาบดีมหาดไทย บางปะอิน

ที่ ๒๕ กรกฎาคม เงี้ยว ๑๐๐ เศษ ปล้นโรงตำรวจแล้วปล้นที่พักข้าหลวงแล้วเงี้ยวกับเจ้าแพร่ทำสัญญากันความว่า ทัพไทยยกมาเจ้าแพร่แลเจ้านายจะช่วยแล้วลงชื่อประทับตรา แล้วข้าพเจ้าลงชื่อเป็นพยานด้วยข้าราชการฆ่าตายหมด วันที่ ๒๗ กรกฎาคม เจ้าแพร่มีหนังสือถึงเจ้าลำปางว่าถ้าคิดไม่ตลอดจะยกไปช่วยวันที่ ๓๑ มีความว่าเจ้าลำปางนัดให้ยก

ไปถึงลครที่ ๒ สิงหาคม Phakamong คุมกำลังเงี้ยวลาว ๒๐๐ เศษ ไปตีลครความพิสดารทางจดหมาย.

จิตรจำนง.

ที่ ๒๑ ทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ส่งข่าวราชการกองพระเสนาราชได้โทรเลขที่ ๑๔ เข้ามากราบทูลขอได้รับโทรเลขนี้ แลเกล้าได้มีจดหมายถึงพระเสนาราชให้ส่งข่าวแล้วได้ทราบว่าพระเสนาราชถึงบ่อแก้ววันที่ ๑๑ เดือนนี้.

พระสำเริง.

สำเนาโทรเลขพระมนตรี

มีมาจากลำปาง	*รับที่ศาลาว่าการมหาดไทยกรุงเทพฯ*
หมายเลขที่	*หมายเลขรับที่ ๗๔๑๗*
ลงวันที่ ๒๘ กรกฎาคมศก ๑๒๑	*รับเมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ศก ๑๒๑*
เวลาย่ำค่ำ นาที	*เวลา ๒ ทุ่ม ๕๕ นาที*

กรมหลวงดำรง กรุงเทพฯ ในเวลานี้เจ้าแพร่ได้ส่งหนังสือมายังเจ้าลำปาง ให้เงี้ยว ๒ คน ซึ่งเป็นคนของหลวงจิตรจำนงถือมามีความ

ว่า พวกผู้ร้ายได้ฆ่าพระยาราชฤทธานนท์ แลข้าราชการไทยบางคนตายในเมือง แต่พวกผู้ร้ายไม่ได้ทำอันตรายแก่เจ้านายหรือชาวเมือง และไม่ได้ลักทรัพย์ของเจ้านายอย่างใดเลย พวกผู้ร้ายตั้งใจแต่จะฆ่าคนไทย แลคิดจะมาตีเมืองนครลำปางใน ๒ – ๓ วันนี้ ราษฎรในเมืองนี้แตกตื่นกันมาก แลเตรียมตัวที่จะอพยพหนีออกจากเมือง ข้าพระพุทธเจ้าเห็นที่ลำบากมาก ขอได้โปรดเกล้า ฯ ส่งทหารขึ้นมาปราบปราม ทหารที่นี่ไม่พอที่จะต่อสู้คนมากได้ การที่ราษฎรกลัวผู้ร้ายนั้นเป็นอย่างยิ่งเหลือกำลังที่จะระงับได้ ได้อยู่อย่างเดียว แต่จะมีทหารมาก ๆ จึงจะระงับไม่ให้คนในพื้นเมืองนี้แตกตื่นไปได้.

(เซ็น) *พระมนตรี.*

เสนาบดีมหาดไทย (เสนาบดีคลัง) บางปะอิน

ได้รับหนังสือจากพวกคลังแพร่ที่เหลือตายในคืนวันที่ ๒๐ เวลา ๕ ทุ่มเศษ ซึ่งแจ้งเรื่องผู้ร้ายที่แพร่แจ้งในสำเนาที่ได้ส่งมาข้างท้ายโทรเลขนี้แล้วแต่จะโปรด แลข้าพระพุทธเจ้าได้โทรเลขไปยังข้าหลวงใหญ่ที่ลำปาง

ด้วยแล้ว แลว่าถ้าควรเรียกพระวิไชยแลนายอาจมาได้ขอให้เรียกมาด้วย เพื่อจะได้สวนเอาความจริงต่อไป.

อุดม.

เขียนที่บ้านพระวิไชยราชา

วันที่ ๑๕ เดือนสิงหาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๑

หม่อมอุดม เชียงใหม่

โทรเลขลงวันที่ ๒๕ เดือนนี้ได้รับแล้ว เหตุที่เกิดการทำร้ายข้าราชการขึ้นในมณฑลพายัพครั้งนี้ ทั้งทางเมืองแพร่แลทางเชียงใหม่ ฉันได้ตั้งใจพิเคราะห์ค้นหาว่า เพราะเหตุใดจึงเกิดการร้ายแรงอย่างนั้น เมื่อได้ตรวจตราตลอดมาเห็นเป็นแน่ใจว่าเหตุนั้นเกิดด้วย

ราษฎร	๘๕๘๐
พา	๖๖๑๕
กัน	———
เกลียด	๕๙๒
ชัง	๒๔๙๖
ชาว	๒๕๕๑

ใต้	๓๘๓๘
ที่ขึ้นไปเป็น	————
นาย	๔๗๓๐
แขวง	๘๙๒
ตลอดจน	
ข้าหลวง	๗๓๖
เพราะเหตุ ๓ ประการ คือ	
ประการหนึ่งเพราะไป	
ตั้ง	๓๔๕๕
เก็บ	๔๒๑
เงิน	๑๘๐๗
แทน	๔๓๐๙
เกณฑ์	๔๒๗
ข้อนี้พวกที่อยู่ใกล้เวียงเคย	————
มากบางทีจะ	————
ซอย	๒๖๘๐
ใจ	๒๒๑๙
แต่พวกที่อยู่	————
ห่าง	๑๑๓๕๗

เวียง	๑๐๐๓๖
เช่น	——
แขวง	๘๙๒
จอม	๒๑๖๘
ทอง	๔๓๗๓
แต่เดิมไม่ใคร่ต้องถูก	——
กะเกณฑ์	๓
มาต้อง	——
เสีย เงิน	๑๑๑๕๘
แทน	๔๓๐๙
เกณฑ์	๔๒๗
จึงรู้สึก	——
เดือดร้อน	๓๓๐๑
ประการที่ ๒ การ	——
เกณฑ์	๔๒๗
ขอ	——
แรง	๘๗๐๐
ทำ	๔๔๗๑

ถนน	๓๘๖๒
หน	๑๑๕๑๗
ทาง	๔๑๕๑
รายฎรที่	———
เสีย เงิน	๑๑๑๕๘
เข้าใจว่าจะ	———
พ้น	๖๙๑๗
กะเกณฑ์	๓
แล้ว – ครั้น	———
ถูก	๓๙๕๙
ขอ	———
แรง	๘๗๐๐
เข้าด้วยก็เห็นว่า	———
เรา พูด	๘๙๖๙
ไม่	๗๙๒๙
จริง	๑๙๘๘
หลอก	๙๔๖๖
เอาทั้ง	———

เงิน	๑๘๐๗
แล	————
แรง	๘๗๐๐
ด้วย	————
ประการที่ ๓ เพราะ	
นาย	๔๗๓๐
แขวง	๘๙๒
ที่ออกไปอยู่ตาม	————
แขวง	๘๙๒
ไม่	๗๙๒๙
รู้	๘๖๖๒
จัก	๑๙๑๙
เอา	๑๒๓๗๕
ใจ	๒๒๑๙
ราษฎร	๘๕๘๐
ไป	————
บังคับ	๕๐๖๔
การ	————
กวดขัน	๕๖๔

เอาตามแบบแผน	————
เข้ม งวด	๘๘๐
นัก	๔๖๔๘
จึ่ง	————
เกลียด	๕๙๒
ชัง	๒๔๙๖
ครั้นได้	————
ช่อง	๒๖๖๕
บ้าน	๕๑๔๖
เมือง	๗๙๐๑
เป็น	————
จลาจล	๑๘๙๔
จึ่งทำร้าย	————
นาย	๔๗๓๐
แขวง	๘๙๒
แต่บางแขวงก็ไม่ทำเพราะ	
ผู้	๖๔๘๐
เป็น	————

นาย	๔๗๓๐
แขวง	๘๙๒
ที่นั้น	———
ราษฎร	๘๕๘๐
จะไม่สู้	———
เกลียด	๕๙๒
ชัง	๒๔๙๖
นัก	๔๖๔๘
เหตุที่เงี้ยวผู้ร้ายกำเริบทำการ	
ใหญ่โต ก็เพราะ	———
รู้	๘๖๖๒
ว่า	๙๗๓๖
ราษฎร	———
พลเมืองพากัน	———
เกลียด	๕๙๒
ชัง	๒๔๙๖
ชาว	๒๕๕๑
ใต้	๓๘๓๘
อยู่แล้วหวังว่า	———

พล เมือง	๖๙๓๑
จะ	๑๘๕๔
ช่วย	๒๖๙๖
เงียว	๑๗๘๕
จึง	———
ประกาศ	๕๔๕๑
ว่าจะทำร้าย	———
แต่	๓๖๘๘
ชาว	๒๕๕๑
ใต้	๓๘๓๘
มูลเหตุเห็นว่าเป็นเพราะเหตุ ๓ ประการ ที่ว่ามานี้ยิ่งกว่าอย่างอื่น ทางที่จะ	
แก้ ไข	๔๔๕
ต่อไปนั้น	———
เงิน	๑๘๐๗
แทน	๔๓๐๙
เกณฑ์	๔๒๗

๑๓๗

ต้อง	————
คง	๑๓๓๓
เก็บ	๔๒๑
แต่ต้อง	————
ละ การ	๘๙๙๗
กะเกณฑ์	๓
ให้	————
ราษฎร	๘๕๘๐
เห็นว่า	————
เรา พูด	๘๙๖๙
จริง	๑๙๘๘
แลที่สุดต้อง	————
กำชับ	๖๔๐
พวกที่เป็น	————
ข้าหลวง	๗๓๖
แล	————

นาย	๔๗๓๐
แขวง	๘๙๒
ให้	———
รู้	๘๖๖๒
จัก	๑๙๑๙
เอา	๑๒๓๗๕
ใจ	๒๒๑๙
ราษฎร	๘๕๘๐
บ้าง อย่าให้	———
ราษฎร	๘๕๘๐
รู้	๘๖๖๒
สึก	๑๐๘๑๗
ความ	———
เดือดร้อน	๓๓๐๑
ที่เรา	———
บังคับ	๕๐๖๔
บัญชา	๕๐๗๔

การ การจึงจะเรียบร้อย

ตลอดไป.

หม่อมอุดม เชียงใหม่ โทรเลขลงวันที่ ๒๕ เดือนนี้ ได้รับแล้ว เหตุที่เกิดการทำร้ายข้าราชการขึ้นในมลฑลพายัพครั้งนี้ ทั้งทางเมืองแพร่แลทางเชียงใหม่ ฉันได้ตั้งใจพิเคราะห์ค้นหาว่าเพราะเหตุใดจึงเกิดการร้ายแรงอย่างนั้น เมื่อได้ตรวจตราตลอดมาเห็นเป็นแน่ใจว่า เหตุนั้นเกิดด้วย ราษฎรพากันเกลียดชังชาวใต้ ที่ขึ้นไปเป็น นายแขวง ตลอดจนข้าหลวง เพราะเหตุ ๓ ประการ คือประการที่ ๑ เพราะไปตั้งเก็บเงินแทนเกณฑ์ ข้อนี้พวกที่อยู่ใกล้เวียงเคยถูกเกณฑ์มาก บางทีจะชอบใจ แต่พวกที่อยู่ห่างเวียง เช่น แขวงจอมทอง แต่เดิมไม่ใคร่ต้องถูกกะเกณฑ์ มาต้องเสียเงินแทนเกณฑ์จึงรู้สึกเดือดร้อน ประการที่ ๒ การเกณฑ์ขอแรงทำถนนหนทาง ราษฎรที่เสียเงินเข้าใจว่าจะพ้นกะเกณฑ์แล้ว ครั้นถูกขอแรงเข้าด้วยก็เห็นว่า เราพูดไม่จริง หลอก เอาทั้งเงินแลแรงด้วย ประการที่ ๓ เพราะนายแขวงที่ออกไปอยู่ตามแขวง ไม่รู้จักเอาใจราษฎร ไปบังคับการกวดขัน เอาตามแบบแผนเข้มงวดนักราษฎรจึงเกลียดชัง ครั้นได้ช่องบ้านเมืองเป็นจลาจล จึงทำร้ายนายแขวง แต่บางแขวงก็ไม่ทำเพราะผู้เป็นนายแขวงที่นั้น ราษฎรจะไม่สู้เกลียดชังนัก เหตุที่เงี้ยวผู้ร้ายกำเริบทำการใหญ่โต ก็เพราะรู้ว่าราษฎรพลเมืองพากันเกลียดชังชาวใต้อยู่แล้ว หวังว่าพลเมืองจะช่วยเงี้ยว จึงประกาศว่าจะทำร้ายแต่ชาวใต้

มูลเหตุ เห็นว่า เป็น เพราะ เหตุ ๓ ประการ ที่ว่ามานี้ ยิ่งกว่า อย่าง อื่น ทางที่จะแก้ไขต่อไปนั้น เงินแทนเกณฑ์ต้องคงเก็บ แต่ต้องละการกะเกณฑ์ให้ราษฎรเห็นว่าเราพูดจริง และที่สุดต้องกำชับพวกที่เป็นข้าหลวงแลนายแขวงให้รู้จักเอาใจราษฎรบ้างอย่าให้ราษฎรรู้สึกความเดือดร้อนที่เราบังคับบัญชาการ การจึงจะเรียบร้อยตลอดไป.

พระยานริศร เชียงใหม่ ด้วยได้มีโทรเลขไปยังหม่อมอุดม ฉบับหนึ่งดังนี้

(คัดโทรเลขถึงหม่อมอุดม)

ดังนี้จึงบอกมาให้ทราบ

ที่ ๑๖ มหาดไทย บางปะอิน

เวลานี้พวกเงี้ยวที่ปล้นเมืองแพร่นั้นกำเริบใหญ่ขึ้นมาก อาวุธที่เชียงใหม่หาเพียงพอที่จะใช้ให้ไม่ ขอทรงโปรดเร่งกำลังขึ้นมาช่วยโดยเร็ว

*อินทวารรดรักษาเทพ.**

สำเนาโทรเลขพระยาเทพาธิบดี

มีมาจากเมืองพิษณุโลก	*รับที่กระทรวงมหาดไทย*
หมายเลขที่ ๑๕	*หมายเลขรับที่ ๗๕๒๕*
ลงวันที่ ๒๙ กรกฎาคม ศก ๑๒๑	*รับเมื่อวันที่ ๒๙ กรกฎาคม ศก ๑๒๑*
เวลาบ่าย ๓ โมง ๔๐ นาที	*เวลา ๑ ทุ่ม ๕๕ นาที*

---

* พิมพ์ตามต้นฉบับ เข้าใจว่าจะเป็น อินทวโรรส รักษาเทพ.

กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพฯ

๑. ได้รับโทรเลขเมืองพิชัยว่า วันที่ ๒๙ เดือนนี้ ได้รับจดหมายพระพิศาลคีรีผู้รักษาด่านที่บ้านปางต้นผึ้งต่อเขตแดนแพร่ ว่าวันที่ ๒๘ เดือนนี้ เวลาบ่าย ๕ โมง นายร้อยตรีตาด นายเม้า กับพลตำรวจ ๑๕ คน ไปตรวจบ่อแก้วกลับมาถึงบ้านสุเมนได้พบพวกเงี้ยว ๓ คน ทั้งเงี้ยว ๓ คน ได้ไล่ฟันนายร้อยตรีตาดกับพลตำรวจ ได้ต่อสู้ยิงพวกเงี้ยวตายทั้ง ๓ คน แต่พลตำรวจป่วย ๑ คน

๒. นายร้อยตรีตาดกับพลตำรวจ ๒ คนขี่ม้าไปทางเมืองแพร่ ให้นายเม้ากับพลตำรวจ ๑๓ คนไปทางบ้านสุเมน ถึงบ้านสุเมนพบพวกเงี้ยวตั้งกองรับอยู่มีคนประมาณ ๑๐๐ คน พวกเงี้ยวเห็นนายเม้ากับพลตำรวจก็เอาปืนยิงไล่จับนายเม้ากับพลตำรวจได้ต่อสู้ต่างคนต่างยิงกันหมดกระสุนปืน แล้วนายเม้ากับพลตำรวจก็พากันหนีไป พวกเงี้ยวคงตั้งอยู่บ้านสุเมน ทางใต้ทางเหนือจะไปมาก็ไม่ได้

๓. กับว่าพวกเงี้ยวพูดกันว่าอีก ๒–๓ วันจะมาอีก ๓๐๐๐ และจะเลยมาอุตรดิตถ์แลเวลานี้พวกเงี้ยวก็อยู่ในเมืองแพร่ด้วย ส่วนเจ้านายลาวก็อยู่เป็นปรกติ

๔. ตามที่พวกเงี้ยวอวดอ้างว่าจะยกกำลังเลยมาตีอุตรดิตถ์ ข้าพระพุทธเจ้าว่าคงจะเป็นกลอุบายขู่ ประสงค์จะป้องกัน ข้างฝ่าย มณฑลพิษณุโลก

๕. ถึงดังนั้นก็ยังมิไว้ใจ จึ่งได้จัดให้กองพระยาพิชัย กองพระบริรักษ์กองพระเสนาราชคุมกำลังรีบขึ้นไปปราบปรามผู้ร้าย ให้ยกออกไปในวันที่ ๒๙ เดือนนี้วันเดียวกันทุกกองแล้ว

๖. แต่ปืนปั๋ศตันที่มณฑลเวลานี้มีน้อยเลือกปืน สไนเดอร์พอใช้ได้ ๑๒๐ บอก แบ่งให้กองละ ๔๐ บอก กับปืนมาร์ติเคอร์กองละ ๑๓ บอกพอใช้ ไปพลาง

๗. ข้าพระพุทธเจ้า ขอรับปืนสไนเดอร์ ที่ใช้ ได้ ที่กรุงเทพ ฯ พร้อมด้วยปั๋ศตันคันชีบ รีบส่งออกไปเพิ่มเติมสัก ๑๐๐๐ บอก เมื่อเสร็จราชการจะได้ส่งมา.

(เซ็น) *พระยาเทพาธิบดี.*

ที่ ๖๔/๕๑๙ กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพ ฯ

ได้รับโทรเลขเมืองพิชัยที่ ๘๐ ลงวันที่ ๒๖ เดือนนี้ ว่าได้ทราบข่าวจากพวกบุรุษเดินเมล์ทางแพร่ เมื่อวันที่ ๒๕ เดือนนี้เวลาประมาณ ๑ โมงเช้ามีพวกเงี้ยวประมาณ ๓๐๐ คนเศษ ใช้อาวุธปืนเข้าตีปล้นโรงพลตำรวจภูธรที่ว่าการที่พักพระยาไชยบูรณ์ แล้วตัดสายโทรเลขแลปล่อยนักโทษในคุกไปหมด ส่วนตัวพระยาไชยบูรณ์ตามไม่ได้ความว่าไปทางไหน แต่น่ากลัวพวกเงี้ยวจะทำอันตรายแล้ว พวกบุรุษเดินเมล์กรีบหนีกลับมาแจ้งความที่เมืองพิชัย ๆ ได้เตรียมกำลังไว้ แลได้แต่งให้คนออกไปสืบข่าวแล้ว เรื่องนี้ ข้าพระพุทธเจ้า ได้สั่งให้ เมือง พิชัย เตรียมกำลัง พร้อมด้วย อาวุธแล

เสบียง อาหารออกไปรักษาอยู่ที่ เขตแดนต่อแพร่ เมื่อจะได้ไม่ให้พวกโจรผู้ร้ายหนีล่วงล้ำเข้ามาทำอันตรายในเขตมณฑลนี้ได้ ๑๐๐๐ คนแล้วได้เกณฑ์คนเมืองสุโขทัย ๒๐๐ คน สวรรคโลก ๒๐๐ คนพร้อมทั้งอาวุธขึ้นไปสมทบช่วยรักษาที่เขตแดนเมืองพิชัยต่อแพร่แล้ว ให้จัดกองลำเลียงหนุนตามไปอีกกองหนึ่งเมืองละ ๕๐ คน ส่วนคนที่จะรักษาที่เมืองสวรรคโลก สุโขทัย น้ำปาด ก็ให้เตรียมกำลังรักษาไปด้วยเหมือนกัน ได้ทราบเกล้า ฯ ทางโทรศัพท์เมืองพิชัยเพิ่มเติมว่าที่พวกเงี้ยวมาทำคราวนี้ ตั้งใจทำแต่คนไทย ส่วนคนพื้นเมืองเขาไม่ทำอันตราย แลคนพื้นเมืองก็ไม่ได้ช่วยต่อสู้พวกปล้นอย่างไร แลให้ออกวิตกว่าสายจากแพร่ไปนครเชียงใหม่นครน่านแล้วจะตัดสายเสียด้วย เกรงจะไม่ทราบเหตุได้ความอย่างไรจะกราบทูลมาครั้งหลัง.

พระยาเทพาธิบดี แทน.

ที่ ๖๖ **กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพ ฯ**

ได้ทราบจากผู้ว่าราชการพิชัยว่าคนของพระยาไชยบูรณ์หนีมาถามได้ความว่า พระยาไชยบูรณ์ ถึงแก่อนิจกรรมเสีย ในระหว่าง ผู้ร้ายปล้น แล้วแต่ครอบครัวพระยาไชยบูรณ์แลข้าราชการไม่ได้ความ ผู้ร้ายทั้ง ๕๐๐ คน ยังตั้งอยู่เมืองแพร่ ยังถามอยู่ได้ความจะกราบทูลมา.

พระยาเทพาธิบดี แทน.

ท ๖๗ กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพฯ

ตามโทรเลขที่ ๖๔ ว่าได้สั่งให้เมืองพิชัยจัดกำลังออกไปรักษาการที่เขตต่อแพร่พันคนนั้น คลาดเคลื่อนไป ที่ถูกได้สั่งให้ออกไปรักษาที่เขตแพร่ ๕๐๐ คน จัดเตรียมไว้ที่ว่าการเมืองพิชัยเป็นกองหนุน ๕๐๐ คน.

พระยาเทพาธิบดี แทน.

ที่ ๗๓ กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพฯ

ได้รับโทรเลขโค้ตเมืองพิชัยที่ ๘๕ ลงวันที่ ๒๘ เดือนนี้ว่า ได้แต่งให้คนออกไปสืบข่าวพบนายกล่ำแพดซึ่งอยู่กับพระยาไชยบูรณ์ ในเวลาที่เกิดเหตุ ไต่ถามได้ความว่า ๑. เวลาเกิดเหตุตรงกับเวลาที่กราบทูลมาในโทรเลขที่ ๖๔ ลงวันที่ ๒๗ เดือนนี้ ๒. มีพวกเงี้ยวประมาณ ๒๐ คนเศษเข้าตีโรงพลตำรวจกำลังฆ่าพลตำรวจตายสามคน ฆ่าภรรยานายร้อยตรีตาดตายหนึ่ง ฆ่าคนใช้ตาย ๑ คน ๓. แล้วพวกเงี้ยวเหล่านี้ก็เข้าตีที่พักพระยาไชยบูรณ์หนึ่ง ออฟฟิศโทรเลขหนึ่ง คุกหนึ่ง ในเวลาที่ผู้ร้ายขึ้นปล้นที่พักพระยาไชยบูรณ์ ๆ พร้อมด้วยบุตรภรรยาหนีลงเรือนไปทางวัดมหาโพธิ์ ตัวนายกล่อมคนที่นำเหตุมาแจ้งนี้หนีขึ้นไปอยู่เพดานที่พักพระยาไชยบูรณ์ดู พวกเงี้ยว ที่มา ทำอันตราย อยู่เห็น พวกเงี้ยว เข้าเก็บ เอาเงินทองเครื่องยศเครื่องแต่งตัวของพระยาไชยบูรณ์ไปหมด แล้วพวกเงี้ยวพากันเลยไปที่ว่าการประชุมกันทำลายกำปั่นขนเอาเงินไป ตั้งแต่เช้าจนเที่ยงพวก

เงี้ยวมีเพิ่มเติมมาเสมอกองละ ๒๐ หรือ ๓๐ คน ๔. เมื่อพวกเงี้ยวเก็บของเรือนพระยาไชยบูรณ์แล้วพากันเลยไปที่ว่าการ มีพวกราษฎรในเมืองพากันขึ้นมาเก็บเข้าของที่เหลืออยู่บนเรือนพระยาไชยบูรณ์ นายกล่อมจึงลงจากเพดานพลอยเข้าปนกับพวกราษฎรหนีมาพบนายกลิ่น นายศรี ซึ่งเป็นพวกเดียวกันพากันมาที่บ้านนายแขวงแก่บ้านขออาหารรับประทาน นายแขวงแก่บ้านไม่ให้ ๕. แล้วพากันไปบ้านเจ้าหลวงพบคนใช้ หนึ่งคนถามได้ความว่า เจ้าหลวงไปอยู่บ้านเจ้าราชวงศ์แลพวกเงี้ยวก็มิได้กล้ากรายเข้าไปทำร้ายเจ้าหลวงไม่ ๖. พวกสามคนนี้ก็พากันรีบหนีมาทางประตูมานพักนอนที่บ้านแม่สาย ระยะทางห่างจาก ที่ว่าการเมืองแพร่ สองชั่วโมง ๗. รุ่งขึ้นวันที่ ๒๖ จึงพากันหนีมาพบพวกเงี้ยวมีปืนพลตำรวจถือพักอยู่ที่บ้านท่าลอ บ้านป่า พวงมาสุน เป็นประมาณ ๗ - ๘ คนจึงหลบหนี ลัดป่ามาพบราษฎรชาวบ้านป่าว่าเข้าในเมืองแพร่ว่าพระยาไชยบูรณ์ แลบุตรภรรยาพวกเงี้ยวตามจับได้ที่อุโบสถวัดมหาโพธิ์ฆ่าตายหมด ฆ่าราษฎร ที่เป็นไทยนอกนั้นไม่ทราบว่าใครไปทางไหน ๘. แล้วได้รับในวันที่ ๒๖ พวกเงี้ยวจะเลี้ยงโต๊ะเจ้าหลวง แลทราบว่าพวกเงี้ยวยังอยู่ ในเมืองแพร่ ประมาณ ๒๐๐ คนแล้วยังมีเพิ่มเติมมาอีกเสมอ พักอยู่ที่ว่าการนครแพร่กำหนดจะพักอยู่ ๗ วันตามที่ได้ทราบเกล้า ฯ ทางโทรเลขโค้ตจากพิชัยแปลไม่สู้ได้ข้อความชัดเจน ครั้นจะย้อนสอบถามจะช้าเสียเวลาจึงกราบทูลมาเพื่อทรงพระดำริ.

พระยาเทพาธิบดี แทน.

ที่ ๘๖ **เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน**

ได้รับโทรเลขที่ ๒๕ ให้จัดคนถือจดหมายไปส่งเค้าสนามนครน่านนั้น เหตุว่านายมาคนเมืองน่านที่กระทรวงส่งขึ้นไปเรียนการปกครอง ควรจะให้ไปได้หรือไม่ขอทราบเกล้า ฯ

พระยาเทพาธิบดี แทน.

ที่ ๔ **วันที่ ๒๙ เดือน กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๑ บางปะอิน**

พระยาเทพา พิษณุโลก ได้รับโทรเลขนครลำปางว่าพวกเงี้ยวที่ตีเมืองแพร่จะกลับไปตีเมืองลำปางได้โทรเลขถึงพระยาพิชัย ว่าพร้อมแล้วให้รีบยกตามไปทีเดียว ส่วนกองสวรรคโลก สุโขทัย ที่ขึ้นทางเมืองลองนั้นให้สั่งไปให้ทราบด้วย.

ที่ ๕ **วันที่ ๒๙ เดือน กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๑**

พระยาเทพา พิษณุโลก

ทราบความจากโทรเลขพระยาพิชัยว่า พวกเงี้ยว ตั้งอยู่ ที่ บ้านสุเมนริมน้ำยมระหว่างทางแต่สวรรคโลกไปเมืองลอง ให้รีบบอกกองสวรรคโลกให้รู้ ต้องเกณฑ์กำลังเมืองสวรรคโลกสุโขทัยให้มากขึ้นถึงพันคนจึงจะพอ.

ร่าง บางปะอิน

ที่ ๓๐ วันที่ ๒ สิงหาคม ๑๒๑

พระยาเทพา พิษณุโลก โทรเลขที่ ๘๖ รับแล้ว ให้นายมาถือไปได้.

(เซ็นพระนาม) ดำรง.

ที่ ๑๓๑/๔๓๕ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

วันนี้เวลาบ่าย ๕ โมง ๔๐ นาที ได้รับโทรเลขพระเสนาราชที่ ๒๒ ว่าได้ยกกองทัพไปบ้านสุเมนพวกเงี้ยวหนีหมด ได้ยกเลยเข้าไปถึงเมืองแพร่ บ่าย ๕ โมง พักกองทัพอยู่หลังเมือง เมื่อกองทัพถึงบ้าน Muak ong ราษฎรพากันตื่น ครั้นเรียกกำนันผู้ใหญ่บ้านมาชี้แจงก็พากันสงบ แล้วได้มีจดหมายถึงเจ้านครแพร่รวมความว่า ถ้าจงรักภักดีต่อกรุงสยามแล้วให้รีบแต่งเจ้านายออกมารับกองทัพภายใน ๒๔ ชั่วโมง ถ้าพ้นกำหนดจะถือว่าเจ้านครแพร่เป็นกบฏ ในประมาณครู่หนึ่ง มิสเตอร์ Lyle Consul English มาหาแจ้งว่าพวกเงี้ยวหนีหมด แต่เวลานี้ราษฎรตื่นตกใจ ขอให้พักกองทัพก่อนจะช่วยดับเหตุจัดแจงเจ้านครแพร่ให้ออกมารับรวบรวมความก็คือเขาได้ตั้งใจช่วยดับเหตุจนสงบ พอมิสเตอร์ Lyle ไปแล้วเจ้านครแพร่แต่งให้พระเมืองใช้พระคำให้นำดอกไม้ธูปเทียนมาคำนับขอว่าพรุ่งนี้จะออกมารับพระเสนาราชเข้าไปในเมือง เพราะวันนี้เป็นเวลาค่ำแล้ว ได้ให้

ม้าเร็วไปบอก พระยาพิชัย ยกเข้าไปในเมืองแพร่ในวันที่ ๑๓ เดือนนี้ ต่อไป เมื่อได้ความประการใด จะกราบทูลมาให้ทรงทราบ.

พระเทพาธิบดี.

ที่ ๑๒๖ เสนาบดีกระทวรงมหาดไทย บางปะอิน

ตามโทรเลขที่ ๑๒๔ ว่า พระยาพิชัยได้ให้ พระปู่ควันกับนายร้อยเอกช่วง ขุนรักษาอาณาเขตขึ้นไปบนเขาพลึงนั้น ยัดนี้นายกองทั้งสามได้ยกขึ้นไปตั้งบนเขาพลึงแล้ว ส่วนพระยาพิชัยจะยกตามขึ้นไปภายหลัง.

พระยาเทพาธิบดี แทน.

ที่ ๑๒๔ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

เมื่อเช้าวันนี้ ได้พูดโทรศัพท์กับขุนบริรักษ์ที่ขึ้นไปทำการโทรเลขในกองพระยาพิชัย ความว่าพวกเงี้ยวบนเขาพลึงยกหนีไปแล้ว พระยาพิชัยได้ให้พระปู่ควันกับนายร้อยเอกช่วงยกขึ้นไปตรวจบนเขาพลึงแล้ว เมื่อได้ข่าวประการใดจะกราบทูลมาครั้งหลัง ส่วนกองทัพพระยาพิชัยกับกองรักษาด่านทางเรียบร้อยดีทุกกอง แลสายโทรศัพท์ที่ปอะอ้อกับมณฑล พูดกันได้ยินกันดี.

พระยาเทพาธิบดี แทน.

แก้คำผิด

หน้า	บันทัดที่	ผิด	ถูก
,, ๒	,, ๒	มีนาคม	กรกฎาคม
,, ๗	,, ๑๗	entrily	entirely
,, ๗	,, ๒๐	nis	his
,, ๑๒	,, ๑–๖	ยกไปไว้หน้า ๑๑ ต่อจาก อี. อาร์. เกลเลต	
,, ๑๙	,, ๑๐	จำ ณ	จำนง
,, ๒๑	,, ๙	ปองอ้อ	ปางอ้อ
,, ๒๓	,, ๖	เหตุการ	เหตุการณ์
,, ๖๔	,, ๖	เขาสนามหลวง	เค้าสนามหลวง
,, ๙๙	,, ๓	ทั้งคน	ทุกคน
,, ๑๒๒	,, ๑๘	ทุขึ้นเย็นแน่เพราะกวันนั้	ขึ้นเย็นแน่เพราะทุกวันนั้
,, ๑๑๕	,, ๑๘	กำแพงเพชร	กำแพงเพชร
,, ๑๑๖	,, ๖	สุริต	สุจริต

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์อำพลพิทยา

(ในความอุปการะของรัฐบาล)

๑๒๖ ถนนข้าวสาร พระนคร

โทร. ๒๓๖๐๗

สมพงษ์ อำพล ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๐๒